

hica

szet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom

To

IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXIV. ÉVF. 10. SZÁM. 1960.
O K T Ó B E R
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: ACS
KÁROLY / MAJOR NÁNDOR
/ SAFFER PÁL / VÉBEL LAJOS
/ VUKOVICS GÉZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR NÁNDOR

Kínai versek

Gál László

1.

*három dzsunka
fekete lepke
dagad az éjszínű vitorla
halászni itt is férfimunka*

*a fiú labdával kergetőzne
a lány babáját hajcsikálná
az asszony jó ebédet főzne*

*dagad az éjszínű vitorla
három lepke
fekete dzsunka*

Hainan-Pasuo

2.

jaj meg ne lássák

*sárga fiúk fekete tollal
lila papíron
levelet írnak*

*fehér anyám esik esik
szürke apám esik esik
a barna felhők
kék könnyeket sírnak
zöld könnyeket
piros könnyeket*

jaj meg ne tudják

Hainan-Pasuo

3.

mi van a kis
porcelán nyúllal
ott van-e még
az asztalon

zúg ez a csúf
kínai tenger

a könyvespolcon
kék agyagból
kérődző ökrünk
eltört-e értem

zúg ez a csúf
kínai tenger

víg kalapú
hetyke legény
leesett-e
a gúnárról

zúg ez a csúf
kínai tenger

berekedt-e
a rádió
s ezer könyvem
koporsóban

zúg ez a csúf
kínai tenger
Hainan-Pasuo

4.

mit kaptál mit kaptál
legifjabb testvére
világjáró csizma
elgyűrve megtépve
elvértett a sárkány
kár érte (kár érte?)
mit kaptál testvére

unokám unokám
mit kaptál testvére

aki utánam jön
mit kaptál testvére
majd a csillagjövő
mit kaptál testvére
jaj a sírhatnékja
jaj a nevetnékje

unokád nagyapja
mit kaptál testvére

Hainan-Pasuo

5.

napszárnyú szép szitakötő
partról hozott üzenetet
nagszárnyú szép szitakötő
ha üzennék mit üzenjek

szaladj szaladj szitakötő
menekülj vissza a partra
üzennék én mondanék én
ha lehetne ha szabadna

repülj repülj szitakötő
szállj szállj fel a magas édig
miért jöttél rab hajóra
napszárnyaidat letépi

Hainan-Pasuo

6.

kinai dal
cirpel a rádióban
üveg leányhang
csengő csilingel

cirpelő üveghang
kicsi tücsök félek
elbarnult kedvemben
még összetörnélek

Hainan-Pasuo

7.

milyen is az a kínai felhő
szürke selyemszál téphetetlen
kalap kék hegy fejére csapva
közönyös nedves és kegyetlen
olyan a felhő

és a Nap is meztelen árva
delelő korú szőke asszony
aki az ajtót kulcsra zárja
mert megköveteli hogy adjon
olyan a Nap

és Hold úrfi lám ezüstpénzt hullajt
a végtelen mély éjszakába
bölcс részegen csuklik hazáig
s a piros pirkadást lehányja
olyan a Hold

Hainan-Pasuo

8.

papírsárkány papírsárkány
papírból a sárkány
repülne ha nem lógna ha
nem tartaná pányván

madzagból csak a pánya is
durva göbök rajta
feneke kint koldusgyerek
orra hegyén tartja

(elefántcsont elefántcsont
tessék venni kérem
korcs eb csontját miből készült
bottal kiheréltem)

*látható még a ringlispil
soha meg nem bánja
ha jólesik ha leesik
üljön csak fel rája*

*fekete a porcelán is
tán a zöld teától
vagy hogy eltört a kedvese
kistányér kannástól*

*huhh a Hold meg elindult az
égi batyubálba
morcoskedvű párja a Nap
nem is néz utána*

*sárga sárkány piros sárkány
papírból a sárkány
viszi a szél belegörnyed
púp is nő a hátán*

Hainan-Pasuo

9.

*mintha a hintán
öregasszony állna
és a levegőben
a hinta megállna*

lóg az eső

Pasuo

10.

*zuhog a trópusi eső
veri a hajóablakot
kopog a fedélzeten
dobog a szívemen*

*fölötte hold nincs
alatta víz nincs
csak vaksötét
csillagtalan
reménytelen*

*hajnali szellőt
álmodom egyre
suhogó bársony
virágos kertre
trópusi eső
zuhog dobol*

*tapad a bánat
zsiros tenyérre
izzadó nyakra
fehér vér hullik
nyugtalan álom
hajnali szellő*

*kínai parton
trópusi eső
csillagtalan
vaksötétben*

Pasuo

11.

óriás teknő csak vagyunk
égi mosónő mosogat
csobban fehér ing
szürke felhő
s lucskos gondjaink kimosódnak

jó reggelt új eső
hajón a rozsdás gépeket
bennünk az éji rémeket
bennük hogy egy csak az igazság
(vagy az isten)
verd sulykold fehérítsd
szakadatlan

Pasuo

12.

a kabinban
bogár perceg
ostobán múlnak a percek
hallgatom

lassan elkopnak a fények
bogár zene bogár élet
tilos parton lámpa alatt
gyülekeznek a bogarak

Pasuo

13.

vastag eső
hull a hajóra
jó termés lesz majd
bogarakban
penész kisasszony
haja libben
s belep a rozsdá
vörös leányka

adj uramisten
sok bort rizst szóját
meztelen éhünk
betakarhassuk

Pasuo

Büntetés

Major Nándor

MOTTO:

X. úrnak, megvetésének kifejezésére, az volt a szavajárása: „Utolsó előtti ember.” — „Miért utolsó előtti?” — kérdezték tőle. — „Mert az utolsó rangjáért nagy a tülekedés, és ne csügghesszünk el senkit.”

Chamfont: Aforizmák

Aminap elfogyott a levélpapírosom, le kellett tehát mennem a vállalati beszerzőhöz, hogy igényeljek; közben Irén is megkért, hogy hozzak neki aktacsiptetőt, s ha már viszek, gondoltam, nem feledkezem meg Emilről sem — ő is nem egyszer tett már szívességet nekem —, vittem hát Irénnek is, neki is egy-egy dobozzal. Asztalukra tettem, aztán helyemre mentem, és belemerültem üzleti levelezésembe. Jó fél óra múlva Irén megszólalt:

— Alig vártam, hogy Emil kimenjen — mondta nem valami halkán, de kis kezét mégis a szája elé tartva, mintha suttogna. — Nézze, mit találtam a dobozban, a csiptetők között!

Egy kis zöld cédulát nyújtott felém. Átvettem, s közben ügyeltem arra, hogy megérintsem — vagy ha úgy akarja magyarázni, hát megسيمogassam — a

kezét. Jó alakú lány, s gyakran igen szabadosan veti át egyik lábát a másikra.

A zöld cédula arról értesített, hogy az aktacsiptetőket előállító gyár néhány dobozba plombát rakott, s a szerencsések, akik megtalálják és visszajuttatják a gyárba, jutalomban részesülnek. Motorkerékpár, hűtőszekrény, televízor, külföldi nyaralás és más szerepelt a nem éppen hosszú, de vonzó listán. Ma-napság már mindenki nyereménypályázatot hirdet, gondoltam magamban viszolyogva, és lebiggyesztett ajakkal adtam vissza a cédulát.

— És? — kérdeztem Irént, s ismét megkíséreltem mélyen belenézni világos halszemébe, s ezúttal is hamar lecsaptam tekintetemet, talán már ezredszer gondoltam arra, hirtelen lehűlve, micsonda kár, hogy nem bársonyos barna bari-szemmel jött a világra ez a lány.

— Nem tudom, mi van Emil dobozában — mondta Irén, s kecses mozdulattal rágyújtott egy cigarettára.

Emil asztalához léptem, és kinyitottam a dobozt. A zöld cédulácskát megtaláltam, s az asztalra tettem. Aktacsiptetőkön kívül semmi sem volt a dobozban. Lépéseket hallottam, csak annyit időm maradt, hogy a dobozt becsukjam, a cédulát fölkapjam az asztalról és —

mivel nem tudtam mit kezdeni vele — a szemétkosárba vágjam, közben kis híján leütöttem a szemüveget, amit Emil az asztalán hagyott, s az ajtóban máris megjelent a fiú, nagy orrával fintorogva beleszimatolt a levegőbe, s úgy tett, mint aki azt fontolgatja, bejöjjön-e vagy se. Aztán kakaskodó járásával — ezt a benyomást az is fokozta, hogy alacsony termetű — az ablakhoz sietett, s közben ezt mondta az ilyen alkalmakra tartogatott érdes hangján:

— Csak tudnám, honnan ez az átkozott bűz!

Ilyen esetekben én leteszem a ceruzámat, hátradőlök székekemen, s mivel igen nagy ingert érzek arra, hogy finnyásfintorgó szájára verjek, nagyokat ási-tozom, erőltetve a dolgot, s közben saját számát ütögetem. Hiszen a szobában hármunkon kívül senki sincs, s mióta nem fűtünk, a kályhából nem áradhat bűz. Megfordult az eszemben: hasonló túlkapásai miatt már rég rászolgált a fiú arra, hogy megbüntessem. Időnként rájön a finnyáskodás és a fontoskodás, ilyenkor nem lehet vele bírní, mintha nem is a mi szorgalmas, kissé ugyan nyers, de a maga módján barátságos Emilünk volna, aki minden délelőtt átugrik a közeli büfébe s oly szolgálatkészen hoz nekünk is egy-egy kiadós szendvicset uzsonnára. Szemügyre vettem a fiút, az orrán szemüveget láttam, onnan az asztalra siklott a tekintetem, a szemüvegnek már hült helye, egyedül az aktacsíptetős doboz hevert ott búslakodva. Gondoltam egyet, fiókomból előszedtem egy szál fényes csíptetőt, s elhagytam a termet. Végigmentem a sötét, nyirkos folyosón, jobbra kanyarodtam, s máris a raktárba érkeztem, ahol a mérleges mester vezetésével ezúttal épp rizst csomagoltak formás kis zsákokba a munkások. Előszedtem az aktacsíptetőt, és a mester kezébe nyomtam:

— Húzzanak rá egy plombát — mondtam, és egykedvűen néztem a mester megnyúlt, majd fürkésző, végül sértődött ábrázatát.

— A fittyfenét magának — mondta s már felemelte kezét, hogy elhajítsa, aztán mégis meggondolta magát, és zsebrevágta. Már egy éve járogatok a lányával, időnként, ha úgy adódik.

— Nem mondaná, hogy a napsugárra üssek plombát?! — mondtam a mester erőltetett heherészve, s közben kezét inge alá dugta, pocakját simogatta, apró fekete szemével pedig egyre fürkészgetett. Magam léptem hát a ládához, elővettem egy plombát, ekkor a mester kelleetlenül visszaadta aktacsíptetőmet,

és zsebetett kézzel végignézte, hogyan végzem el a műveletet, két vaspénz közé szorítva a plombát hüvelykujjammal és mutatóujjammal. Hamar elkészültem, s akkor visszamentem az irodába.

Emil asztalánál ült és írt valamit, de ezúttal sem kitűnő töltőtollával, amit szivarzsebébe tűzve hordott, mint a két háború között a kis üzletemberek, hanem az irodai tollal, tollszárral. Asztalán — szinte az orra alatt, hogy tüntetőleg szagolgathassa, bizonyára a bűzt ellensúlyozva — viritott az a pár szál szegfű a filléres kis üvegvázában, amit nem is olyan régen hozott Irén; időnként, ha éppen eszébe jut, hoz egy-egy csokrocscsa virágot, s vázástól arra a csupaszig kis kerek asztalkára teszi, amelyik az ablak alatt áll, s ki tudja, miért került ide, milyen rendeltetést szántak neki; emlékezetem szerint még sohasem használta senki semmire. Odaálltam Irén asztalához, Emil felé nézve, hátat fordítva Irénnek. Kezemet hátrattettem, tenyeremet kitártam, benne volt a plombázott aktacsíptető. Irén észrevette; amint kezembe nyúlt s kivette a csíptetőt, ujjai hegyével megbizsergette tenyeremet.

— Micsoda kiváltság ez — szoltam felháborodva. — A virágot tessék visszatenni a kisasztalra.

— Csipiszt neked, míg finom vagyok — szolt Emil, és kockás zsebkendőjével megtörölte száját.

— Még olyan szinben tűnnél fel, hogy Irén neked hozta a virágot, s ezt kikérem magamnak — kötekedtem vele, s éreztem, Irén kezemből nyom egy csíptetőt, tudtam, ez az, amit az előbb hoztam neki, s azt is tudtam, a leplombázott csíptetőt is beletette; Irén megértette szándékomat, egyenként begörbítette az ujjaimat, hogy öklömbe simuljon a doboz, jólesően hagytam, végül tenyerébe szorította öklömet, ismét megborzongtam, tapintása nyirkos volt és hideg.

— No, és ha nekem hozta? No, és ha éppen nekem hozta? — húzta fel az orrát Emil, s végre fölnézett rám iratai közül, orrát tágranyitva. Orra volt a legkifejezőbb arcán, az irányította egész arcjátékát.

— Majd én rendet teszek — mondtam engedékenyebben, s bal kezemmel megragadtam a főrékeny vázát, s elvittem a kisasztalra.

Jól számítottam. Emil nyomban fölállt, s fenyegetőzve ment a virágért, hogy visszavigye asztalára. Túlságosan jól ismert már, tudta, hogy úgysem csi-

Sáfrány
Imre
szövegrajza

nálok soha botrányt, de évekre volt szüksége, hogy erre rájöjjön; vállamig sem ér, könnyen a hónom alá csaphatnám. Míg a vázáért ment, asztalához léptem, kicseréltem a dobozokat, sőt a plomba nélkülit sikerült észrevétlenül Irén asztalára csúsztatnom.

— Túlságosan sokat megengedsz magadnak — mondtam összehúzott szájjal, és sértődötten az asztalomhoz vonultam. Meghegyeztem a ceruzámat, és sorra vettem az aznap érkezett rendeléseket. Unalmas munka, szív nélkül is végezheti az ember, sőt úgy is, hogy egyáltalán oda sem figyel. Én sem figyeltem oda. Talán azért is tűnt olyan kegyetlenül hosszúnak az idő, mire Irén megszólalt.

— Emil, nézze meg a csíptetős dobozát, valami nyereménypályázatot hirdetnek — mondta szintelen hangon.

— Miféle pályázatot? — szölt Emil. és fürgén kinyitotta dobozát. — Semmit sem látok — mondta.

— Az enyémben volt egy cédula — szölt Irén, s nagy, de ártatlan kárörömmel figyeltem, mennyire felvillanyozta Emilt ez a hír. Nyomban megkérdezte, hol az a cédula, s mikor azt feleltük, hogy a szemétkosárba dobtuk, szinte felpattant székéről. A szemétkosár azonban az én asztalom mellett állt, úgy, az asztalnál ülve, alig észrevehető-

en oldalt hajoltam, kiemeltem belőle a zöld cédulácskát még mielőtt odaért volna, s széthúzott szájjal figyeltem, milyen buzgón, milyen vizsla szemmel turkál a szemétkosárban, mindhiába. Magamat láttam, amint kisdíák koromban az iskola szemétdombján turkálók, kisöpört ceruzadarabok és törlógumik után kutatva. Hátravettem magamat a székekemen, úgy élveztem reaszabott büntetésem sikeres végrehajtását. Végül persze felemeltem a kezemet, és szó nélkül meglöbögtem a cédulácskát. Emil egy szempillantás alatt kikapta a kezemből, az ablakhoz vonult, komoly, megfontolt arccal olvasta, s aztán fékentartott izgalommal ment asztalához s vette kezébe a dobozt. Amikor megtalálta a plombázott aktacsíptetőt, felkiáltott, s akkorát ugrott, mint egy bakkecske, féktelen örömeben táncolt a szoba közepén. Alaposan meglepődtem, még sohasem láttam ilyen kedélyállapotban, ekkor kételyeim támadtak, vajon szabad-e ilyen vaskos tréfát üzönnöm, bizonytalan érzés fogott el, s mint-ha szégyenkezni kezdtem volna a történetek miatt. Emil azonban elébem táncolt, és kaján vigyorral hadonászott az orrom előtt, hol kinyitva tenyerét — hogy egy-egy pillanatra lássam a plombázott csíptetőt —, hol pedig villámgyorsan ismét ökölbeszorítva kezét,

mint aki attól tart, hogy elvehetik tőle kincsét. Felbőszített ezzel az ostoba hadonászással, s dühített bárgyúsága, mármint az, hogy nem is sejtí, milyen szánalmas helyzetben leledzik, s ezért már kész is voltam még nagyobb büntetéssel sújtani.

— Bolondnak bolond a szerencséje — mondtam kiábrándult, irigy arcot vágva. Ekkor Irén váratlanul örömujjongásban tört ki.

— Felezzünk, Emil, felezzünk — csilintgelte, és a fiú nyakába ugrott.

A játék kiválóan sikerült, de bevalom, ez a legújabb jelenet kissé nyugtalanított. Azonban Emil együgyű viselkedése nyomban eloszlatta aggályaimat; lerázta magáról Irént, odébb lépett, s annak az embernek a kijózanító büszkeségével szólalt meg, aki, lám, még ilyen mámoros pillanatokban is ki tud térni a csapdákat rejtegető, számító, bár igen sokkal kecsgetető hízelgés elől:

— Micsoda? Én nem felezek senkivel!

Irén egy szempillantás alatt fagyos lett, megvető, gyűlölködő pillantással mérte végig.

— Nem gondoltam, hogy ilyen smucig alakkal van dolgom — mondta, és mintha többé figyelemre sem méltatná, jól begyakorolt, módfelett hatásos, csípőjét és ölét nagyszerűen kifejezésre juttató ringó járásával indult helyére, útközben egy magyvonalú, flegma mozdulattal leütötte Emil asztaláról a virágvázát, a virág szétszóródott, a váza eltört és szilánkokra hullott, a víz szétfolyt az asztalon padlón, falon. Ragyogó volt. Elragadtatva néztem, alig tudtam uralkodni magamon, kicsin múlt, hogy nem kezdtem el tapsolni.

— Nem osztozok senkivel — üvöltötte Emil a megvesztegethetetlenek önértettségében tetszelegve, s még szemüvegét is zsebrevágta, melyről már régóta feltételezem, hogy közönséges ablaküveg, s csak szépszéti okokból viseli, a kelletténél nagyobb orrát álcázva vele.

— A dobozokat én hoztam, Emil. ha jól tudom — szoltam indulatosan.

— No, és ha te hoztad? Na és?

— Te nem is kértél csíptetőt — mondtam. — Én azt is mondhatom, hogy mindkét dobozt Irénnek hoztam, s te elcsajátítottad az egyiket.

— Én? Kikérem magannak! — kiáltotta paprikavörösen. — Ha neki hoztad, akkor mért nem tette el? Mért hevert az én asztalomon? Mért nem néztelek meg?

— Mit kakaskodsz?! — szoltam rá szárazon. — Csak látnád magad, mikor így kakaskodsz.

— No, majd épp ti nem nézitek meg! — szolt Emil, rám se hederítve. — Máskor nyissátok ki jobban a szemeteiket, akkor majd megtaláljátok. A doboz alján volt, legalul, a hajtóka alá szorulva. Kellene, mi, a kézzel megbáználátok, ugye? Csipiszt nektek! — kiáltotta.

Kicsin múlt, hogy hangosan el nem nevettem magam, hátborzongató volt ilyen groteszk helyzetben látni, de nyomban ismét lehiggadtam, amikor Irén rámvetette érzéketlen halszemét, a szeme mindig kijózanított, a szeme miatt sohasem tudtam rászánni magam, hogy határozott lépést tegyek feléje; Irén most úgy beszélt hozzám, mintha Emil itt sem volna.

— Hagyja ezt a faragatlan fickót. Ha velem nem is akar osztozni, azt már okvetlenül fel kellett volna ajánlania, hogy magával felezzen. Elvégre maga hozta a dobozokat.

— Még mit nem! — kiáltotta Emil. — Felezzek vele, mert ő igényelte a dobozokat, felezzek a raktárossal, mert ő adta ki, felezzek a sofőrrel, mert ő hozta a papírkereskedésből, felezzek a papírárussal, mert ő kapta a gyárból... mi? Kivel felezzek még?

— Ne felezz senkivel. Ez a jutalom kizárólag téged illet — szoltam, s valami különös gyönyört éreztem, amikor Emil — mintha hangnemet változtatott volna — bólogatva adott igazat nekem, pontosabban, arcán elégedettség látszott, annak az embernek a kissé leereszkedő, de öntelt elégedettsége, aki azt hiszi, hogy érveivel sikerült meggyőznie, lefegyvereznie ellenfelét. Magabiztos, komoly s kissé fölényes arckifejezést öltött s egyenes derékkal lépkedett asztalához — mindig egyenes derékkal járt, mintha cöveket nyelt volna, kihúzta magát, talán ezzel is arra törekedett, hogy magasabbnak lássék —, egy újságpapírt szedett elő fiókjából, letörölte asztaláról a vizet, a váza néhány szilánkját és két szál virágot, ami közvetlenül asztalánál hevert, egy-egy lábmozdulattal a sarokba pöccintette. Közben pedig energikusan mondta:

— A kisasszonyika pedig majd az igazgatónál fog kimagyarázkodni ezért az esetért.

Irén angyali volt, amint asztalára könyökölt, feléje fordult, és gúnyos mosollyal végigmérte, bal kezével puhán végigsimította duzzadt mellét, mert nyomhatta, vághatta az asztallap széle.

melynek nekidőlt kissé, közben egy röpke pillanatra kicsi nyelvét is kiöltötte Emilre. Szótlan maradt, ezért én szólaltam meg helyette:

— Hatökör vagy, Emil.

Mint vártam, megsértődött, mégpedig annyira, hogy válasza sem méltatott. Örültem neki, mert egy kis csöndre vágytam. Izgalmas játék volt, s most szinte sóvárogtam a csöndet. Mindig az ellentétek vonzottak és taszítottak — mégpedig egyidőben. Még ma is hetente hazakíváncozom, s egy napra mindig haza is utazom falura, ahol öcsémekkel, egy szalmaágyon alszunk, reggel a kútnál mosdok, vödörből, itt viszont — bármily nagy is a lakásínség — nem tudok meglenni fürdőszoba nélkül. Kívánom a családi életet, s mégis szeretnék magános családként felelőtlenül barámgolni asszonytól asszonyig, halálom napjáig. Szeretek közönséges szürke kisember lenni, elvegyülni a tömegben, hogy senki se lásson, senki se ismerjen, szeretném így leélni életemet, de jól esne az is, ha neves ember lennék, ha világlapok hasábjairól mosolyogna a fényképem, s ha csődület támadna, mihelyt megjelenek az utcán. Az írógépem szinte önműködően kopogott, „sajnálkozással kell jelentenünk, a kért árucikkkel pillanatnyilag nem rendelkezünk, csak két hét múlva szállíthatjuk”, s közben azon járt az eszem, egy ilyen nővel, mint Irén, egy ilyen páratlan színésztehetséggel — akinek mégis, alighanem fogalma sincs tehetségéről — talán még mindig nagyon sokra vehetnénk, nagyon sokra, talán még én is újra kezdeném a boksztot, siketten, együtt, befutnánk a nagyvilágot, vagy talán mégis inkább a birkózást választanám, mert hiszen az előbbit azért hagytam oda annak idején, mert nem volt szívem véresre verni az embereket. Sohasem tudtam mit kezdeni az erőmmel.

Eltűnődtem, s kedvetlenül félrelöktem az írógépet, kinéztem az ablakon. Felfigyeltem, hogy Emil sorra benyit az udvarra sorakozó irodákba, észre sem vettem, mikor hagyta el szobánkat, az udvaron áthaladók közül is elcsípett egy-egy embert, valamit mutogatott nekik, tudtam, hogy mit, úgy viselkedett, mint aki azt tartja magáról, hogy irigylésre méltó.

— Megkergült ez az Emil — mondtam Irénnek megdöbbenve.

Irén felkelt, az ablakhoz ment, kihajolt, és hangosan felnevetett.

— Micsoda nágszerű tréfát agyalt ki maga! — mondta elragadtatva. Hátal állt felém, hangja most bársonyos volt, olyan, amilyennek a szemének kellett volna lennie.

— De hogy maga milyen ragyogóan játszott! Sosem hittem volna! — mondtam őszinte csodálattal, s cinkosan öszszenevettünk; öröm, s némi büszkeség töltött el, a teljes siker tudatában érez ilyesmit az ember.

— Szinte látom már, hogy megnyúlik majd az ábrázata, ha megtudja az igazat — szólt Irén, s szép, karcsú lábát egyre illette, mint akinek a talpát csúsklandozzák.

— Megmondom neki, mihelyt bejön — szóltam.

Nem sokat váratott magára. Mikor a szobába lépett, arcáról lehervadt a mosoly, úgy ment az asztalához, hogy mindkettőnkét levegőnek nézett. Maga elé húzta a számológépet, és kopogni kezdett rajta, én pedig feleje fordultam:

— Öregem, ez az egész egy fabatkát sem ér, én tettem a plombát a csíptetőre — mondtam közömbös hangon, de felkészülten figyelve; élvezni akartam szavam hatását.

— Hahahahaha! — vágta rá teli düdöböl Emil. — Most így akartok kipalizni velem, mi? Hogy ne küldjem be a plombát, ugye? Dobjam el? Irigy dögök vagytok.

Úgy elképedtem, hogy elállt a lélegzetem. Aztán hirtelen előtött a meleg, hogy — éreztem — rákvörös lett az arcom. Irén hisztérikus nevetőgörcsben tört ki, *örület*, sikoltozta, *mit ki nem talál*, s a combját csapkodta, aztán az asztalára borult, rángott a válla.

— Emil, ha mondom! — szóltam bizonytalan hangon, és tehetetlenül néztem körül. Emil azonban egy szót sem szólt, arcán leirhatatlan undor látszott, sejtettem, arra gondol, hihetetlen, hogy az irigység valakit ilyen aljassá tegyen. Irénhez fordultam.

— Irén, mondja meg, ki tette a dobzba a plombát!

— Maga — nyögte Irén fulladozva, s nevetési rohama újabb erőre kapott. Az ablakhoz léptem és kiképztem rajta, a mérleges mestert szólítottam. Amikor megjelent a raktár ajtajában, intettem neki, hogy jöjjön. Inge végig kigombolva, hasa, szőrös melle rengve nyomult felénk, hihetetlennek tűnt, hogy egy ilyen kövér embernek olyan karcsú lánya legyen. Fújtatva könyökölt az ablakpárkányra, s ekkor azt mondtam:

— Mondja meg ennek az embernek, igaz-e, hogy én tettem a plombát arra a csíptetőre!

— Persze, hogy maga — mondta s egyszerűben ő is heherészni kezdett, mélyről, a hasából jött a hang, s olyan volt, mint a hordó kongása, behízott szemei a nevetéstől még kisebbeknek látszottak, egészen keskeny csíknak, úgy hatott, mintha hunyorogna, látszott rajta, nem érti, mi történik itt, sejtí, hogy valami humcutság, tréfa, s nem tudja, hogyan is kellene most viselkednie, mit is kellene mondania, hogy el ne rontsa a játékot; habozva, tévován állt ott, s végül rámkacsintott. többször is rámkacsintott. Elkészerevde méztem rá, s azt mondtam:

— Komolyan beszéllek, mondja meg ennek az embernek, ki húzta rá a plombát a csíptetőre.

— Hát mondtam már, hogy maga — szólt halkán, kedélyesen, újra rámkacsintott, s jámbor röhejecské gurult ki a torkán; utálatosnak találtam, ahogy ez a kongó hang belevegyült Irén fulladozó nevetésébe.

Emil azonban ismét szó nélkül kopogni kezdett a számológépen.

— Hallod, mit mondtunk? — szóltam hozzá a kelleténél hangosabban. — Ide nézz, ha hozzád beszélünk.

Egy pillanatra sem állt meg az ujjá, csak kopogott tovább, rántott kicsit az orrával, s végtelen nyugalommal dünyögte:

— Irigy dögök vagytok.

Kimondhatatlanul dühbe gurultam, kedvem lett volna egyetlen ökölcsapással magunkra borítani a házat aztán mégis tehetetlenül, majdnem üvöltve elröhögtem magam, s hogy indulatomat levezessem, elhagytam az irodát, az udvaron enyhe szellő csapott meg, megálltam egy hársfa alatt, éppen virágozott, kellemes volt alatta. Ekkor egyszerűben megértettem, hogy a játék túlságosan jól sikerült, olyan jól sikerült, hogy Emil képtelen elfogadni a játék ilyen végét, képtelen elfogadni a túlságosan nagy megalázást, hiába minden kísérlet, az igazság groteszkké és hamissá változott. Nekidőltem a fának, és sokáig álltam ott lesújtva és megdöbbenve, szorgos méhecskéik döngicséltek körül, apám álldogált így egyszerű, még gyermekkoromban, egy álló napig egy eperfa alatt, a faluvégi házikó udvarának mélvén, szótlánul, étlenül, csontos mezítlábasan, rongyosan, nyári munkaidőben, messze kerültük aznap mindannyian, senkihez se szólt, s másnap elvit-

ték a börtönbe. A munkások, alkalmazottak már rég hazamentek szép sorjában, amikor én kísétáltam a kapun.

Másnap szótlánul dolgoztam egész idő alatt, levert és közömbös voltam, nem érdekelt senki, semmi. De kartársaim nagy rokonszenvvel integettek felém, ha megjelentem egyik-másik irodában, vállonveregettek, körülfogtak, cinkosan kuncogva, fejüket csóválva kérdezősködtek az eset részletei felől, szemük csillogott, nagyokat nevettek, egyik-másik eldünnyögte, hogy nem is sejtette, milyen nagy tréfacsináló vagyok; bizonyára hálásak voltak, hogy egyhangú életükbe némi változatosságot, fényt vittem, ami aztán felvillanyozta őket, az enyhén rosszalló fejcsóválást is mosoly és csupa biztatást kifejező tekintet kíséretében kaptam, egyszerűben — úgy tűnt fel — mindenki a bizalmamat igyekezett megnyerni, megbecsüléssel, sőt elragadtatással nézett rám az is, aki tegnap még ócsárolta munkámat és képességeimet. Mindez módfelett zavarba hozott, nem tudtam, hogyan viselkedjek, hát úgy tettem, mintha mit sem vennék észre, mintha mi sem történt volna, s ez a magatartás meg is felelt levert és közömbös hangulatomnak. Azonban észrevettem, hogy kartársaimnak magatartásom rendkívül imponált, szerénységnek vették, s egyben nagyvonalúságnak is, mintha csak azt mondtam volna: ugyan, szóra sem érdemes. Múltak a napok s egyre terhesebb volt számomra kartársaim bizalmaskodó figyelmeisége, utóbb már, hacsak tehettem, ki sem mozdultam irodámból, föl sem méztem munkámból, s naphosszat hangomat sem hallattam. Naphosszat egy szó sem hangzott el irodánkban. Aztán egyszer, elmenőben, félfülle hallottam, hogy Emilnek válasszoltak a gyárból sajnálkozásukat fejezték ki, mondván, hogy az ő plombájukba bizonyos betűket nyomtak. Némi kárörömmel és megnyugvással gondoltam, hogy no, ez majd észretéríti, meggyőzi afelől, hogy lóvátettük, megérteti vele, hogy hiú ábránd a nyeremény, s csupán jól sikerült tréfa neveltséges áldozatává lett. Emil azonban hevesen bizonygatta, hogy az általa küldött plombán is voltak betűk, mikroszkóppal tüzetesen megvizsgálta, mielőtt beküldte. Az emberek harsányan röhögtek s én mogorván távoztam, kerültem őket, kiértetem cinkos kacsinásuk elől, elkésértett az a konokság, mellyel Emil oly

kilatástalanul, de védekezett, s azon kaptam magam, hogy két vaspénzt szorongatók hüvelyk- és mutatóujjam között, s a bőrömrre rajzolódott betűket nézegetem. Asztalomhoz ültem, s az ablakon át hallottam, Emil beszélt valahol, épp azt mondta, hogy kíváncsi rá, a gyár melyik hivatalnokának szeretője utazik az ő plombáján Görögországba, igen, az ő plombáján, amit elloptak tőle, s közben nem értettem, honnan veszi épp Görögországot; majd előadta, hogy segítségül hívja a sajtót, aztán meg majd bepöröli a gyárat; az emberek nem szűntek meg nevetni rajta, s vaskos, ugrató kérdéseket szegeztek neki, melyekre ő türelmesen válaszolt, majd kifakadt, hogy mindenki felült az én irigy mesémnek, de az nevet, aki utoljára nevet, különben pedig mindenkinek az ajkára fagy majd a vigyor, ha fölmutatja a nyereményt, be fogja majd tömni mindenkinek a száját. Szinte örültem, amikor főnököm útra küldött. Nyomban fel is kerekedtem, habár nem mondhatom, hogy szeretek utazni; minden út megvisel, a vonat zakatolásától, az autó zúgásától megfájdul a fejem, valahol mindig húzatot kapok és szemem vérekes lesz, úgy érzem magam, mintha bódulatban ténferegnék, mindenre alkalmatlannak érzem magam, s csak nagy erőfeszítés árán tudom lebonyolítani a rámbízott üzleti ügyeket. Ezúttal mégis, nem kis meglepetésemre, könnyebb volt a dolgom, mint hittem; főnököm ugyan nagy üzleti tülekvésre készített elő, egy jelentős üzletfelülnkről volt szó a vidéki kisvárosból, egy jólmenő cégről, mely számottevő rendelkezésekkel fordult hozzánk már évek óta, s bizonyos időközökben nagy kifogásokat emelt az általunk küldött áru ellen (ilyenkor mindig se vége, se hossza levelezés következett, végül aztán egy-egy ügyes kartársunk hivatalos útjával tettünk pontot a nézeteltérések után), nos ehhez a céghez küldött főnököm, két napot engedélyezett, habár közöltem vele, hogy sokallom, „két napra lesz szüksége”, mondta magabiztosan főnököm, s ebből is arra következtettem, hogy nagy tülekvés lesz, épp ezért annál nagyobb volt meglepetésem, amikor is a kisvárosi jólmenő cég alacsony termetű, energikus, rátermett főnökével, akinek kitűnő szervezőképességéről a helyszínen, a vezetése alatt lévő vállalatban meggyőződtem, s pedánságáról némi képet nyújtott az a szembe-tűnő körülmény is, hogy akétnap alatt, akárhányszor csak láttam, mindig más-más öltöny volt rajta, szóval, ezzel a

különben igen kedélyes emberrel, mint mondtam, nem kis meglepetésemre, alig egy órácska alatt teljes mértékben megegyeztünk, mégpedig úgy, hogy cégünket — a hivatalos út költségeit leszámítva — semmi veszteség nem érte. A kis emberke aztán, aki alig ért köztöködésesen felül, de hónom aláig semmi esetre sem, végigvezetett cége irodáim, bemutatott néhány munkatársának, aztán sorra hurcolt a vezetőség alatt lévő összes üzleteken, s szemmel láthatólag imponált neki, hogy ő, a törpe, egy ilyen jól megteremtett — felfogása szerint bizonyára: hórihorgas — embert kitalazol, s magyarázgat neki olyasmiről, amiről azt feltételezi, hogy nem ért hozzá. Végezetül sugárzó arc-cal bejelentette, hogy másnapra, a sikeres megegyezés örömeire — vegyem úgy, hogy tiszteletemre — vadászatot szervez, őzre fogunk vadászni, s ez a fordulat — mi tagadás — nagyon zavarba hozott; mindig igen zavarba jövök, ha túlzott figyelemmel viseltetnek személyem iránt, ha gondot okozok valakinek, ha olyan megtiszteltetésben akarják részesíteni csekélységemet, ami igazán nem illet meg, s amit sohasem, semmilyen körülmények között nem tudok visszazonozni; talán épp ettől ijedek meg legjobban, nevezetesen attól, hogy utólag ki fog derülni, olyan senki-semi vagyok, hogy nem áll módomban visszazonozni a megtiszteltetést; ezért először csak megköszöntem a kis emberke meghívását, s munkámra, sürgető elfoglaltságomra hivatkozva kimentettem magamat, majd egyre határozottabb unszolására kézzel-lábbal hadakozni kezdtem, s végül bevallottam, hogy sohasem volt fegyver a kezemben, persze, a katonaságot leszámítva, amikor is — a háború utolsó hónapjaiban, szinte gyerekfővel — emberre vadásztam, de úgy tudom, akkor is megúsztam zsákmány nélkül, s mai napig sem bántam meg.

— Hogyan, hát ön nem vadász? — kérdezte az emberke kiábrándult arccal, melyről még azt is le véltem olvasni, hogy ugyan miért küldenek ide. a nyakára, ilyen alakot. üzleti megfontolások tehát arra készítettek, hogy ezt a nem nagyon kellemes hangulatot mielőbb föloldjam, de azért magam is ép bőrrel meneküljek meg.

— Horgász vagyok — mondtam mosolyogva —, az jóval ártatlanabb sport.

— Csakugyan? — kérdezte felhúzott szemöldökkel az emberke, s csak most láttam, hogy kissé kancsal, egyik szemével mintha mindig elnézne az ember mellett, mintha valójában másra fi-

gyelne, míg amazzal a másik szemével élénken fürkészi az embert, sohasem tudni, valójában kit figyel: őt, engem, vagy másit; zavarba hozza az embert, s így némi fölényt biztosít magának. — Csakugyan? Önök kihúzzák a halat, és hagyják, hogy szép lassan kimúljon. Lárifári, itt marad holnapra.

Elmosolyodtam és megadtam magam, akkor úgy tűnt, hogy megértettem, nem én vagyok a fontos, csak éppen valaki, bárki, aki kapóra jön, hogy ezt a vadászatot megszervezzék, s az előnyös üzleti megegyezés ürügyén költségeit elkönnyveljék, egyszerre derengeni kezdett előttem valami meglepő, egy pillanatig azt is gyanítottam, hogy a pamaszok is csak azért hangzottak el, a nézeteltérés is csak azért született meg, hogy utána ez a sikeres megegyezés létrejöheszen, ezért nem akartam helyrehozhatatlan hibát elkövetni, megvergettem az emberke vállát, bátorságot vettem magamnak és enyhén a hónom alá szorítottam, mintha megölelném, értésére adva, hogy tisztán látok az ügyben, ott leszek reggel, azaz majd ők jönnek el értem kocsin a szállóba. Ebéd után, amikor a kánikula elől a nem kifogástalanul tiszta, de azért tűrhető szállodai szobába menekültem, s gondoltalanul az ágyba bújtam, megfordult az eszemben, lám, tapasztalt főnököm tudta, hogy két napra lesz szükségem; engem még sohasem küldtek ilyen jólmenő, biztos üzleti tárgyalásokra, az én ügyeim mindig csak egy napig tartottak, nagy tülekvésekből, közelharcokból állottak, melyekből nem mindig sikerült ép bőrrel szabadulnom. Nem egyszer végződött csúfos veszteséggel egy-egy utam, s ha egy nap alatt nem tudtam megegyezni velük, hiába pazaroltam volna rájuk akár egy hetet is. lám, mindig csodáltam azokat a kartársaimat, akik kitűnő üzletember hírében álltak cégükknél, mert hiszen a legbonyolultabbnak látszó ügyleteket is simán lebonyolították, úgyszólván minden utuk sikerrel járt, s lám, én a számtalan kudarc után már-már képességeimben kezdtem kételkedni. Most érteni kezdtem, hogy minden szakmában, így az enyémben is vannak kulik, akik kilátástalan küzdelmet vívnak, igyekeznek és gürcölnek egész életükben, mindig a bizonytalan ügyletek kuszált szálait bogozgatják, nekik csak az jut, őket csak azzal bízzák meg, tapasztalatlanok, bizony, sohasem jutnak odáig, hogy az üzlet csínját-bínját is kiszagolhassák, mint ez az enyém, ez a mostani, s ily módon vihessék valamire.

Lám, gondoltam magamban, előléptem a nagyreményű, sokatígérő, jóhírű üzletemberek közé, akik egyet lépnek és kettőt haladnak. Lám, előléptettek, pedig a számtalan kudarc után, a lelkes, de hiábavalónak bizonyult pontos munka s a gyümölcsöt nem hozó szorgalom után, hosszú évek elteltével, már nem is gondoltam, s nem is gondolhattam sikeres előmenetelre a szakmámban, s lám, bizony, az ember sohasem tudhatja, hogy milyen tettével kelti fel azt a figyelmet, aminek folytán előmenetelre érdemesítik. Most már, utólag, tudtam, mivel érdemeltem ki. Sietve gondoltam arra, hogy lám, ennek a szakmának is vannak szépségei, s nem szükséges a birkózásra gondolnom, sőt talán ez a pálya sokkal inkább megfelel egyéniségemnek, egybefoghatja a nagy ellentétek egyikét, amit vágyaim között számontartok: időnként körülrajongnak, megtisztelnek, figyelnek szavaimra, tettemre, csodálattal s rokonszenvvel néznek rám, isznak az egészségemre, ünnepelnek, mint valami hírességet, de én megmaradok névtelen, szürke kisembernek. Rég éreztem már magamat ilyen jól, ilyen magabiztosan, rég tekintettem ilyen életkedvvel, energiával a jövőm elé, s hogy elaludtam, álmom is rég volt ilyen nyugodalmas. Ataludtam a délutánt, a vacsorát, s átaludtam az egész éjszakát.

Kora reggel ébredtem, kipihentem, derűsen és farkasétvágygal, lesétáltam a szálló ivójába. pálinkázni kezdtem, beszédbe elegyedtem a csontos, aszalt-képző csapossal, jó ideig csak ketten voltunk, ráértünk, a bal füléből hiányzott egy darab, megkérdeztem, hol hagyta, s akkor elmondott néhány képtelen rémtörténetet, tudtam, egy szó sem igaz belőlük, de ő úgy adta elő, mintha színgigázat beszélne, ez nagyon mulattatott, vele is megittam néhány pálinkát, a füléhez azonban egy történetnek sem volt köze, ezért már éppen reggelizni készültem, amikor négy-öt társa kíséretében befutott az alacsony emberke talpig vadászmódra öltözve, így hát csak egy szendvicset faltam, majd sietve beültem az autóba, itt aztán ahányan voltak, annyiféle butykost szedtek elő, barackpálinkát, körtepálinkát, rumot és szilvóriumot, megfordult az eszemben, csak módjával szabad innom, nehogy valami jóvátehetetlen baklövést kövessék el, de csak egyre unszoltak, nem térhettem ki előlük, nagy volt az előnyük, egyre jobban éreztem magam, igazán jópofa emberek voltak, soha még ilyen jól nem éreztem ma-

gam, ki szerettem volna tárnai a szíve-
met, és mindenkit meg szerettem volna
csókolni, aztán a napnak a többi része szé-
pen ki is esett az emlékezetemből. Ami
megmaradt bennem, zavaros, álomszerű
fragmentumok, egy-egy kép, az erdő
fái, egy forrás, melyben lábat akartam
mosni, kicsiké tisztás tövében egy er-
dőszlak-féle, melynek az ablakán kimá-
szott valaki, egy puskát nyomtak a ke-
zembe, s én ketté akartam tönni a tér-
demen, akkor elvették tőlem, aztán egy
bokor tövében heverészttem, s nem tu-
dom, hogyan, de valaki végül is lelőtte
az őzbakot, egy hangfoszlány jutott
hozzám: „úgy van, épp ez az a kimust-
rált vén őzbak”, előbújtam, megnéztem,
kisebb volt, mint gondoltam, a nyakam-
ba vettem, mint a hajdani pásztorok a
birkát, és nagy ordítózás, tapsolás kö-
zepette indultam arra, amerre a vadász-
lakot sejtettem, utánam a többiek, de
aztán, úgy rémlik, mégis nehéz volt és
elestem vele. Később pedig, ahogy mú-
lott az idő, égből-e, földből-e, egyre
többben lettünk, rémlik még, hogy a kis
emberke összeszedte az összes puskákat
és eldugta valahova, mert néhányan föl-
mászta a padlásra is, onnan meg ket-
ten a háztetőre és ott is keresték, ak-
kor én beültem egy autóba s a város-
ból akartam puskát hozni, valami drót-
félét dugdostam a kontaktusba, de ak-
kor holmi lányokat szabadítottak rám,
valami szőke, faros különösen az emlé-
kezetembe vésődött. A vadászlakba von-
szolt és rendbeszedte a ruhámat aztán
táncoltam, lányokkal is meg férfiakkal
is, rádióra is meg magnetofonra is,
majd pedig, emlékszem, hogy többször
is mindenáron meg akartam nyergelni
a cégvezető kis emberkét, ijedten meg-
rökönyödve nézett rám, de én csak har-
sányan nevettem és hátbavágtam, ké-
sőbb pedig, nem tudom, hogy beborult-e
vagy beesteledett, de egyre súlyosabb
sötétségbe burkolózott a világ.

Szállodai szobámban ébredtem, a fe-
jemre valaki egy rózsaszínű bugyit hú-
zott, szörnyű fájdalmat éreztem az al-
testemen, valaki masnit kötött a hím-
vesszőmre, mellé tűzött egy szál her-
vadtt virágot pokolian fájta a fejem és
a tudóm sípolt, rosszat sejtve méztem
körül, holmim szertedobálva, nagy ré-
műletemre belémhasított a tudat, hogy
fogalmam sincs, mi történt előző napon,
fogalmam sincs, mi mindent műveltem,
a csap alá dugtam hát a fejem, de a
hideg víz sem segített, mindössze egy-
két dolog derengett előttem, egy-
két kusza jelenet, s már az is elrémített,
utálkozva és szégyenkezve kaptam ösz-

sze magam, mi lesz, ha most netalán
mindent elpuskáztam, ha most kartya-
várként összeomlik mindaz, amit oly ne-
hezen s oly nagy árat fizetve építettem
fel magamnak, s épphogy csak felépít-
tettem; végtelenül dühös lettem ma-
gamra, hiszen tudtam, hogy csak mód-
jával szabad innom, s fogadkoztam is,
de úgy kell nekem, aki ekkora barom
vagyok, hogy kora hajnalban étkezés
helyett egy félfülű csapossal pálinká-
zom, csak hogy megtudjam, hol hagyta
a fél fülét, s közben valótlán rémtörté-
netekkel mulattatom magam, úgy kell
nekem, ott vesztettem el a mértéket.
Szinte iszkoltam, rémültem és megszé-
gyenítve, minél messzebb innen, épp
hogy csak a portásnak bedobtam a kul-
csot, s csak a vasúttállomáson hajtottam
fel egy töményitalt: korhelyek régi sza-
bálya szerint: kutyaharapást kutyaszőr-
rel kell gyógyítani. Csak a vonatban
nyugodtam meg valamelyest, újságot ol-
vastam, majd elnézegettem a verőfé-
nyes, békés tájat, de időnként ez a bé-
ke is látszólagosnak tűnt csupán, az
egyensúly felborult, és lidérces álom-
képek vonultak a tájba.

Nemsokára megérkeztem, s beléptem
vállalatunk kovácsolt vasból készült dí-
szes kapuján. Fáradtan, megviselten
mentem végig az irodákon, azonnal fel-
tűnt, hogy kartársaim kimerített köszön-
tenek; főleahajtvá, szótlánul mentek el
mellettem, s ha épp beszélgetek, ami-
kor beléptem valamelyik irodába, nyom-
ban elhallgattak s melyik munkájukba
merültek. Összereztem: gyanúm ala-
pos volt hát, valami förtelmeset tehet-
tem, s persze már ide is megérkezett a
híre fogalmam sincs, mit, de főnököm
— szemüvegét dörzsölgetve — kimért
hangon közli majd velem, én meg le-
sújtvá, szótlánul állok az asztala előtt.
Míg szorongva főnököm irodájának ki-
lincsére tettem a kezemet, még egyszer
megerőltettem az agyamat, hogy fel-
lebbentsem a ködöt az előző nap esemé-
nyeiről, hogy megtaláljam az összefü-
géseket az elébem tóduló zavaros jele-
netek és képek között, de mindhiába.
Amikor beléptem az ajtón, már min-
dennel leszámoltam, fásult egykedvű-
séggel vártam a fejlemlényeket. Főnö-
köm nem vette le a szemüvegét, csak
rámnézett, dörmögött valamit, aztán
mozdulatlanul várt, hogy táskámból
előszedjem s az asztalára tegyem az ira-
tokat, s ahogy sorra kiszedtem őket,
mindegyikre csak bólintott egyet, végül
elébe tettem a legújabb rendelést is,
amit a kis emberke még hivatalos utam
első napján átadott nekem, s ekkor fő-

nököm csak annyit mondott, rendben van. Mászt nem szolt. Pár pillanatig álltam még ott s vártam, amikor pedig láttam, hogy munkájába merül, megszólaltam:

— Nincsen valami közölnivalója velem?

Fölhúzta a szemöldökét, s csodálkozva, hűvösen nézett rám.

— Nekem? — kérdezte. — Semmi közölnivalóm.

Kóvályogva mentem az irodámba, épp hogy csak köszöntem és leültem az asztalomhoz, tudtam már, ismét az egy napos hivatalos utak következnek, a bizonytalan és eredménytelen üzletek, ha ugyan egyáltalán következnek, hiszen lehet évszámra is idebent az irodában ülni, megpenészedni és leveleket fogalmazni, lám, az ember azt sem tudja sohasem, mikor milyen tetteivel éri el, hogy lefokozzák. Hirtelen nagyon megcsömöröltem, beléjük kellene rúgni, dűnnyögtem, beléjük kellene rúgni, hogy szétszálljanak, de elkésere dve gondoltam arra, hogy föl sem fedhetem a kártyámat, ki se találhatom azt, amit tapasztaltam, olyan darasztészek ez, melybe az ember se szabad kézzel, se kesztyűvel nem nyúlhat bele, olyan szörny ez, melyet se nyakánál, se farkánál nem ragadhat meg az ember, hallgatnia kell, hiszen így is, úgy is bizonyíték méllkül marad, egy bizonyíték még nem száz bizonyíték, különösen ha azzal az eggyel is csupán saját maga ellen bizonyít, és mindenki másnak megvan a fedezete s fedezéke. Előszedtem a két nap alatt felgyülemlett postát, beleolvastam, s akkor egyszerűben megnyugodtam: végtére is, mi mászt tehet az ember, minthogy lemorzsolgatja napjait, igyekszik egy két örömet szerezni magának, s jó szívvel másnak is, egy-két szép délutánt, estét, s közben tapasztalatokat gyűjt, ha már mászt nem tehet. Tudtam: jönnek ismét a szürke napok, maradt minden úgy, ahogy volt. de hiszen: ez még nem veszteség. Maradt minden úgy, ahogy volt. Megnyugodtam, ha már mászt nem tehettem, minthogy megnyugodjak. Jóleső közömbösség fogott el, s ez visszaadta magabiztosságomat. Gépelni kezdtem, irodánkban már egy jó órája, amióta asztalomhoz ültem, egy szó sem hangzott el, azonban pontosan délben, amikor megkondultak a harangok, Emil fölkapott és meglöbegtetett egy levelet, s azt mondta:

— Hehehehe, nem értem ezeket a barmokat, görögországi kókuszdiót aján-

lottam nekik, és azt válaszolták, hogy csak tartsuk meg magunknak.

Ránéztem, felkőnyököltem, az állam is megtámasztottam, s úgy vizsgálgtattam, mint valami csodabogarát. Eszembe jutott, hogy csütörtök van. Sokáig fürkésztem, figyeltem mozdulatait, s egyre inkább meglepődtem. Valami derengett előttem. Valamit megértettem. Elszőnyvedtem. Levégőre s napfényre vágytam.

Délután kimentem a horgászok szigetére, minden csütörtökön horgászni szoktam, az egymás mellett sorakozó törpe házikók között — mézeskalács-városra emlékeztetnek az utcácskák élénk színekkel festett, deszkából készült házikóikkal — húzódt meg vállalatunk erkélyes vikendháza is, ott találtam a mérleges mestert derékig meztelenül, épp egy csónakot húzott elő az erkély alól, lányának segített, aki a házmesteri állást töltötte be ebben a vikendházban, s kedden, csütörtökön és szombaton halpaprikást főzött azoknak, akik zsákmánnyal tértek vissza a folyóról s idejében átadták neki.

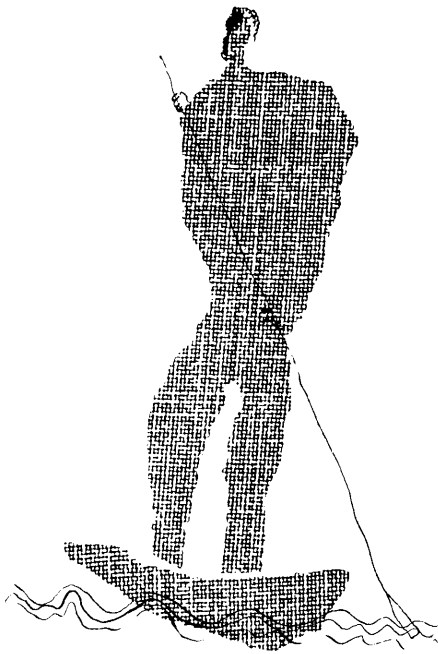
— Éva, légy szíves a horgomat — kértem, s ő ekkor az erkély korlátjához ment és leszólt:

— Apa, légy szíves a horgát — s megfordult, bement abba a kis fülkébe, melyben házi használatra szolgáló búfénket helyeztük el. Mindig ő hozta a horgomat, előbb azonban mindig leültetett itt a verandán, az asztalra tett egy tányérka pörkölt földimogyorót, leült velem szemben, az asztal alatt lábunkat kinyújtva mindig egymáshoz szorítottuk, üldögéltünk, szótlamul szemléltük a folyó túlsó partján, enyhe völgyhajlatban meghúzódó erdőövezte falucsukát, ósdi kastélyát a dombon s a jegenyéni templomtornyot, míg csak a mogyoróból tartott. Este, ha megjöttem a hallal, borozgatni szoktunk kartársaimmal, vacsora után Éva mellém húzta székét, sakkozgattunk, beszélgettünk, Éva mindig türelmesen nézte a játszmát, aztán lassan mindenki hazatért, csak mi maradtunk még mindig, sokáig, nagyon sokáig, ketten.

Bementem Éva után a fülkébe, karbatettem kezemet, és a pulkét használt pirinyó asztalkához dőltem.

— Talán elfogyott a mogyoró, Éva? — kérdeztem, s igyekeztem elkapni tekintetét.

— Nem — válaszolta, a polcra levetett egy kis tányérkát, s elébem tette

Sáfrány Imre szövegrajza

az asztalra. Elfordult, sorra leszedte a polcról a tiszta poharakat, s egyenként mosogatni kezdte őket. Jól láttam, igen, a poharak tiszták voltak, s ebből értenem kellett. Hófehér köténye köröskörül teljesen beburkolta testét, a fodrok most is, mint mindig, keményre vasalva, s barna karja, archőre, barna haja oly üdén elütött ettől a vakító fehérségtől. Bekaptam néhány pörkölt földimogyorót, szíjszerűen rágós volt, állott, kisé már avas. Legszívesebben kiköptem volna, de mégis lenyeltem, aki nem tud köpni, az tudjon nyelni, a kistányért többé meg sem érintettem. Szótlanul kimentem a verandára, ott megálltam egy pillanatra, a mérleges mester a horgom mellett álldogált karbattett kézzel, és egykedvűen várt rám. Kettesével ugrottam át a lépcsőket, ott termettem mellette, átvettem a horgászbotot és megkérdeztem tőle:

— Sokan leszünk ma?

— Igen, úgy látszik, sokan — mondta s elfordult, ismét a csónakkal bibelődött. Bementem egy fülkébe, fürdőruhára vetkőztem, fogtam a zacskómat, melybe főtt kukoricát készítettem, lementem a folyóra, hamarosan két üres vállalati csónakot is találtam, beszáll-

tam az egyikbe, és hatalmas evezőcsapásokkal feszültem neki a víznek. Hirtelen valami fojtogató düh fogott el, teljes erőmből belefeküdtem az evezőkbe, olyan erővel szorítottam őket, hogy akár kettő is törhettek volna, szinte siklottam a vízen, nagyon szerettem volna holtfáradni, ahogy Éva tud néha holtfáradt lenni, de éreztem, akár a világ végéig is evezhetek én így, ki egészen az óceánig, hiszen minden folyó az óceánba torkollik, messze mögöttem maradt a sziget, messze a falucska, sőt a második is, találkoztam a délutáni hajóval, egy-két enyhe hullámot csapott, keresztülszeltem, hogy fröcskölt a víz, apró cseppek ragyogtak a karomon, mint Éváén, amikor a poharakat mosta, aztán nemsokára meguntam az evezést is, nem tudott kifárasztani, a környéken egy árva lelket sem láttam, gondoltam: még csak horgászni fogok. Egy terebélyes fűzfa alá eveztem, jó mélyre a vízbe szúrtam a magammal hozott rudat, egy embert kinyújtott karjával együtt ellepett volna, hozzákötöttem a csónakot, főtt kukoricát húztam a horogra, a zsineg sühogott, amikor vízbe vettem.

Mérhetetlenül sokáig ültem ott tétlenül. Az égvilágon semmit sem jelzett a dugóm, időnként mégis csupaszon találtam a horgot, ilyenkor friss kukoricaszemet illesztettem rá, az égvilágon senkinek nem kell már az én csalátkem, az égvilágon senkinék, dűnnyögtem keszerűen, az én csalátkem már nem vonz semmit. Aztán sorsára hagytam a horgot, egy vesszőt vágtam a fűzfáról, nagy gonddal sítot faricsgáltam magamnak, fűzfasípot, gyerekkorom egyetlen játéka volt hosszú éveken át, lefuttunk a mocsárra és faragtunk magunknak fűzfasípot, de már rég volt az, nagyon régen, s most már nem akart megszólalni kezemben a fűzfavessző.

Egyszer csak táncolni kezdett a dugó, kicsit, kicsit, de táncolt szakadatlanul, ám egyetlen egyszer sem bukott tisztességesen a víz alá, a csónak orrában kuporogtam és várakoztam, szorongattam a horgászbotot, úgy táncolt a dugó, mintha odalenn a mélyben labdázta volna a kukoricaszemmel a halak, türelmemet vesztettem és kihúztam a horgot, csupasz volt ismét. Új szemet vettem be s a dugó ismét táncolni kezdett, aztán még kétszer megismétlődött mindez, a dugó egyre csak táncolt, elnem tudtam képzelni, miféle hal ez, csúnya gúnyt űzött velem, megszé-

gyenített magam előtt, idestova már fél órája packázott velem, az ember nem tudja elvizezni, hogy megszegyenítsék, a szabad ember sohasem tudja elvizezni, felhördültem dühömben, legszívesebben gondolkodás nélkül fejest ugrottam volna a vízbe, egyenest le a horgához, hogy kézzel csípjem el azt az átkozott halat; s még csak akkor lettem volna igazán megszegyenítve, maradék nélkül. ha mégis üres kézzel bukkanok a víz fölé, s hát ugyan hogy is bukkanhattam volna? Dühömben egyetlen nyírszentéssel elvágta a zsinort a csónak oldalán, én még egyszer meg nem nézem a horgot, hogy ismét üresen kelljen látnom, a rudat eltaszítottam magamtól, és otthagytam, teljes erőmből belefeküdtem az evezőbe, a víz is vitt lefelé, nem érdekelt a halvacsoara sem, tudtam már, hogy mi a dolgom, a városba megyek, fölhívom a vállalatot és a portástól megtudok egy bizonyos címet, a nap már késő délutánba fordult, a dombok fölé hajolt, a víz itt-ott habzott körülöttem, egy-egy száraz faágat sodort lefelé, elhagytam, majd újabb korhadtt hordalékot értem utól, beveztem majdnem a folyó közepébe, oda, ahol legnagyobb a sodra, s eveztem, eveztem.

A sziget jóval népesebb volt, mint mikor elhagytam. A part szélén egymás mellett üldögéltek az emberek, mint gubbasztó fecskék a dróthuzalon, a játszótéren gyerekek és fiatalok labdáztek, vilkendházunk verandáján már üldögéltek és beszélgettek néhányan, rámnéztek, lecsapták a fejüket és elhallgattak, megálltam a veranda szélén és azt mondtam:

— Eészl délután ilyen szólanul üldögélnek?

Félig rámpislanítottak, aztán a lenyugvó napot bámulták kedvetlenül, végül egyikük azt dűnnyögte:

— Eészl délután.

Megfordultam, lementem a veranda alá, a mérleges mestert szólítottam, kezében néhány szem fekete cseresznyével jött elő, zsebéből szedte a cseresznyét. Átadtam a horgászbótot, megálltam a raktár ajtajában.

— Maga az egyetlen, aki látta, hogy én húztam rá az aktacsíptetőre — mondtam.

— En? — kérdezte, s horgászbótomat belökte a többi közé.

— Maga az egyetlen, aki megértethetné vele — mondtam.

— En-e? — kérdezte s maga elé köpködté a cseresznyemagokat, odagurultak a lábam elé.

— Gondolkozhatna, hogy mit kellene tennie — mondtam.

— Csak kaparja ki a gesztenyét az, aki a parázsra tette — mondta, és ott hagyott, ahogy ment, egyre csak köpdöste a cseresznyemagokat, aztán hallottam, a veranda falépcsője nyikorgott alatta. Akkor már tudtam, hova kell mennem, valójában már napokkal előbb is tudtam, hogy mit kell tennem, csak mindig igyekeztem más foglalatosságot találni magamnak, nagyon igyekeztem másra gondolni napok óta; felöltöztem, és kiméret, de határozott léptekkel haladtam az első busz megállóiig, a főtéren leszálltam, egy telefonfülkéből felhívtam vállalatunkat, s a portástól megtudtam Emil címét, ismét buszra ültem, aztán a Forradalom téren leszálltam, egy mellékutcában hamar rátaláltam a szürke, szecessziós, ötemeletes épületre, melynek földszintjén egy gyógyszerár volt, a kapu alatt megnéztem a lakók névjegyzékét, aztán a harmadik emeleten megálltam, egy gyerek áthajolt a korláton, és papírból készült repülőket hajigált le, nagy szakértelemmel nézte, hogyan szállnak, egy másik gyerek a földszinten összeszedte őket, az idő megállt fölöttük; becsöngettem a tizenegyes ajtón, őszhajú, karrikásszemű, fonnyadt asszony nyitott ajtót.

— Emil kartársa vagyok — mondtam halkán, illedelmesen, s az asszony betessékelt, tágas, nagy előszobába léptünk, mely nappalinak volt berendezve, bár fekvésénél fogva homályos volt; de különben is, odakint már alkonyodott.

— Emilhez soha senki sem jött a vállalatától — mondta halkán az asszony, és nesztelenül rakogatott az asztalon. Olyan nesztelenül mozgott, hogy az ember azt hitte, lepkeszárnyakon járkel. A szoba berendezését nehezen vehettem ki a félhomályban, leültem egy székre s a kezeimet tördeltem.

— Biztosan maguk is észrevették már rajta — mondta halkán az asszony, és nyomban pityegni kezdett, erőtllenül sírt, vagy talán magába fojtva, hogy senkit se zavarjon, hacsak lehet.

— Emilt keresem, asszonyom — nyögtem, s talán életemben először éreztem, hogy fáj az ádámcsutkám; mintha úgy megdagadt volna, hogy nyelni sem tudok tőle.

— Elment — mondta az asszony, és én megkönnyebbültem; most, hogy ideérkeztem, most, hogy ebben a szobában ültem, már nem is tudtam, mit is te-

hetnék, ha itt lenne Emil; nem is tudtam hogyan képzeltem el azt, amit tehetek, s mi is az.

— Elment — mondta az asszony szeptegve. — Elment agyagot hozni, azt mondta, még az éjjel meg kell mintáznia három szobrot. Nézze csak meg... Kérem, gyűjtsa meg a villanyt. Ott az ajtó mellett... Elnézését kérem, hogy elfelejtettem. Én mindig sötétben üldögélek.

Az álló fogas mögött, melyen csak egyetlen zakó lógott, az ajtó mellett, megtaláltam a kapcsolót. Kattintottam, s az első, ami szemembe tűnt, a szoba sarkában álló kis íróasztal, fölötte, a falra rajszögezett térkép, egy pillantást vettem rá, s láttam: Görögország; a térkép fölött egy lány nagyított fényképe vastag, drága keretben, összerendeztem, Iréné volt.

— Nézze meg, délután azt mintázta a könyvből, és nagyon meg volt vele elégedve — mutatott az asszony egy formátlan, torz masszára, ami az íróasztalon állt.

A könyvre néztem, művészettörténet volt, az ókori görögöknél felcsapva, egy babérkoszorúval övezett férfifej nézett rám feltűnő tisztánlátással a lapról.

— Asszonyom — tördeltem a szót —, mielőbb orvoshoz kell vinni, s ezt csak a hozzátartozói érthetik meg velem.

— Beszéltem az orvossal — mondta az asszony a kanapé szélén kuporogva —, de Emil hallani sem akar róla.

Nem tudtam mit szólni, tükön ültem, zavartak a szőnyeg tarka mintái, melyeket bámultam, de nem volt erőm fölvetni a tekintetemet.

— És az a térkép? — kérdeztem zavartan.

— A napokban hozta — suttogta az asszony. — Minden olyan hirtelen tört rá.

— Mindig magányos volt — szóltam halkán.

— Mindig — mondta az asszony.

— És az a fénykép? — kérdeztem.

— Két éve hozta. Csak egyszer beszélt a lányról. Akkor együtt dolgoztak. Még sohasem láttam — mondta az asszony és ismét sírni kezdett, ezúttal jajgatott is ruhája zsebéből sötét, csíkos kendőt szedett elő, szájára szorította.

— Asszonyom, nem is tudok mit mondani — szóltam kezemet tördelve, rohantam volna az ajtó felé, ki az utcára, minél messzebb, ó, minél messzebb innen, de valami visszatartott, éreztem épp most, ebben a pillanatban nem mehetek, szaladtam volna oda az

asszonyhoz, öleltem volna magamhoz, és vele együtt sirtam volna, de éreztem, nem léphetek oda, először látom, idegen asszony.

— Nem is tudok mit mondani, de orvoshoz kell vinni, okvetlenül, minél előbb — mondtam, és pattogtak az ujjaim, ahogy szorongattam őket.

— Csak az az átkozott plomba ne került volna a kezébe, azzal kezdődött minden — zokogta az asszony —, csak látta volna a beadványait, éjjel-nappal írta a rendőrségnek, a bíróságnak, de persze elutasították — nyögdécselte, és én csak bámultam magam elé, egy szót sem szóltam, hallgattam, aztán fölkeltem és elfordultam.

— Csak az orvos segíthet, asszonyom — mondtam végül. — Elnézését kérem, mennem kell.

Az asszony fölnézett rám, mint aki ráébredt, hogy uralkodnia kell magán, megtörölte szemét, és zsebredugva szorongatta kendőjét.

— Várja meg Emilt — mondta —, már jönnie kell.

Összerendeztem, nem tudtam elképzelni, mit is tennék, ha betoppanna, szinte megijedtem ettől a gondolatától, s majdnem sietve mentem az ajtóhoz.

— Hiszen Emilt kereste — mondta az asszony, s látszott rajta, hogy nagyon tartóztatna, nagyon örülne, ha nem kelene egyedül bevárnia Emilt, nagyon hálás lenne, ha itt maradnék; talán azt remélte, hogy segítségemmel célt ér, s hogy mindennek ellenére sem tartóztat sírva-könyörögve, csak azért van, mert sohasem szokott senkinek a terhére lenni a legcsekélyebb kéréssel, kívánsággal sem, soha senkinek.

Szédelegve léptem ki az ajtón, és alig köszöntem, kettesével vettem a lépcsőket, egy-kettőre az utcára kerültem, beléptem az emberáradatba, átvágtam a túlsó oldalra, s visszaméztem, mintha Emilt láttam volna épp befordulni a kapu alatt visszafutottam, de már sehol sem lettem, nekidőltem a vasalt tölgyfakapunak, ekkor már tudtam, hogy majd reggel még egyszer megkíséreltem vele a beszélgetést, elhagyatottnak éreztem magam ott a kapuban állva, tehetetlen, éhes és álmos voltam, évek óta először fekdüdtem le korán és vacsora nélkül csütörtökön este.

A következő napon Emil nem jött be dolgozni, s jól tudtuk, hogy miért. Irodánkban ketten maradtunk Irénnel, s a hűvös köszöntésen kívül — már régóta — egy szót sem váltottunk.

A reggeli szünetben Irén eltűnt, s mikor megjött, szép új vázát hozott magával, vizet öntött bele, telerakta vérvörös szegfűkkel, és az asztalomra tette. A váza kerámia volt, tucatáru, bámul-tam egy-két pillamatig, fekete alapon sűrű, fehér görbe vonalak futottak végig rajta, olyanok, mint az agyteker-vények, felemeltem a kezem és teljes erőmből rásújtottam, a falnak szállt, és apró szilánkokban hullott a padlóra, a víz tekeregve folydogált.

— Hagyjon engem békén! — kiabál-tam. — Tartsa magát távol tőlem, tűn-tetőleg, mint a kártársai! Vessen meg! Vádoljon a tekintetével!

— Megérdemelné — mondta halkan, de tisztán csengő hangon, leforrázva, mégis egyenesen állva asztalom előtt.

— Igen?! — ordítottam. — És az, hogy maga hisztérikus alakításával mind fölgyújtotta mögöttünk a hida-kat, s aztán már nem volt út, ami visszafelé vezetett volna?! A zseni! A szín-ész! A ripacs!

— Én? — kérdezte felhúzott szem-öldökkel Irén. — Hiszen kinek az ötle-te volt ez a... ez az egész játék? Ne-kem soha eszembe se jutott volna. És most bünbakot keres? — kiabálta szik-róz szemmel.

Nem hajolt le a virágaiért. Kiment, becsapta maga mögött az ajtót, hama-rosan visszajött, hóna alá kapta irat-tait, fölnyalábolta írógépet, s ismét tá-vozott.

Magamra maradtam, egyedül marad-tam az irodában.

Becsuktam az ablakot is, hogy sem-mit se halljak, csak zsongás szű-rődött be időnként s egy-egy tompa zu-hanás valahonnan, lassan és megfoniol-tan dolgoztam, még így is idő előtt be-fejeztem munkámat, akkor odáültem a kerek kisasztalhoz, használjuk már vég-re ezt az asztalt is, hamutartót tettem rá és tétlenül füstölgettem, tudtam, hogy úgysem nyit be hozzám senki, csak a küldönc jött két óra felé a ren-delésekért és a postáért, rég az aszta-lomra készítettem, felnyalábolta és dűnnyögve távozott. Délután a város utcáit róttam, céltalanul lődörögtem, le-ültem egy korlátra és bámészkodtam egy ideig, egy csöppnyi ivóban meg-ittam egy nagy ásványvizet, aztán már késő délutánba fordult a nap, amikor azon kaptam magamat, hogy a vasút felé megyek, hirtelen nagyon hazavágy-tam, a faluvégi kis házikóba, hogy az

eperfa alá üljek és a bölömbikák böm-bölését hallgassam estefelé, s a békák távoli brekegését ott lenn a mocsaras-ban, késő éjszakáig. Mert hát mit is tegyen az, akit kiveret a falka, mivel — maga is látja már — gyengének, gyá-vának, tehetetlennek, alattomosnak és megbízhatatlannak bizonyult, egy fél-fülv csapos másik fülere kíváncsi és megfélekedezik magáról épp amikor leg-nagyobb a tét, egy embert meglök ugyan, a lejtőn, de nem tudja elkapni és markába szorítani, hogy el ne essen, amikor már legalulra ért, de ha már elesett, hát átlépni sem tud rajta, ke-ményen és magabiztosan, s haladni to-vább, egyre tovább. Mit tegyen hát, aki kimutatta foga fehérjét, de kitűnt, hogy fogai tompák? Mit tegyen, ha önző, hü-vös ezse mégis azt súgja, hogy egy baj-ból kettőt csinálni balgaság? Szedje ösz-sze magát, batyuja úgysem több egy-két nyomasztó tapasztalatnál, vigye ma-gával, éljen velük bölcsen, ahogy tud, nagy a világ, hát kezdje előlről. Kezdje előlről, ha tudja. És tudnia kell! Akit meglőkött, mindenki más is meglökte így vagy úgy, ő nem kapta el, de más sem kapta el, elesett — hát lesz-e, aki nem lép át rajta? Álltam a vasútálla-más peronján, a korlátnak támaszkod-tam, és kavargott a gyomrom. Álltam a vasútállomás peronján, egy régi, nyo-masztó kép tarult elem, nyakigláb si-heder voltam, az iskolából, a vonatról ballagtam hazafelé, utazó diák voltam, láttam, messziről a gyűlölt hadsereg autókavánja közeledik, átvágtam a széles falusi utca túlsó felére, lyukas zsebemből a nadrágszáron potyogtatva sűrűn megszórtam a kövesutat jókora jancsiszögekkel, közben meg sem áll-tam, csak mentem tovább, aztán egy boltocska kirakata előtt nézelődtem, onnan figyeltem izgatottan, hogyan dü-börög végig az egész karaván, lyukas zsebemben sovány combomat szorongat-tam, egyetlen autó sem állt meg, egyet-len egy sem. túlságosan kicsik voltak a szögek. Kiábrándultam néztem magam elé, ekkor az árokból előmászott három gatyás kis mezítlábas gyerek, szertele-nül ugrándoza vágta át az úton, egy-szer csak ordítózni kezdtek, és ott fey-rengtek egymás hegyén-hátán, négy-kézláb, piszkos sebekkel másztak le az útról, néhány ember kijött az utcára, körülfojták őket, a szívem a torkom-ban dobogott, s hányinger környékezett, úgy éreztem, menten föl kell fordul-nom, az ember egyet tesz és kettő lesz belőle, sohasem tudhatni, mit tesz az ember, sohasem biztos, azt teszi-e, amit

tesz, a gyerekek bögve, sántikálva másztak hazafelé, nem mertem szólni, hogy én szórtam el a szögeket, rémképek gyötörtek, napokig vártam holdkórosan, mikor szólal meg a lélekharang.

Alltam a tömegben és nézelődtem, a hangszóró recsegett, egy vonat épp indult, egyre gyorsult, ekkor egy csíkos pizsamát viselő alak futott végig a sínek mentén, elcsipte a vonatot és fölugrott rá, fehéneköpenyes férfiak rohantak utána, hadonásztak és kiabáltak, a forgalmista fütyülni kezdett, fékek csikorogtak, és a vonat megállt. Nagy csődület támadt, sokan ordítottak, átugrálták a korlátokat, álltam még egy ideig a tömegben, és megsemmisülten nézelődtem, aztán megfordultam, és mentem vissza a városba, az óváros felé, a nagy földszintes bérházak felé, szűk utcákon jártam, nyarvógó macskák és futkosó maszatos gyerekek között befordultam egy kapun és végigmentem az udvaron, átbújtam a kitergetett fehérnemű alatt, megálltam egy ajtó előtt, és kopogtam. Kinyílt az ajtó, és ott állt előttem Irén, úgy állt, mint alkinek mindegy, hogy bemegyek vagy sem, helyet hagyva maga mellett, egyenes derékkal, karikás szemmel, összeszorított szájjal állt.

— Mondd, hogy nem én vagyok az oka — szoltam és az arcába néztem.

— Nem te vagy az oka — mondta, és továbbra is tartotta az ajtó kilincseit.

— Sokszor mondd, hogy nem én vagyok az oka, nagyon sokszor mondd, hogy nem én vagyok az oka — szoltam, és észrevettem, hogy kezemet ökölbe szorítom. kinyújtottam a kezemet, megsimogattam a nyakát, nem mozdult, hagyta, s akkor beléptem szobájába, ő pedig becsukta és rázárta az ajtót. Egyenest a keskeny heverőre esett a tekintetem, ott állt az ajtóval szemben. mérhetetlenül fáradtnak éreztem magam, mintha három nap és három éjjel egyhuzamban meneteltem volna, úgy éreztem, rögtön összeesek; homlokom csókoltam Irént, nem ellenkezett és nem kínálkozott, csak állt mozdulatlanul, kezemet a hajába túrtam, a fekhelyre feküdtem, és a fal felé fordultam. Mellém kuporodott jobb kézzel hátranyúltam, és mefogtam a kezét.

— Futott a vonat után, pizsamája lobogott, s mikor fölugrott a hátsóóra, megtántorodott és beesett az ütközőkre, azon kapaszkodott meg — mondtam, s a falfestés vonalaira néztem tombán.

— Nem tehetsz róla — szolt halkán Irén.

— Egyszer egy ember a szemem látára beesett a kerekek közé, Irén, a háború után fűrtökben lógtak az emberek a vonatokon, én a vagon tetején ültem.

— Baleset mindig adódhat, Albert.

— Elcsipték, leszedték a vonatról, és a kijárat felé hurcolták, csíkos pizsama volt rajta.

— Tudod, aki olyan, előbb-utóbb megbolondul, igazán nem tehetsz róla.

— És egyre csak azt ordította, hogy ezzel a vonattal Görögországba kell utaznia, szinte már berekedt, Irén.

— Hiszen mindent megtettél, hogy megértesd vele: tréfáról van szó.

Feléje fordultam, átöleltem, talán megjíedt az arcomtól, behunyta a szemét.

— Tudod, egyszer szöget szórtam autók elé, de gyerekek léptek a szögekbe — mondtam.

Mellemre hajtotta fejét, s mozdulatlanul feküdt ott összekuporodva.

— Lehet, hogy majd kigyógyítják — mondta halkán.

— De hiszen már az elején észre kellett volna vennie, hogy tréfa az egész — szoltam téován.

— Már akkor is bolond volt, azért nem vette észre — mondta Irén.

— Görög szobrokat gyúrt odahaza, csak láttad volna, torz massa került ki a keze alól — nyögtem.

— Tedd le a kést. Mindent megtettél, amit lehetett — mondta halkán, és még mindig nem mozdult.

— De én soha többé nem tudnék arra a megüresedett asztalra nézni ott az irodában, soha többé! Rosszul sikerült a játék, Irén...

Hallgatott, s végtelenségnek tűnt a hallgatása. Fejét akkor sem emelte fel, amikor megszólalt, hangja furcsán elváltozott, nagyon elváltozott, arcát nem láttam, csak fekete hajkoronáját.

— Amit tettünk, ketten tettük, Albert. És ketten maradtunk. Látod, itt nálam... Talán, hogy járható utakat keressünk.

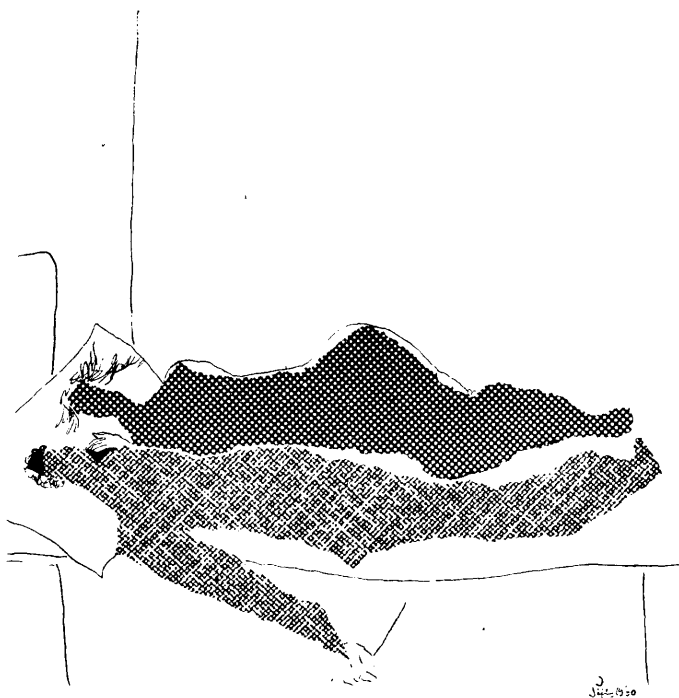
Elhallgatott. Olyan közel volt hozzám, s mégis oly távol, éreztem, hogy ott kuporog mellettem, s mégis, úgyszólván semmit sem láttam belőle, olyan kicsivé zsugorodott.

— Ha lehet — mondtam kiábrándultan, hitetlenül.

— Ami történt, nemcsak rajtunk múlt — suttogta Irén. — Ez a nyitja mindennek.

— Nemcsak rajtunk múltott — sutogtam elmélázva —, hát épp ez az, ez a kibúvója *mindenkinek* — dűnnyögtem, s az esti félhomályban elnézegettem az asztalon viruló virágot, piros szegfű volt, szokatlan formájú, lapos vázában, bal kezem a fejem fölött kinyújtva a heverőhöz tartozó lánán pihent, s már jó ideje a papírvágó késsel játszadozott, hosszú és hegyes késsel, néha billent egyet a kés és a fához kop-

pant, szép volt a virág, nagyon fáradt voltam, pihenni és aludni szerettem volna, sokat, nagyon sokat, talán örök időkre aludni, hazaérkeztem, végre otthon éreztem magam itt, ahol először jártam, és jólesett, hogy otthon érzem magam, a homály egyre inkább sűrűsödött, egyre sűrűsödött, puha volt és bársonyos és egyre áthatolhatatlanabb, aztán már nem láttam semmit, aztán már semmit.

Sáfrány Imre szövegrajza

SZÁZ ÉV SZERB-HORVÁT KÖLTÉSZETE

Vihar

Petar Preradović

*Körben felhők kavarnak,
S az esővert
Város felett
Villám hasát dörg a menny.*

*Ablak mellett állva nézem,
S a világnak
Könnybelábadt
Bújától borul szemem.*

*Valami fájdalom lep meg,
S gyászba, éjbe,
Feketébe
Öltözik nekem a táj*

*És úgy tetszik előttem, hogy
Eső múltán
Sose hull rám
A nap tűzsugára már.*

*A természet mindig mélyen
Ér szívünkhöz,
Benne tükröz
Síró homályt, könnyű fényt.*

*Észrevétlen jön s odábbáll
A derűs nap,
Am nyomot hagy
Maga mögött a sötét.*

Álom s ébrenlét között

Laza Kostić

*Szívem, szívem, bolondos szívem,
hamis orsód mért pörög?
Szorgos szövő, kinek álom
fut guzsalyán, gyors fonálon
álom s ébrenlét között.*

*Szívem, szívem, bolond szívem,
mért szősz hímes örömet?
Minő rablány a mesében, ki
nappal sző, éjjel kifejti
álom s ébrenlét között.*

*Szívem, szívem, gonosz szívem,
csalafinta rossz kölyök!
A szövésed, tarka szálod
kezeim közt szétkuszálod
álom s ébrenlét között.*

Tönk

Vojislav Ilić

*Villámpörzsölt, csonka fatönk áll, zord, öreg órjas,
Bénán és feketén. Erdei zöld zuhatag
Futja be méltóságos törzsét és csali szellő
Játszik a lába alatt.*

*És már itt van a tél, s szaggatja le jéghideg ujjal
Erdő ékeit és pőrén reszket a táj;
Ámde jöhet száz tél, tombolhat északi széllel,
A tönk csak áll — csak áll.*

Alkony a szigeten

Aleksa Šantić

A tenger szunnyad;
Hunynak
Az alkonyi színek.
A zord sziklákra
Sárga
Fény hull, — ott halni meg.

Zúg a harang
S a hang
Reszketve tovaeng.
Imát mond sóhaj-
Szóval
A bús nép odalent.

És mellre esnek
Keshedt
Alázatos fejek —
Kérnek... De nincsen
Isten,
Csak néma feszület...

S már álom nyugtat;
Hunynak
A szívek és színek.
A zord sziklákra
Sárga
Fény hull, ott halni meg.

Kislánynak játék helyett

Augustin G. Matoš

Szívecském, Lyerka, te kis baba vagy még, s a
Szájad kacag, ha zokognak bús szonettek.
Még tíz farsang első bálodig s szemednek
Világ vége a ház előtt az a vén fa.

Te csodálkozol, édes, ezen a méla,
Bolond mesén. És nevetsz. A te szent lelked
Még nem érti, a nyarak hogyan szeretnek.
Nézel, akár a gerle. Azt hiszed — tréfa.

De jön egy este, amikor mint Elvira,
Don Juanoktól csömörülsz s belédsírja
Az emlék lágyan, sejtelmesen a strófám.

Szád maga mozdul, hogy nevem elstutogjad,
S kék szemeidben egy könnycsepp felsikolt majd,
Mint egy holt clownért, túl a katasztrófán.

Adieu

Vladimir Vidrić

Bordámhoz halk bongással
Könnyű mandolin koccan,
A köpenyem kitárul,
Szememen ködfátyol van,
A naptól-e, a bortól-e
Kissé megtántorodtam.

A kezem megvonaglik,
Míntha húrokon szökne,
S elmorzsol egy könnyecse-
[pet,

Mely óvatlan görög le...
— Lakod lépcsőin, úrnóm,
Így távozom örökre.

Az én poézisem

Jovan Dučić

Néma mint a márvány, mint az árnyék hűvös,
Légy te álmodozó szemű szende gyermek.
Hadd, hogy más hivalgó dala buja, bűvös
Asszonyává legyen szennyes köztereknek.

Szalagot s gyöngyöket nem rakok rád — minék —
Néhány sárga rózsát csak hosszú hajadba:
Légy te szebb, mintsemhogy tessél mindenkinek,
S büszkébb, hogy életed másnak lenne rabja.

Legyen néked mindig nagyobb tenkeserved,
Mintsemhogy vigasztalj mást, ki másképp szenved,
S hogy vigy tömegeket, kik egymást tapossák.

Allj fent, közömbösen, míg drága testedet
Diszes és pompázó, súlyos ruhák helyett,
Mint ködgomoly fedi a titokzatosság.

Csepp

Dragutin Domjanić

*A barlang előtt lebbenés:
Suhanó szárnyú vadgalambok;
Mögé sötét von gyászfirhangot,
Nehogy megállj s szemébe nézz!*

*Varázsolt templom, víz csepeg
A kongó, hús, álomtól régibb
Kupolákról, és kőből épít
Dermedő, furcsa éneket.*

*Itt fehér, holt virág fakad,
Itt zord oszlop, vagy könnyű fátyol
Szövődik lassan s felvilágol,
Vagy bűvös képzelet marad.*

*Míg kint lehulló víztömeg
Zúg, s vesznek évek, nemzedékek.
Örök csendben örök meséket
Formál itt benn a kicsi csepp.*

Sirály

Vladimir Nazor

*Kék szakadék fölött lebeg
Hajnaltól, némán, lassudan,
Széles, szabályos kört suhan;
Majd vizet súrol, majd eget.*

*Ide nem hallszük zöld hegyek
Lomb-susogása, sem arany
Rózsák bő kehely-kászuban
Ért illatot nem küldenek.*

*Ó köröz egymaga, szivét
Hullámverés, dús alga
S forró sószag réviti el.*

*S ha ereszkedik a sötét,
Idegen, messzi partra
Kegyetlen, ős sikolyt cipel.*

Ének a Naphoz

Janko Polić-Kamov

*Eljön a Nap, dérverte lélek, s szétfoszlanak a fagy-kísértetek,
eljön az ifjú isten és belédgyűjtja vérét,
tűz az ő vére és a szavai szerelmes szavak:*

*istene ő a mámornak és az ő mámora tiszta;
a mámora gyors, mint az őz és jó, mint a szellő,
a suttogása halk, mint az illat, illat az ő beszéde.*

*Rút a te borongásod, mint a harangszó;
az akkordjai búsak, akár az orgona,
szomorú vagy, oly szomorú vagy, mint a nagyhét;
nincs szenvedély a fájdalomadban és a fájdalomad nem is fájdalom.*

*Mért remegsz, szomorú lélek — tűnnek a fagy-kísértetek;
olyanok, mint a füst és a borbély;
részeg vagy, dérverte lélek, és a leheleted ocsmány;
a leheleted olyan, mint a kocsmabűz s az esti litánia;
fáradt, mint a harang s a gondolat a részegek fejében;
sárga, mint a levél, tragikus, mint az ősz;
halott, akár a véred, akár a téli ég;
csupa jég vagy, csupa rossz bánat, ó, te borongó lélek.*

*Lám, jó az ifjú isten;
vért sodor a légben s a lélegzete bibliai legenda;
kedvesek az ő léptei, mint tavasszal a csók;
s akár a tengerparti dél, meleg az ő szerelme;
az ő ajkai csókok és tűz az ő szeme;
lányak a kezei, mint a gyermek és szánó könny az ő simogatása,
halk a szózata, mint a remény.*

*Eljön az ifjú isten és az ő diadala nagy lesz;
kiáltozol majd, borongó lélek, s a kiáltozásod olyan lesz mint a
[szerelem
fel nő a te reményed, mint az emberi nemzet,
mint meleg ajkam, mely a Napnak énekel.*

Beteg költő

Miloš Crnjanski

*Nem vagyok ember, hűlő vérem
csak harmat
messzi rózsaszín felhőszélen.*

*Fáradt szemem karikás kékje
erdők bújának
beteg pecsétje.*

*Fák, teli csillagos rügyekkel
helyettem élnek.
Amit egyszer kimondtam,
továbsodorják szótlán
az éjek.*

*Megmutatják a ködben
csuklásom s kacagásom
messze mögöttem.*

Napjaink éneke

Miroslav Krleža

*Jaj,
Vörös Kommün és lángoló Olaj,
én neked daloltam,
véresen s éhesen
ebben a bús pokolban,
hogy te segíts!
De ez a szürke máj kórság,
mely aranyborjút olvaszt, csámcsog, öröl,
téged is kimart a szívből s a tüdőből.
Téged is, —
akitől soká, oly soká vártam
hogy te segíts.
Most hallgatom a feldarabolt dolgok
tragikus énekét:
hogy —
a nagy csomót közülnk
senki sem vágja szét.
Jaj,
te sem, Kommün, és te sem, Olaj!*

Ó, a kor bomlott verseny-tébolya
 hányszor cibálta az idegeim máig.
 A kornak ez a bomlott, véres verseny-tébolya.
 Amikor a nők jajja fenyeget,
 és piszkál üszkös sebeket,
 és elindulnak poklos masinák,
 és ordítanak csavargók s rimák,
 és azt mondják: soha,
 és meghalnak a hazáért tétova.
 Hányszor úzótt a kor verseny-tébolya,
 hogy daloljak a vörös diadalról,
 a szent Kommünről és a lángoló Olajról.
 Ó, s akkor kintől, hittől részegen
 azt mondta énekem:
 Ó Utca, vized mikor árad?
 Ó Utca, mikor csattan a fogad?
 Ó Utca, mikor fújod meg trombitádat,
 s mikor vered meg a nagy harangokat,
 hogy ledöntöted mind a trónokat!
 Ó, mikor dobbansz vad dühöddel,
 s mikor kiáltod végre: elég!
 Véres mancsod mikor építi meg
 a kristályhidat nekem s mindenkinek,
 aki jövőbe lép —
 mikor lobban a haragod, ó
 Utca, ó Kezdet, ó Folyó!
 Jaj,
 így énekeltem teneked. Utca és Olaj!

És semmi!

A véres képtelenség pusztít és perzsel
 a lelünkön, mint züllött hadsereg,
 szénséget öl és életet temet.
 Telik a vágóhíd, telik a persely,
 a véres képtelenség gyilkol és perzsel,
 és mi haszon, ha — Mirosláv Krlezsa
 lázít és átkoz a verssel.
 Éj van.
 A szél zokog.
 S hallom tragikus énekét,
 hogy —
 a nagy csomót közlünk
 senki sem vágja szét.
 Hiába, mindhiába!
 Ma az ember ezen az átkozott tekén
 nem lehet, nem lehet máglya!
 Hiába kérem, hogy gyúljon a kátyú-város,
 és gennyes házak, templomok, ólak
 bordája törjön,
 s a korhadt mennyezet nagy-nagy tűzben bedőljön.
 Vörös Majális többé nem lobban lánggal
 annak,
 ki égő dallal várta — várta a Bizodalmat,
 s aki ma hallgat,
 mert érzi, barrikádon, bombán és véren át
 minden érdemes forma szülője
 a szent Némaság.

Ó, szent Némaság!

Mikor az agyból kicsap a drága Fény,
 s előnti lelünk, mint meleg erő.

*Mikor az agyból a vérbe lejtő,
és gyújt és pörköl a meleg, drága Fény,
mely ott égett a római feszületről függő szent ember fején.
Gyújt, gyújt a Fény, gyógyít és melegít,
mint csillagos folyó, emel és elmerít,
beteget, épet, kincset, bilincset,
kristályt és vulkánt, mindent.*

*És mindegy,
hogy bús nyomorék-e, ki reggelenként
idegen ajtókon reménytelen zörög,
vagy költő, aki rimet lop és köhög,
vagy bolond koldus, aki éhesen
kószál és sír és könyörög,
vagy kövér Senki, gégéig tömött.
Minden mindegy!
Mert a meleg fény elmerít mindent
és mái véres, esztelen éveinkben
úgy ég mibennünk, mint a gyertya,
istenből, kutyából, virágból
furcsa tűz lángol:
füstfelhőben
és nőben,
kocsmák savanyú áporában,
hol harmonika döng a tört pohárban,
a lelkünk fénye tépi az éjet, mint a fátylat.*

*Az ember ég, mint a csillag
sötétség káoszában.*

*És halk sírással, üzött-hazátlan
dalt dünnyög napjaink áldozata,
ez a megsebzett állat.*

Krumpli

Vasko Popa

*Rejtélyesen sötét
Arca a földnek
Örök dél nyelvén
Mordul
Emlékek vermében
Hirtelen hajnalokkal
Kicsírázik*

*Talán azért
Mert a szivében
A nap szunnyad.*

Ács Károly fordításai

Hétköznapi történetek

Herceg János

A hegedű

A tanító még nem volt nagyon öreg ember, amikor hirtelen agyvérzést kapott, s be kellett szállítani a városi kórházba. Jégtömlő volt a fején, s csak az egyik szemét tudta félig kinyitni, amikor megérkeztek betegágyához a gyerekei, két fia és a lánya.

Felnőttek voltak már, az egyik fiú mérnök, a másik orvos, leánya egy tanár felesége. És hosszú esztendőök óta voltak távol a szülői háztól, apjuk régi emlékekben élt már csak a tudatukban. Ahogy az iskolában áll a tábla felé fordulva, ahogy ebédnél az asztalkendőt gyúri a gallérja mögé, mindig egyforma mozdulattal, s ahogy a diófa alatt ül egy korhadt kis kerti padon, álla alatt a hegedűvel, és halkán, önmagának muzsikál. Ez az emlék élt mindannyiukban a legerősebben. Néha a zeneszó is megszólalt a fülükben messziről, a szemük recehártyáján ott fénylett a kopott hegedű karcsú teste.

Az orvos sokáig lehajtott fejjel állt. Ő tudta már, hogy nincs segítség, hogy a halál minden pillanatban bekövetkezhet. Egy újabb roham és vége. Szerette apját. Talán ezért szólalt meg hosszú szünet után:

— A hegedű... Semmit se kívánok apám után. Nem érdekel az örökség. De a hegedűt szeretném magammal vinni. Ti osztozzatok meg a vagyonomon.

Egy kis szőleje volt az öreg tanítónak, takaros háza a falu főutcáján, szép bútora, eléggé rendezett könyvtára. Nem volt túlzás vagyonnak nevezni az örökséget.

— Nem! — felelte makacsul a leány. — Nekem van egy fiam, neki szeretném elvinni a hegedűt. Hiszen tudjátok...

A fiúk nem kérdezték, hogy mi kellene tudniok. Lehajtott fejjel álltak. Az öreg test mozdulatlanul feküdt a betegágyon, lélegzete is alig volt már hallható. Magukban elbúcsúztak már apjuktól, megbékültek a halál gondolatával, amibe a felnőttek némi megkönnyebbüléssel szoktak bele-törődni, hiszen egyszer rájuk is sor kerül, de előbb a szülők távoznak.

— Nem értelek benneteket. Mit akartok azzal a hegedűvel? — ütötte fel szinte haragcsan a mérnök a fejét. — Apánk engem tanított rajta játszani. Mit kezdtek ti vele? Csak azért, hogy a tietek legyen?

Az orvos türelmetlenül nézett az órájára, mintha a halálnak meghatározott időben kellene bekövekeznie, s ő most arra várna. Pedig gondolatai messze jártak, az otthoni házban, mikor apjuk még fiatal volt és erős, és estefelé leült a diófa alá és hegedült.

— A katonák... — szólalt meg hirtelen a beteg, s aztán sokáig hallgatott!, levegőért kapkodott, az orvos megigazitotta fején a tömlőt, s a takaró alá nyúlt, a szívéhez, a leány szeméhez szorította zsebkendőjét, a mérnök tehetetlenül bámult maga elé.

— ... a katonák is így osztottak az ács köntösén... — folytatta apjuk egészen tisztán és értelmesen.

Riadtan néztek rá. De arcán nyoma sem volt most az apai szigornak, a beteg megadása se látszott rajta. Ellenkezőleg, mosolygott. Talán elnézően, talán gúnyosan, de meglehet, hogy csak szeretet volt ebben a mosolyban, amit a gyerekeihez in'ézett szavak kísértek.

Az orvos-fiu tért először magához. Hosszan nézett apja arcába, aztán levette fejről a jégtömlőt, és az ágy mellé dobta. A másik kettő csak jóval később vette észre, hogy apjuk meghalt.

Másnap eltemették, az örökséget ismerősök értékesítették, a berendezés apjuk házvezetőnjére maradt. A hegedűről nem beszéltek többé. Hanem később, a gyász fájdalmában, s aztán még sokáig, valahányszor eszükbe jutott az édesapjuk, mindig úgy látták maguk előtt, hogy áll a diófa alá szorított hegedűjével ül a diófa árnyékában, és magafeledten hegedül. Ez az emlék ott a halottaságnál még erősebb lett, minden mást elnyomott bennük, mint egy erőszakos ábránd, melyet a boldogságához fűz az ember.

— Hát ezért mit ad? — kérdezte az öreg házvezetőnő a vándor zsidó párt hónappal később.

— Ez nem sokat ér — felelte a házaló s még hozzátette: — A leg-ocskább kocsmái zenész is külön hangszerezen muzsikál.

Nevetségesen alacsony árat fizetett érte, s azt is megbánta. Mit is ért neki egy olcsó, ütött-kopott, öreg hegedű! Még meg is csóválta fejét, hogy milyen könnyelmű volt, amikor ezt az öreg jószágot megvette.

S komoran ment végig az utcán, mint aki rossz vásárt csinált.

A kocsmában nem volt senki, csak a nyári legyek meg a csend s a dohányfüst savanyúsága, ahogy beleette magát a kecskelábú asztalokba. A kocsmárosné felcspített szoknyában meszelt odakinn az udvaron, úgy kellett az öregnek elkrákogni magát és lármásan elhúzni a széket az asztaltól, hogy a menyecske meghallja és bejőjjön megkérdezni, mit parancsol.

— Egy üveg bort, a jobbik fajtából — felelte az öregember, és legényesen tolta hátra a fején kajla kalapját. De mielőtt leült, a kocsmárosné megnézhetette magának. Magas, szikár öreg volt, jó hatvanas, de egyenes még és a hangja is fiatalos.

— Egyedül akarja meginni az egész litert? — kérdezte incselkedve, mikor letette elébe az üveget az asztalra.

— Hát ha csak maga nem segít. Különben muszáj lesz egyedül megbirkóznom vele. Na, üljön már le ide mellém.

— Sok dolgom lenne, ha minden vendégnek belenyálnék a poharába, mit gondol — szabadkozott a menyecske. — Meszelnem is kell, nem érek én rá ilyesmire. Csak igyon maga csendesen magában.

Ki is ment mindjárt, és húzta szorgalmasan a meszelőt a falon, s félszemmel benézett, hogy mit csinál az öreg. De az nem csinált semmit. Út a bora fölött kalapját hátratulva, s néha a bajuszához nyúlva elégedetten. Mintha látta is volna már itt a kocsmában a menyecske.

— Hall maga engemet? — kérdezte az öreg. — Mert akkor mesélnék valamit. Érdekeset.

— Hogyne hallanám — felelte a kocsmárosné és bosszankodott magában, hogy mit akar ez az öreg vele. Szórakoztassa talán? A fene a dög! —

Tudja — mondta amaz, miután teli pohárral öntött a borból és egyszerűsre kiitta —, itt vagyok én már félesztendeje. Hogy nyugdíjba tettem, mindjárt idejöttem. Kibéreltem egy kis szőlőt fönt a hegyen. Van egy présház rajta, sparthert benne meg ágy, abban lakok én. Gondoltam, muszáj megélni valahogy, amíg nem kezd érkezni minden hónapban a pénz.

Odakintről egy hang se hallatszott, mintha a csendbe beszélt volna az öreg, olyan volt az egész. Meg is kérdezte némi szünet után:

— Hallja, amit én mesélek?

— Hallom, hogyne hallanám. Lassan meszelek én, csak mondja.

— Szóval, el voltam én itt készülve a hosszú koplalásra. Mit tudom én, mikor jön az a pénz. Mert a házamat bent a városban mindjárt eladtam, amikor tavál meghalt a feleségem. Osztozzatok meg rajta, mondtam a gyerekeimnek. Csak aztán, amikor beteg lettem, kiestem a munkából, vagyis amikor nyugdíjba helyeztek, azt mondja az a lányom, akinél laktam: nem igazság, papa, hogy csak én gondozzam magát. Az lenne a helyes, ha föl-váltva lenne mindegyik gyerekinél. Megosztoznánk szépen a terhén.

— Hát akkor jöttem én ide, hogy egyiknek se legyen a nyakán. Gondolja, kinézett hozzám bármelyik is? Dehogy! Egy kis meleg levest nem kaptam én vagy három szem pogácsát senkitől, mióta itt vagyok.

Megint töltött a borból, újra kiitta fenékgig, és széttörölte a bajuszát, s még nevetett is, hogy milyen kemény az élet, ha megöregszik az ember.

— Na és? — sürgette a kocsmárosné, mert isten tudja, miért, érdekelte már a mese, letette a meszelőt, a szoknyáját leengedve a térdé alá, bejött az ivóba, leült egy asztalhoz és öklére hajtotta ondolált fejét.

— Na és tegnapelőtt megjött a pénz. Több mint száz darab ezres. Hát mostan én inni akarok. Egye meg a fene ezt a keserves világot.

Máskor a kocsmárosné hamar üzent volna a cigányoknak, hogy jöjjenek és csapjanak lármát a vendég körül. De most csak elnézte az öreget, és aztán úgy szólalt meg, mint akinek a torkában akadozik a hangja:

— Nézze, bácsikám, az én szegény apámmal is sok baj volt, mikor megöregedett és nem bírta már a munkát. Ördög kell magának, nem cigányzene! Békesség kell ebben a korban, én tudom. Megértés. Én kivettem a lelkemet az én apámért, mégse voltam jó. Az az én rongy sógornóm volt az ő kedves lánya.

Már sirásba fulladt a hangja, s felállt az asztal mellől, egyik kezével a szemét törölgette, másikat ökölbe szorítva rázta a levegőben.

Az öreg döbbsen néz'e. Aztán megigazította kalapját, lehajtotta a fejét, a kockás abroszt bámulta egy ideig, s csak akkor kérdezte meg csendesen:

— Hát visszamenjek hozzájuk? Megbocsássak nekik? Adjam oda a pénzesemet, hogy eltartsanak?

— Hát kinek adja, ha nem a gyerekeinek? Cafatokra költené talán, vagy valami vénasszony feleségre, akit magának köllene ápolni? Nézze...

Az öreg felállt, nem várta meg, hogy a kocsmárosné befejezze, amit mondani akart. Le'ette a pénzt az asztalra, a bor árát, és lassan megindult az ajtó felé. A menyecske meg csak nézett utána, s újra megtörölte a szemét.

Kísértés

A kompon még fel se tűntek, hiszen csak a zöld ing jelentette rajtuk az egyenruhát meg a széleskarimájú kalap, amely a hátukra lógott most, amikor azonban kiszálltak és felsorakoztak a Duna-parton, az emberek megálltak és elmosolyodva kiáltották:

— Nini, cserkészek!

Kettős rendekben, nótaszóval vonultak el, s mikor már nem kísérték őket kíváncsi szemek, lomposabban lépkedtek, a dal is elhalt a szájakon, talán a hideg szél miatt, amely élesen fújt a Duna felől.

Az erdő szélén alkalmas terepet találtak, s csakhamar előkerültek az összegöngyölt sátorlapok, cölöpöket vertek a földbe, egy szőke kislány krumplit hámozott a vacsorához, mások rőzsét szedtek, a parancsnok harsány hangon adta ki az utasításokat, s így szállt le lassan a nap, esteledett.

A bográcsban addigra megfőtt a krumplipaprikás, előkerültek a csajkák, az összecsukszó kanalak, amikor egy öregember jelent meg a kis tisztáson, odalépett az egyik fiúhoz, és halkán a fülébe súgta:

— Vigyázzatok, fenn vannak a hegyen!

A fiú csodálkozva kérdezte:

— Kicsoda?

— Az ellenség — felelte az öreg, és lopva körülnézett, nem hallotta-e más is, amit mondott. S amikor meglátta a kis cserkész arcán a széles mosolyt, keményen rászólt:

— Ne neved! Ma reggel három embert agyonlöttek, mert azt hitték, hogy kémeek. Ne neved!

A fiú hátrált néhány lépést, és vékony, gyerekes hangjából kiéződött a rémület, amikor a parancsnokért kiáltott.

Most már ketten bámultak az öregre. Amolyan jó hatvanas, nyütt-ruhájú parasztember volt, borostásarcú, vastagbajszú, fején báránybórsapkával. Kezében egy görcsös botot szorongatott, ahogy a hegyről lejött.

A parancsnok már bátrabban te'te fel a kérdést:

— Milyen ellenség van a hegyen?

— A katonák. Múlt héten elhajtották a tehenemet. A fiamról se tudok semmit. Nem is megyek vissza, itt maradok veletek.

Akkor már egész csoport fogta körül az öregembert, a lányok szepegve néz'ek a parancsnokra, mintha csakugyan az ellenségtől féltek volna, amely fenn garázdálkodik a hegyen, egy fiú hangosan elröhögte magát, mire a parancsnok erélyesen leintette:

— Ne neved! Nem tréfa ez.

— Hát akkor tessék velünk jönni vacsorázni — fordult mindjárt az öreg felé, aki egy pillanatilag húzódozott, tekintetét fel-felkapta a hegyre, az án tanácstalanul mégis elindult a gyerekekkel a tisztás közepére, ahol már gőzölgött a kondérból a vacsora. Csajkát kerítettek neki, kanalat nyomtak a kezébe, és leültették maguk közé a körbe.

A közelben volt egy kerek kút, azért is válasz'tották táborozáshoz ez a helyet. Asszonyok, lányok szállingóztak a kúthoz a faluból, nyikorgatták a kerekét, csobbanva loccsantották ki a vizet. Onnan kiáltott a tábor felé sírós hangján egy öregasszony:

— Tata, mit csinálsz ott? Gyere szépen haza! Gyere no!

Az öregember a hang felé nézett, letette kezéből a csajkát, a cserkészek pedig riadtan hajtották le a fejüket. Most már megértették, hogy mi lehet az, ami közéjük hozta az öreget.

De addigra már a felesége is ott volt, sápítóva beszélt, megigazította az ura fején a koszlott prémsapkát, leporolta a kabátját', pedig az nem is volt piszkos, és a sapka is rendesen ült a fején.

— A háborúban megzavarodott, szegénykém — panaszkolta. — Elvitték a szép nagy fiamat, kifosztottak bennünket, abba rokkant meg az én szegény uram.

A gyerekek zavar'an álltak, a kislányok legszívesebben elsírták volna magukat, ha nem szégyellik a könnyeket, s az iménti fiúnak se volt már kedve nevetni. Az öregasszony meg folytatta siránkozását:

— Máskülönbén nincsen semmi baja, dolgozza a földet, ellátja a jószágot, olyan mint más parasztember. Csak amikor katonákat lát, akkor fogja el a kísértés. Olyankor nem lehet bírni vele.

— Mi nem vagyunk katonák — mondta csendesen a parancsnok, de többet már nem tudott mondani, az ő hangja is elcsuklott, és szégyellte magát a többiek előtt. El is fordult a Duna felé, s csak akkor nézett vissza, mikor a két öreg már messze járt a hegyoldalban.

A kis ház fenn áll a hegyoldalon, lombos fák ölelik gyengéden körül, egy tarkafoltos tehén legelészik a közelében, s odébb pásztor, a pirosruhás kislány áll botjára támaszkodva.

Lentről olyan az egész a vándor szemében, mint egy szép, szelid kép, melyet fal helyett a hegyre akasztottak, s csupán a madarak füttyét ad.ák hozzá meg a tehén bögését, hogy érdekesebb legyen.

— Kislány — kiáltja a vándor, tölcserít formálva a szája elé —, kislány, van-e jó víz az udvarotokban? Mert akkor feljönnék, innék egy kortyot, nagyon elikkadtam ebben a melegben.

De a kislány nem akar éle:rekelni ebből a képből, csak áll mozdulatlanul a magas bokrok között, s hiába hétpróbás legény a vándor, a hangja riadtan száll, amikor megismétli a kérdést. Hanem erre nagydarab ember jelenik meg a fehérre meszelt ház falánál, s harsányan kiált vissza az idegennek:

— Még maradt egy kicsi a kútban, szívesen odaadjuk!

S most már nem kép többé a kis ház, a pirosruhás pásztorlánnyal, a tehén is látható lép'ekkel ballag a legelőjén, a madarak éneke tisztán hallatszik a fák között, akárcsak a kongó hangok a pincéből, ahogy a gazda csapraveri a hordót, és a vándor levett kalappal áll a tornác előtt.

— Megbocsássanak — mondja tisztelettel —, hosszú ez az út a két falu között, megszomjazik az ember.

A konyhából vacsorailag száll a levegőben, és a gazdasszony megtörli köténye sarkával a szemét, ahogy a piros rántást keveri bele a levesbe, mert lemenőben van már a nap, és evvel az emberrel olyan keserves az élet. „Maradtál volna ahol vagy, ne jöttél volna énutánam!” — kiáltotta az imént is, mintha ő tehetne róla, hogy a második gyerek is kislány lett, és elviszik majd a háztól, mikor legjobban kellene, mikor ők már megöregsenek.

— Járt erre nemrég a püspök is — tréfálkozik a gazda —, de ötlet nem hívtam föl, hogy megkínáljam a borommal. Hanem most jókedvem van, és maga éppen kapóra jött.

A vándor már ott ül az asztal mellett, és széttörli száján a nyálat a bajusza helyén, mert fiatal még, s a bort is inkább tisztességből issza meg azért, mert nagyon csiklandozza már az orrát a leves.

A foltos tehén nagy hasával végigcammog az udvaron az istálló felé, de a vándor inkább a pásztorlányt nézi meg a szeme sarkából, s most látja, hogy ez már nem is olyan kislány, egy-két év múlva ez már nem hajtja le a fejét, ha legényt lát.

— Itt dolgoztam a városban a kőműveseknél — mondja bemutatkozás helyett —, most meg hazamegyek, mert nemsokára visznek katonának.

— Csak az'án nézze meg, kit vesz el feleségül, ha hazajön — bök a gazda szemével a konyha felé, de hangjából már kiérezni a megbékélést. — A jó asszony áldás a háznál, ezt ne felejtse el. És átok, ha nincsen megértés vele. Hát én nem is panaszkodhatok.

Hosszan bólogatnak egymás szavaira, és koccintanak közben, és a gazdasszony is mosolyog már, ahogy asztalra teszi a tálat a levessel, és egyszerre két kislány ül már az asztalnál, hogy a vándornak meg kellene dörzsölni a szemét, hátha sokat ivott s azért lát két pirosruhás lányt maga előtt.

— Én nem bánám — mondja később a gazda két vastag, szőrös karjára dőlve az asztalon —, ha jönne egy jóra való legény, és itt akarna ma-

radni örökre. Én meghúznám magam a mamával ott a nyárikonyhában. Mi köll két öregnek? Semmi! Meglelnénk egymással békességben!

— Hol van az még, János? — szól közbe az asszony, mintha valahonnan messziről hívná vissza az urát, miközben a két kislány nagy szemekkel néz rá, szomjas kíváncsisággal és segélykérően egyszerre.

— Hol van? — kiált rá indulatosan az ember. — Itt van a küszöb előtt. Még egy pár szüret, és itt az öregség.

Ezután már csak hallgatni lehet. A bor kifogyóban van a harmadik üvegből is, a lombok megsötétedtek, ahogy a nap lebukott a hegy mögé. S akkor feláll a vándor az asztal mellől, és búcsúzás közben azt mondja:

— Talán még visszajövök ide magukhoz, ha letelt az időm.

De akkor már es'e van, a kép a házzal és a kislánnyal a lombok között egészen beleolvadt a hegyoldalba, a megsötétült fák ölelésében, s a vándornak sietnie kell, mert leszállt az este, messziről már idevilágítanak a halvány lámpafények.

Aranykakas

A kislány megállt egy pillanatra az ajtó előtt, és homályos üvegében megnézte magát. Az üveg csak övig mutatta meg a tükörképét, ki-domborodó mellét az áttetsző világoskék selyem alatti, vastagon rúzoszott száját, amelyen most egy ideges mosoly rángott, mint vizsgák idejét a prof előtt. De úgy látszik meg volt elégedve magával, mert fejét egy gyors mozdulattal hátravetette, hogy rövidre nyírt haja szétrepült, és megnyomta a csengőt.

— Mi az, most már hajnalban jön? Hisz ez is döglük még!

Rá se nézett a háziasszonyra. Különben is utálta a csoszogásáért, a káposztaszagáért, s főleg azért, mert tetőtől talpig mindig végigmérte őt, ha a fiúhoz jött, s olyankor szinte hátában érezte megvetően gúnyos mosolyát. A konyhát is utálta, amelyen át kellett mennie.

De most, mintha ott se lett volna a temérdek piszkos edény, egy tányérban a megdermedt, maradék főzelék, tejesüveg az asztalon, kanári a kalitkában és a hatalmas sziklakaktusz az ablakpárkányon.

— Dudas! — kiáltotta már az ajtóból, s csak aztán lépett a csöppnyi szobába, hogy megrázza a fiú vállát a kékcsíkos trikóban. — Nyolc óra múltott! Dudas! Kilencre vagyunk bejelentve!

A fiú rántott egyet a testén, és átperdült a másik oldalára, dühösen fordult a falnak. Hátát egy vékony csikban meztelenül hagyta a trikó és a takaró.

A lány hallgatott egy pillanatig. Figyelt. A fiú szuszogását figyelte. S minthogy jó füle volt, mindjárt megállapította, hogy nem alszik már.

De nem szólt többé hozzá, nem rázta, nem sürgette erőszakosan.

Leült az ágy szélére, végigsimított a fiú haján, a homlokán, s aztán csendesen megfogta a takarón fekvő erős kezét. Erre nagyot ásított a fiú. Nem unottan, csak mert álmos volt még. De mindjárt felült, elmosolyodott, félkarjával magához húzta a lány fejét, s cuppanósan szájoncsókolta. Az ágy mellett egy szék állt, az helyettesítette az éjjeliszekrényt. Azon volt az órája, a pénze kiszórva, a töltőtolla és a pipája.

— Szent isten! — nézte meg az órát. — Hát miért nem szólsz?

A lány nem felelt, csak mosolygott. Odalépett a féloládra dőlt szekrényhez, kivett belőle egy fehér inget, s egy harántcsíkos kék-fehér nyakendőt. Az ágy alá nyúlt, kihúzott egy pár barna cipőt. Ott volt a cipő mellett egy rongy meg egy doboz barna kenőcs. Nekiállt a cipőt fényesíteni. A fiú addig cigarettára gyújtott a változatosság kedvéért, és a menyeyezetre bámult szótlanul.

A háziasszony főzelékszagával kopogás nélkül nyitott be:

— És még azt is meg kell mondanom, hogy mosni nem engedek itt-hon. Se vasalni. Elég áram fogy így is!

— Nem számít — ordította el magát a fiú. — Na gyerünk, gyerünk, kifelé, ha nem akar elájulni!

Azzal már ki is ugrott az ágyból, rövid alsónadrágban, s lábujjhegyen, hogy be ne piszkítsa a talpát, odament az asztalhoz, ahol még egy szék volt, s támláján gondosan átvetve egy sárga nadrág. Belebujt. Addig a lány elkészült a cipő fényesítésével. Éppen újra magához akarta ölelni a lány fejét, hogy hálája jeléül szájoncsókolja, amikor éles csöngetés hallatszott és ismerős hangok a konyha felől.

— Na ez kellett nekünk! — kiáltotta el magát, s még füttyentett is egyet. — Itt vannak az örömszülők! Jól nézünk ki!

— Jaj, anya! — repdesett a lány hangja tettetett örömmel. — Hát honnan tudtátok? Keziticsókolom néni! — fordult Dudus anyja felé, mert a két apa be sem fért a szobába, üdvözölni se lehetett öke.

— Mosni, vasalni nem szabad. Tessék belátni — kornyikált a háttérben a háziasszony jóval tiszteletudóbb hangon.

— Nem számít! — kiáltotta Dudus. — Elég a dumából. És gyerek se legyen. Tudom! Na ne féljen!

A két apa szólanul állt, lehajtott fejjel, feketébe öltözve, ünnepélyesen, a kanárimadár vigan füttyült s hallani lehetett, hogy a háziasszony kiönti a tejet a lábosba.

— Mit csináljunk! — mondta aztán az egyik apa. — Mit csináljunk!

— Atya! — szolt ki Dudus kedélyesen a konyhába. — Ti menjetek szépen előre, hogy odaérjeteK, ha már ezért jö teteK. Mi motoron megyünk.

— Mi az, megjavítottad? — hangzott a csodálkozó kérdés a konyhából.

— Na hallod! Csak az olajvezetéket kellett kicserélni! Megy, mint a sárkány, ugye, Vera?

Nevetett. S a könnyező anyák után, Vera nyakát átölelve, kilépett a tenyérynői szobából, úgyhogy már a folyosóról hallatszott a hangja.

— Regisztrálás után irány az „Aranykakas”.

Mikor Godál megvette azt a kis falusi házat, ahol a nyarat töltötte később a családjával, berendezett magának egy külön szobát, a fal mellett felsorakoztatta könyveit, s ott dolgozott azán olyan szorgalommal késő éjszakáig, mint valami középkori szerzetes.

— Ne zavarjátok a papát! — ez volt a jelszó a házban, s a gyerekek csakugyan lábujjhegyen osontak el az ajtaja előtt, suttogva beszéltek, legföljebb a felgyült nevetés pukkadt ki belőlük olykor, mint az orkán.

Mindenki élte a maga életét, a kislány csónakázni ment a tóra, a fiú horgászbotjaival már hajnalban eltűnt, s az asszony az ebédet főzte, és délbent együtt ült az egész család a diófa alatt.

— Ha majd megöregszem — mondta Godál gyakran az ebédnél — végleg kiköltözünk ide a mamával, mennyivel jobb lesz nektek ide hazajönni, mint a városba. Sokkal nyugodtabb, békésebb itt az élet.

A mama ugyan megpróbált szembeszállni vele, hogy hát minek elzárkózni a világtól, elbújdosni az emberek elől, mint a hajótörötteknek valami lakatlan szigeten.

— I't közelebb vagyunk a természethez! Nem érzitek? — kötötte magát keményen a rögeszméjéhez Godál. — Na és nem leszünk addigra valóban hajótöröttek? Az élet hajótöröttjei!

De ezen az ócska közhelyen már neki is nevetni kellett.

És így múltak az évek. A jelszó: „Ne zavarjátok a papát!” idővel sokat vesztített a szigorából. Egyre ri'kábban hangzott el, a kislányból nagylány lett, barátnőivel vette körül magát a diófa alatt, úgyhogy nem lehetett kiülni, s zavarni őket, a fiú megnősült, s egyik nyáron már egy sírós, makrancos csöppséggel tért haza, aki! az egész család imádot, s Godálnak négykézláb kellett másznia a fűben, a kutyát utánozni, hogy a csöppség rokonszenvét elnyerje, s megtűrjék őt is valahogy a házban.

— Neked kitoltam a sezlont az előszobába — mondta a felesége, s ezen nem is csodálkozott, hiszen kellett az ő szobája a fiataloknak, a másikon a mama lakott, oda ő nem mehetett, mert hortyogott szegény, és az zavarta a mama éjszakai nyugalmát.

— Nagyon kellemetlen, hogy a papa kinn alszik az előszobában — panaszkolta a fiú öreg édesanyjának —, át kell botlanunk rajta, ha este későn hazajövünk a moziból vagy az ismerősöktől.

Volt egy nyárikonyha a ház végében, odatolta aztán Godál azt a sezlont. De a diófa árnyéka még az övé volt. Napközben, amikor a fiatalok lenn voltak a tónál, kilopta könyveit egykori szobájából, s ott ült a diófa alatt.

— Ne is haragudj — mondta neki egyszer a felesége —, de ennek a csöppségnek nincs hova mennie, ha te napszámban ülsz a diófa alatt. A gyerekek mozgási lehetőség kell, tér, levegő. Nem lehetnek vele mindig lenn a tónál. Utóvégre én is szeretném élvezni az unokámat.

A diófát nem egykönnyen engedte át Godál az ostromlóknak. Fellázadt, kétségbeesve védte a maga jogát.

— Nem zavarok én ott senkit, a gyerekekkel is szívesen eljátszadozom. Hát már igazán nincs egy zug a házban, ahol meghúzhatnám magam?

De letorkolták. Hogy nincs benne semmi belátás, hogy nem érti: a gyerekek magához való társaság kell, nem a dörmögő nagyapja, aki a könyveibe temetkezik, és csak szívja azt az átkozott pipát örökkön-örökké.

Hátrahúzódott a ker! végébe. Cölöpöt vert a földbe, kerítésdeszkából asztallapot szögezett rá, s onnan sandított szemüvegén át vágyakozva a diófa felé, ahonnan száműzték.

Az idő múlásával leánya is unokákkal tért haza, s most már a kert is kevés volt, szűk lett az egész ház. A nyárikonyhában három asszony forgódott, ki kellett tenni a sezlont, mert nem volt hely.

— Ne haragudj, fiam — mondta egyszer a felesége —, legjobb lesz, ha te ki se jössz a városból nyáron. Minek zavarjuk itt egymást? Látod, milyen szűken vagyunk, igazán megérthetnéd...

Most már nem zúgolódott, és nem védte a jussát. Könyveit kocsira rakatta, és beköltözött a városba. Egyedül élt, mint a remeték, főzött magának, mosogatott, este a sarokba ült, és úgy érezte, mintha a diófa lombjai hajladoznának a feje fölött, míg valahol messze a tudatában ott volt a tó is, a kisház is, és suttogó hangokat is hallott:

— Ne zavarjátok a papát!

Így hunyta le egyszer a szemét elhagyottan és boldogan talán.

Hajnali zeneszó

A foglyokat mindennap korán reggel felsorakoztatták, s ott kellett aztán topogniok egyhelyben, a hajnal tejfehér derengésében, amíg őrök töltött fegyverekkel és vicsorító farkaskutyákkal el nem indították őket a táborból munkahelyük, a gyár felé.

Gyilkosan ellenséges világ vette őket körül, gyilkosok voltak az őrök, és a hősapkás nagy hegyek is úgy álltak körülöttük, mint a börtönfalak. Addigra már sokan éhenhaltak, s akik még bírták a munkát, a koplalást, az egész kegyetlen életet, azoknak az öntudatából is eltűnt már az otthon, a család és a haza emléke, mert minden idegszálukkal védekezniök kellett a közvetlen halállal: az éhenhalással, a tarkónlövással, a vicsorító kutyákkal és a saját belső összeomlásukkal szemben.

Voltak közöttük öregek és fiatalok, voltak akik valamikor gazdagok voltak, s koldusszegények is akadtak szép számmal, itt azonban most egyformán kutattak a szemétben a krumplihéj után, egyformán ragaszkodtak a nyomorult élethez és a szabadulás reményéhez.

Egy reggel ott dideregtek a hóban éhesen és rongyosan, mint mindig, az őrök konyhája felől kegyetlenül szállt a levegőben a valódi zsírral főzött rántottleves szaga, hogy ők is a fogukat csikorgatták, mint a kutyák, és közben mámorosan szívták magukba azt az ételszagot, s akkor egyszerre ismerős zeneszó ütötte meg a fülüket. Egy nyurga, tejelesszájú, csizmás katona ült az egyik épület lépcsőin és harmonikázott.

A pattogó ütemű, vidám dal nyomán egyszer csak eltűntek a nagy hegyek, síkság vette körül őket, eperfás országutakkal, apró tanyákkal a földeken, kihallatszott a dalból a gémeskutak nyikorgása, s a nyáj kolompólása a legelőn. Mintha valami csoda folytán otthon lettek volna, s már nem látták magukon a rongyokat, az őröket, a kutyákat, az éhséget sem érezték és a leselkedő halált minden óvatlan mozdulat mögött.

És közben nem mertek odanézni a muzsikáló katonára, lehunyt szemmel álltak, szinte felodóva abban a dalban, téren és időn túl, mintegy álomban érzelve újra a hazát, a múltat, az emlékeket, amelyek most élő valóságként vették körül őket.

Mindez azonban csak néhány pillanatig tartott, s az ocsúdás, az ébredés borzalmasabb volt a legszörnyűbb álomból való ébredésnél is.

Egy öregember kiáltotta el magát az első sorokban:

— Hagyd abba! Nem bírom tovább!

A legény azonban nem hallotta a kiáltást, csak húzta egyre hangszerét, s az otthoni mezők hullámoztak a tavaszi szélben, akácfaillat szállt a levegőben, de akkor ez már csak gyilkos révület volt, mert ott álltak újra ijesztően a komor nagy hegyek, a kutyák is vérszomjasan szagolták körül őket, és a felkelő nap fényében megcsillantak a gépfegyverek.

— Elég! — ordították el magukat most már kórusban öregek és fiatalok egyaránt, s egy rongyos, szakállas csontváz kiállt a sorból, odament egészen közel a fiatal katonához, s úgy vágta a szemébe:

— Nincs jogod hozzá! Az nem a te hazád!

Az őr ölébe ejtette hangszerét, és olyan mozdulatot tett, mintha a fegyveréhez nyúlna, de a keze félúton megállt, és közben csaknem ijedten nézett az előtte ágáló, toprongyos halálraítéltre.

— Én csak játszottam — mondta tétován, mint aki védekezik. — Mit akartok? Muzsikálni se szabad?

— Itt nem — felelte a lázadó, és keményen farkasszemet nézett a katonával, úgyhogy az megszeppenve sütötte le a tekintetét. — Majd otthon játsszál, nem itt. Majd ha megint szabadok leszünk...

— Vissza! Vissza! Sorba! — hangzott a kiáltás, és a kutyák idegesen rohanták körül őket, mert közben megjöttek az örök útrakészen, s kiáltozva terelték kettős rendekbe a foglyokat.

— Mi volt ez? — kérdezte a parancsnokuk a fiatal katonát, akinek kezében hosszan nyúlt el a harmonika, ahogyan felállt és megpróbálta kihúzni magát felettese előtt.

— Semmi. Csak muzsikáltam kicsit, és ezek elkezdtek vonítani a zenezőra, mint a kutyák. Nincs semmi baj, parancsnok úr!

A menet elindult. Többé nem látták a fiatal katonát. Máshova került bizonyára, vagy csak nem mert többé kiülni a lépcsőkre, hogy hangszerével elvarázsolja ezt az egész idegen világot, s idehozza helyébe az otthon.

De attól kezdve a foglyok keményebben sorakoztak már fel hajnalban a tábor udvarán, és közülük nem egy úgy érezte, mintha a szögesdrótok mögött, tűnőben lettek volna már az ellenséges nagy hegyek, és közelebb kerültek volna az otthonhoz, a hazához, a szabadsághoz.

Egy tavaszi reggelen elhomályosult a kék ég fénye Milka előtt, és megfeketedett a diófa zöld lombkoronája, mint amikor jégeső készül alászállni a felhőkből, hogy elborítsa a világot. A tyúkok éhesen nyújtogatják körülötte a nyakukat, az ölben keservesen sikonganak egymáson átugrálva a göndörszörű malacok, Milka meg csak áll ott a diófa alatt, pirosvirágos pongyolájában, éjfékeite hajával, a szája is kipirosítva, mint a városi hölgyeké, s ha most arra menne a jáger a csintalan kis bajuszával, szemébe húzott kalapjával, biztosan megálina a kerítés mellett, hogy hátra-pöccintse vállán a puskát, és úgy kiáltsa be az udvarra:

— Mi jót álmódott, szépasszony?

De most nem a jáger jön arra, hanem talán a halál, mert olyan ez a reggel, mint az örök búcsúztató, tűnő fényei és hideg lehelete fagyosan fogják körül, s úgy érzi, megáll a szíve, el kell sikoltania magát!

Megvan ennek már jó két hete, a tyúkok elé azóta is rendre odāvēti az aransýrga kukoricát, a malacok is karikában hordják a farkukat, semmi baj a házban, csak Milka járta meg közben a kórházat meg a doktorokat sorra. S azóta se győzi mesélni, hogy mi történt vele.

— Ismerem én eztet, nekem ne mondjad, engem is elfogott negyvenöt esztendőskoromban... — vigasztalja Bábí anyó a kapuban ülve, s összehúzza magán a kendőt, hogy csak a nagy, vörös orra látszik, meg a fogatlan szája, ahogy olykor szólásra nyitja, mint egy mély gödröt.

— De még előző este nem volt semmi bajom — panaszkodik Milka tovább. — A Feri vásárba készült, én szíjaztam össze neki a ponyvát a kocsin, s még rá is szóltam erre az új legényre: Vigyázzatok, az anyátok mindenségit, nehogy páratlanul áruljátok megint a papucsokat. Még azt mondja a Feri, nem jössz velünk? Dehogy megyek! Mert mintha éreztem volna, hogy mi vár rám. Éjszaka hallom szöszmötélni a másik ágyban, rágyújt, mert arról nem tudtam leszoktatni huszonöt év alatt, hogy a cigarettát vegye először a szájába...

— De aludni nem bírál, ugye? — nyílik ki újra az odvas száj Bábí anyó vastag orra alatt, hogy aztán elterüljön rajta a nevetés, mert tud ő mindent, neki semmi sem újság ezen a világon...

— A szívem, a szívem... Azt hittem, leszakad, és oit esek össze a káráló tyúkok között azon a reggelen. De hiába mondom én ezt a kórházban a doktoroknak, csak azt kérdik: Étvágya van? Van. A háta fáj, a dereka, szíve? Igen, doktor úr, és elönt a forróság, aztán meg dideregni kezdek. És még most se vagyok egészséges, dehogy. Hiába kaptam azokat a csöppeket... Még most is elsötétül előttem a világ sokszor. Katicám, kislányom, kiáltom ilyenkor, borogatást!

És Milka rettenetesen fél most ettől a sötétségtől, mert vasárnap délután van, ilyenkor szokott végigsétálni a falun a jáger, akit ő már hetek óta nem látott.

Már csak ezért is végig kell nézni minduntalan az utcán, ahol most alig jár valaki, a piros autóbusz is elporzott a város felé, jóllakott libák dőcögnek haza a rétről, mindegyik megtalálja a maga kapuját, és Bábí anyó csak itt ül tovább a nyakán rendületlenül, mintha egy folyó partján ülne, míg alatt gallyát és gondot sodor magával messzire a víz. Milka már harmadszor igazítja meg gömbölyű térdén a kinyíló pongyolát, s újra kitarja karját az izgalmas mesében, csak akkor kapja fel riadtan a fejét, amikor Bábí anyó a sarok felé bök görcsös ujjával, s azt mondja:

— Na, ezek is jönnek már!

Vége a délutánnak, az ég se kék már, a fények eltűntek a hegyék mögött és Milka mégis úgy érzi, vakítóan tűz szemébe a nap, aztán olyan sötét lesz megint, mint az esős éjszakában.

Katica fordult be a sarkon, szőke fejét a jáger felé fordítva, aki most puska nélkül ballag, subickos csizmában, félrevágott zöld kalapban kis bajusza egyik csücskét huzgálva, amíg a lány mesél neki.

— Bemegyek, Babi anyó... — nyögi keservesen Milka, és a szívéhez kap, észre se veszi, hogy kinyílt megint a pongyolája, s a kislánya egészen közel van már a jágerrel.

— Elmúlt már a te időd — motyogja Babi anyó, aki mindent ért és mindent tud, mintha vele is így lett volna ez valamikor.

A jáger tovább megy az utcán a kislánnyal, mások is sétálnak az utcán, hiszen vasárnap van, csak Milka jajdul fel reménytelenül a szobában, és Babi anyó ül továbbra is bölcsen és kitartóan, mintha a mulandóság felett örködné ott a küsszéken, vasárnap délután.

Sáfrány Imre szövegrajzai.

A pécsiek

Majtényi Mihály

Ma már csak kevesen tudják igazi értelmét annak a két szónak, amelyet annak idején így kapcsoltunk össze, hogy: pécsi menekült, pécsi menekültek. Kevesen tudják, még az ötvenévesek is csak halványan és alig, a fiatalabb nemzedékről nem is szólva. Pedig ez a két szó nekünk, vajdasági magyaroknak, kultúrtörténeti, irodalmi vonalon sokat jelentett. Tanúi lehetünk — mi, akik még emlékszünk erre a korszakra —, tanúi lehetünk egy különös, kulturális vérátömlesztésnek.

Menekült-vonatok érkeztek 1921 nyarán — augusztusban — Baja és Pécs felől a szubotikai, zombori, eszéki vasútállomásra. Nem volt szokatlan az ilyen „modern népvándorlás” az első világháborút követő években, politikai emigráció is volt már jónéhány Európa-szerte akkortájt, ez az á özönlés azonban egészen különleges viszonyok között következett be. Haladó, szocialista és kommunista elemek — nagy többségben magyarok — hagyták ott családotól és mindenestől otthonukat, hogy meneküljenek a bevonuló fehér hadsereg atrocitásaitól, hogy meneküljenek a terror és a bosszú elől.

Pécsett és Pécs környékén (Baján is, az úgynevezett bajai háromszögben) egészen különleges viszonyok között fejlődött az élet az első világháború után. Az úgynevezett őszirózsás magyar forradalom hagyományai éltek itt még a huszas években is. Pécs, a világháború első forradalmi városa — a pécsi katonai lázadást az orosz fogságból visszatért katonák és az ott állomásozó bácskai ezredek robbantották ki —, Pécs és környéke 1918 novemberében az előnyomuló szerb csapatok megszállása alá került. A város végleges sorsa a győztes antant hatalmától függött, a trianoni határ megvonásánál azonban kívülmaradt a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság területén. Sorának két bizonytalan eszendejében a szabadvárosok valamiféle státusába jutott: különleges közigazgatása volt, amelyben a pécsvidéki bányászoknak és az októberi forradalom vezetőinek fokozott befolyásuk volt. Később, a ma-

gyar tanácsköztársaság bukása után — 1919 augusztusában — a magyar fehérterror elől menekülő kommunisták, szocialisták és liberális elemek kisebb-nagyobb csoportjai érkeztek Pécsre, és kaptak ott menedékhelyet. A különleges pécsi rezsim lehetővé tette — a politikai törekvések bizonyos szabadabb értelmezésén túl — a kulturális életnek is szabadabb, haladóbbirányú fejlődését. A pécsi önállóság utolsó szakasza a pécs-baranyai szerb-magyar köztársaság kikiáltása volt, Dobrović Petar, a neves délszláv festőművész volt ennek a közársaságnak elnöke, alelnöke pedig — ha jól emlékszem — dr. Doktor Sándor, az európai hírévű tudós orvos. A nagyhatalmak azonban nem vették figyelembe a népakarat megnyilvánulását, kimondták Pécs kiürítését, és így a haladó elemeknek, azoknak, akik a munkásmozgalomhoz, az elbukott magyar kommunizmushoz, a Pécs-baranyai Köztársasághoz stb. valami közik volt, nem maradt más hátra, mint vándorbotot venni a kezükbe.

A pécsi emigráció kétségtelenül baloldali és haladószellemű embereket sodort magával; a menekültek legnagyobb része Vajdaságban helyezkedett el, de sokan kerültek Eszékre, Beográdba és Jugoszlávia más nagyobb városaiba.

Mint ahogy Heine mondta egyszer: az útközben elsőknek a dobost keresi az ellenség... a menekültek között sok volt az újságíró, író, közíró, sok volt a baloldali ideológus — legtöbben magyarok. Ezeknek mind kenyér kellett... elein'e sokan mint fizikai munkások dolgoztak, de nem szüntek meg az itteni, gyenge lábón álló magyar újságok szerkesztősegeit oszromolni. Beszüremkedtek lassan a redakciókba, mások hivatalokba kerültek... tény — hogy az irodalomnál maradjanak —, Vajdaság tele lett egyszerre „tollforgatókkal”.

Még hozzá nem is volt ez olyan utolsó gárda! Régi pesti szerkesztőségbeli embereket sodort erre a történelmi szél, a polgári lapokból meg a *Népszavá*-ból, kezdő nyugatosokat, aztán ott voltak az aránylag kifejtett pécsi sajtó emberei... írók is, akik komoly könyvsikerekkel dicsekedhettek és akik a pécsi önállóság éve alatt megduzzadt öntudattal, komolyabb irodalmi nevek lettek. Amit magukkal hoztak, kétségtelenül több volt — világnézeti-
leg határozottabban több —, mint a vajdasági, tehát „vidéken élő” írók általágé. Az utóbbiak akkortájt különben is ájultak voltak még, nemigen vettek tollat a kezükbe, nehezen vállalták új sorsukat. Ez a pécsi beözönlés — verátömlesztés — nagyot lendített a lapok színvonalán. Fokról fokra következett be ez az emelkedés, új rovatok születtek, a hang frissebb lett, eleve-
nebb, „városiasabb”... sőt európaibb! S mert mindannyian a szépirodalom szeretetét is magukkal hozták — valamiféle irodalom is kezdett itt ébredni, magyar irodalom.

Aki olyan szellemi térkép-felét készít erről a tájról — a huszas évek elejéről — feltüntetve a haladó gondolat terjedését a Vajdaságban —, annak figyelmét felhívom egy mondatra, amelyet egy magyar irodalomtörténetben olvastam. A magyarok kulturális helyzetét érintve, ezt írja: „A közönség itt... főleg a helyi lapokból és a kommunista szellemű bécsi könyvforrásokból táplálkozott”. (Pintér Jenő irodalomtörténete persze súlyos elmarasztalásnak szánta a maga korában ezt a megállapítást). Ahogy ezt a mondatot most elemezem, próbálok visszalapozni emlékeimben: melyek is voltak a bécsi emigrációs könyvkiadásnak azok a haladó irodalmi termékei (és általában könyvei), amelyeket annak idején itt olvashattunk?

Itt volt elsőnek Károlyi Mihály könyve: *Egy egész világ ellen*. Itt volt Jászi Oszkár, Kunfi Zsigmond, Garami Ernő és Böhm Vilmos visszaemlékezése a magyar forradalomról és a kommunizmusról. Aztán Gábor Andor jónéhány verseskönyve (forradalmi, erős, harcos költészet volt ez!). Néhányra még emlékszem: *Az én hazám*, *Világomlás*, *Mert szegényen itt élni és nem kiáltani* stb. Bölöni György *Hamburgerné* című leleplező könyve a magyar fehér terrorról... aztán egész sor Kassák-könyv, élén a *Máglyák énekelnek* című for-

radalmi poemával, aztán a *Világanyám*. Felújították Kassák régi regényét is: A *Misillo királysága* voltaképpen erős kulákellenes regény. Déry Tibor, Balázs Béla, Hatvany Lajos... igen, jóegypár név volt még azon a hosszú listán. A *Bécsi Magyar Újság* és a *Jövendő* egész könyvsorozatát indította meg, haladó írókét az egész világirodalomból. (Néhány szubjektív adatom és emlékem ezekről a könyvekről — az ilyen, ugye, mélyebben és erősebben él az emberben —: egy modern szemszögből megírt és szerkesztett Dosztojevszkij-breviárium, Leo Perutz *Kilenc és kilenc között* című műve, Bert Brecht írásai... egészen új világ és egészen új irodalom, egészen új nézőszempontok, mint amelyekről addig tudtunk!) Bizonyára sokkal teljesebb ez a lista; később a pozsonyi *Fráger* könyvkiadóvállalat nagyszerű kiadványait olvastuk, aztán a *Korunk* című erdélyi folyóiratot, ez volt akkortájt a leghaladóbb magyar folyóirat... Ezek a Magyarországról kitiltott könyvek és folyóiratok mind kaphatók voltak itt, és olvasmányát képezték az itteni haladó olvasórétegeknek.

De térjünk vissza tárgyunkhoz: a vajdasági irodalom gyökereit vizsgálva, azokat egyrészt magában a tájban kell keresni, azoknál az íróknál, akik az első világháború után ismét tollat vettek a kezükbe — de azoknál is, akik Pécsét vagy Baján felkapaszkodtak a menekültek vonatára! Ezek együtt törek utat, és biztosítottak helyet az itteni táj akkori fiataljainak.

Pécsi menekültek... sokáig élt itt ez a szó. A huszas évek végéig majdnem kizárólagosságuk volt (a Pestről és Szegedről jött menekültekkel együtt) a szerkesztőségekben. Pécsi menekültek voltak a gyárakban, a kezdői munkásmozgalomban, sőt — a sportban is! Kolóniájuk volt Beográdban, legtöbben Szuboticán és Noviszádon éltek, de jutott belőlük Bánátnak... Zomborban és Zentán is éltek, magyar lapjuk volt Eszéken...

Csak kevés konkrét adatom van arra, hogy kellőképpen bemutassam az úgynevezett pécsiek irodalmi működését ezen a tájon. Inkább csak emlékek vezetnek, sokszor csak nevek, könyvcímek, újságcímek... halvány emlékek, mi is állt ezeken a könyv- és újságlapokon? Megpróbálom mégis az arcéleket a múltból jórészt szubjektív eszközökkel előszólítani, megidézni.

... Ó, hogy rajzoltak ott a szuboticei korzón, a központban... Ott ültek a kávéházi „művészasztalok”-nál, lapot alapítottak (hetilapokat, persze, riportújságokat, mint Noviszádon), átléptek, kiléptek, beléptek a különböző szerkesztőségekbe, „húzták” egymást különböző elmarasztalásokkal, mesterei voltak az újságszínálásnak és az előlegkérésnek. És olyan csodálatos szlenget beszéltek! „Apuskám, pacák, muki... na ne mondja, jóember!” — beleszótták ezt a nyelvet a mindennapba éppen úgy, mint írásaikba, a hírfejekbe... bökverseik sokszor közbeszéd tárgyát képezték a városban... Komoly irodalmat „keveset csináltak” csak... a könyvkiadás ereje legfeljebb egy-egy almanachra futo ta akkor a polgári lapok karácsonyi és husvéti mellékleteként. Eleinte a legöbben „aktivisták” voltak, és ez a szó a kassáklajosi hangot és a szabadverset jelentette, s mert a polgári lapok húzódoztak attól, hogy ennek az „irodalmi nyelv”-nek helyet adjanak, arra kellett nekik a hetilap, riportlap, irodalmi újság. (Az *utca*, Fekete Tivadar lapja, Heszlein József lapja, a *Fáklya*, aztán többek összefogása: az *Út*.) Itt élték, ki valóban irodalmi ambícióikat.

Lassan persze lehiggadtak. Kezdték mindenféle értelemben tollasodni — úgy érezték, hogy most már jöhet a „komolyabb” irodalom. (Éles határ újságíró és író között nem volt ezidőtájt.) Közben kezdte felőni az itteni fiatalokból is egy gárda, hol itt, hol ott jutott íróasztalhoz egy szuboticei, zombori vagy bánái fiatal újságíró, ezeket ők, a pécsiek, nem szerették ugyan túlságosan („Vidéki muki”... volt az ő szótárukban), s jó időnek kellett eltelnie, míg ezek is fontosabb pozíciókhoz jutottak a redakciókban.

A harmincas években azonban már billent a mérleg... egyre kevesebb lett a szerkesztőségekben a „pécsi”. És mindenütt a betű körül. Mi történt?

Hát kezdtek elszéledni. Az egyiket kiutasították — a királyi diktatúra nyomán beállt január hatodik rezsim gyanakodva nézett minden pécsi menekült megvörösceseruzázott dossziéjára —, a másik magától ment valamerre, Párizsba, Bécsbe, Dél-Amerikába... sőt Budapestre. Az utóbbiak kiderítették magukról, hogy talán nem is volt olyan nagy bűn tizvalahány év előtt a baranyai köztársaságot vagy a magyar kommünt támogatni... Az egyik, egy szenzációs leányszöktetés botránya után, Berlinbe ment... a másik elvégezte a jogot és ügyvéd lett. A megmaradottakat a marseille-i királygyilkosság után dobták át — most már kíméletlenül — a határon; már nem volt jó irat a pécsi menlevél... Talán ez volt az utolsó csoport. Az újságírásban, irodalomban a harmincas évek közepén már egy sem volt köztük itt a Vajdaságban... Csak Beográdban maradtak meg egynéhányan. Akadtak ugyan pécsi menekültek, de ezek itt született visszatérők voltak (sokan nem is a pécsiekkel jöttek, vagy csak Pécsen át tértek haza), a pécsi menekültek dossziéi, ami a tollforgatókat illeti, elfogytak a rendőrkapitányok asztaláról. Kereskedelmi, gyáripari, ipari tevékenységben jobban felszívódtak — azok megmaradhat ak, itt maradhattak —, a közélet, irodalom irányításában azonban szerepük nem lehetett...

Szenteleky Kornél irodalmi levelezésében (1927—1933) már csak ezeket a neveket találom — kétségtelen, hogy a vajdasági irodalomhoz való szorosabb hozzátartozásukat jelenti a névsor: Csuka Zoltán, Farkas Frigyes, Fekete Lajos, Somogyi Pál, Gyomai Imre, Haraszti Sándor, Heszlein József, Kázmér Ernő, László Ferenc, Tamás István. Nincs már ebben a névsorban Fekete Tivadar, a huszas éveknek ez az örök-bohém alakja, a valamikor leg-harciasabb hetilapnak tehetséges szerkesztője (sokszor egymaga írta egész lapját) — ő akkor már Erdélyben él valahol, nevét nagy román költőknek magyarra való átültetésével tette híressé. Nem szerepel benne Diószeghy Tibor, akit a „legnagyobb újságírónak” neveztek; pompástollú ember volt valóban, irodalmi területe a humor volt, a rövid humoros írásoknak és rövid bökverseknek volt a szülőatyja ezen a tájon (mostanában valaki arra figyelmeztetett, hogy nem is pécsi menekült volt. Pécsen át érkezett ide, mindegy, hatása a pécsiek között volt különösen nagy). Nem találjuk már Pál Tamás nevét, Pázmány Zoltánét (Dél-Amerikába vándorolt ki), Cserta Béláét, Komor Mihályét és sokakat még, akik pedig a pécsi emigráció kezdeti szakaszában hangadók voltak. S még azok között is, akiket Szenteleky a leveleiben megemlít, néhány szó jut csak Gyomai Imrének (a *Korunk*-ban olvastuk később haladó cikkeit Párizsból). Nem említi Szenteleky Magyar Zoltán nevét (újságíró is volt sokáig, elbeszéléseket és gyermekdarabokat írt, az ötvenes években halt meg Noviszádon). Nincs benne Dok'or Sándor neve, a jeles szociológusé, az európai hírnevű orvosé, aki Kanizsán telepedett meg, cikkeit az erdélyi *Korunk* közölte... s alig hihető, hogy Szenteleky ne tudott volna róla! Lehet, hogy azok a levelek, amelyekben őt emlegetik, nem kerültek elő, nem kerülhettek bele ebbe a gyűjteménybe. Doktor Sándort egyébként a megszállás alatt a fasiszták bírósága „a pécs-baranyai köztársaságban vállalt szerepe miatt” súlyos börtönbüntetésre ítélte; magas életkora ellenére túlélte a rabságot, a háború után Pécsen egy autó halálragázolta. Bizonyára sok más név is kimaradt a könyvből, akik pécsieknek számítottak, és némi közülük volt az irodalmi mozgalmakhoz.

A legmaradandóbb emléket az irodalomban Csuka Zoltán hagyta itt. Egészen fiatal emberként került vissza Vajdaságba — bánáti szülei volt egyébként —, de mint a „pécsi” irodalmi csoportulások legjellegzetesebb szereplőjét kell említenünk, a kezdeti években legalábbis. Pécsről két ott megjelent verseskötényét hozta magával (*Versek* és *Mese az organakirályfiról*). Vajdaságban megjelent kötetei: *Megyjünk*, *Fundamentum*, *Esztendőök üttöerén*, *Kéve* (vajdasági költők antológiája), *Mindent legyűrő fiatalság*, *Tűzharang*. Fáradhatatlan irodalomszervező volt, később ő is Budapestre köl-

lőzött, ma is ott él, és a délszláv írók magyar nyelvű fordításával szolgálja a magyar és délszláv irodalom közeledését.

A pécsi emigráció „legbaloldalibb” szárnya Haraszti Sándor és Somogyi Pál volt. Az első inkább publicista, esztéta, újságíró; az erdélyi *Korunk*nak, a magyar nyelvterület legbaloldalibb folyóiratának volt dolgozótársa. Budapestre tért vissza. Jelentős magyarországi szereplése 1945 után már nem képezi vizsgálódásunk tárgyát. Somogyi Pál tehetséges költő, életművét Latak István méltatta nálunk. Szen'elekynél jellemző utalást találtam Haraszti. Amikor arról volt szó, hogy a *Vajdasági Írás* „Szabad Fórum” címmel új rovatot indít — ebben társadalmi problémákról lett volna szó —, Szentelky ezt írja: „... Megkérjük Haraszti és Mikest, hogy ne válasszanak olyan témát, amelyben szélsőségségük túl élesen ütközne ki”.

Mikes Florist én pécsi menekültnek tudtam. Valószínű, hogy ő is a menekültek vonatával jött át Bácskába, Bajaról... bár vajdasági, gombosi születésű. Irodalmunknak ez a komoly, nagy értéke aránylag fiatalon halt meg, életművét Latak István méltatta, azonkívül Lőrinc Péter ír róla igen meleg és szép életrajzi írást.

A pécsi menekültek Benjáminka Tamás István volt. Alig tizenhat éves, amikor felkerül a menekültek vonatára — egy ideig rikkancs, ott alszik a papírbálakon a nyomdában, így kerül be a szerkesztőségbe. Pár év alatt aztán az elsők közé verkedte fel magát. Lapja Párizsba küldi — akkor ájt ritkaságszámba ment ilyen külföldi utazás, és a *Fekete majális* című verseskönyve után megszületett az *Öt világrész a Szajna partján*. Érdekes, irodalmi eszközökkel és igényekkel megírt ripor könyv ez. Később még néhány könyvvel szerepel a vajdasági könyvkiadásban. Pestre való távozása után jelent meg a *Jugoszláviai Magyar Könyvtárban* a *Kék vonat* című regénye. Tamás jó elbeszélő volt, életútja aztán Amerikába vitte... további irodalmi működéséről azonban már nem érkezt hitelt érdemlő híradás. Az *Embernek* volt egy ideig a dolgozótársa; a lapok aztán sokat írtak róla — de nem irodalmi vonatkozásban, hanem egy érdekes találmányával kapcsolatban...

Farkas Frigyesnek is több könyve jelent meg itt. Egyik — Vajdaságban született — regényét (*Ember János egy napos élete*) a pesti *Népszava* folytatásokban közölte és könyvalakban is kiadta. A háború alatt munkaszolgálaton pusztult el. Fekete Lajos, ez a nagyon tehetséges magyar poéta — szintén pécsi menekültként élt sokáig Vajdaságban, később Budapestre került. A vajdasági irodalom kibontakozásában kétségelenű jelentős szerepe volt. Laszló Ferenc inkább publicista és újságíró, de regénye is megjelent. Innen Budapestre került, további életsorát nem ismerjük. Kázmér Ernő a harmincas években Dubrovnikban és Beogradban élt, irodalmi levelei a *Nyugatban* jelentek meg, a *Kalangya* is sok írását közölte, főleg szerb, horvát és szlovén írók műveinek ismertetésével szerzett irodalmi nevet és népszerűséget.

Voltak még többen is, mások, ki győzné mindegyiknek életsorsát követni! Voltak vajdasági születésűek, akik valahogy a huszas években Pécsen keresztül tértek vissza... ezeknek itteni későbbi szerepe sokkal jelentősebb irodalmunkban, semhogy úgy emlegessük őket, mint pécsieké! Mások szétbontakozó irodalom — fejlesztése körül jelentős. Európai hangot hoztak magukkal, szélesebb látókört, haladó gondolkodást. (Érdekes, hogy nemcsak a liberálisnak, haladónak ismert szerkesztőségeket öltötték meg ezek az „emigránsok”, hanem azokat a redakciókat is, amelyek sokszor jóval innen voltak a liberalizmuson! Hatásuk alól még a klerikális lapok sem tudták teljesen kivonni magukat.)

A pécsi menekültek csoportjában — az újságírók és írók közül — legtovább a beográdi kolónia állt fenn. Vajdaságban már hírmondó is alig volt közülük. 1941-ben, Jugoszlávia megrohanása előtt, a beográdiak azonban

... mint a vajdasági lapok tudósítói és munkatársai — még helyükön voltak. Ott volt Flamm József (a banyicai haláltáborban pusztult el), Gelei Dezső és Lefkovi s Ernő (ma Magyarországon élnek). Ide kell számítanunk a magyar forradalmi vasutasmozgalom egyik vezérét, Heszlein Józsefet, akit Bánátból hurcoltak el a németek, és szintén a banyicai haláltábornak lett áldozata.

Ha valaki egyszer talán ennek a névsornak vagy más közéleti adatoknak alapján összegyűjti régi újságokból, régi könyvekből a „pécziek” egész irodalmi munkásságát, nem lesz majd érdektelen egy kötetrevalót kiadni ezekből az irodalmi alkotásokból. Egy nagyobb antológiában feltétlenül helyet kell hogy kapjanak egypáran. érdekes hozzájárulás lesz ez a két háború közötti irodalom, a vajdasági magyar irodalom kezdeti szakaszának bemutatásához, felértékeléséhez.

A Felhőkupec meséiből

Tolnai Ottó

STIGLIC

Most, hogy itthon töltöm a szünidőt, mint a tarka farkú szarka, melyről azt mesélik, hogy minden fényes tárgyat összelop: gyűjtögetem gyerekkori emlékeimet, hogyha majd visszautazom, megmutassam Monikának, és meséljek róluk neki.

Most is egy halot: kis stiglic szárnyát tettem el naftalinba, a téli kabátok közé.

Lent találtam a fűzfásban.

A DIADALKAPU

*Gyermeki lelkem mélyén mily
tréfás égi hóbort
dús függőkertje tárult?*

H. R. Jimenez

Valamikor kert lehetett a kis töltés mindkét oldalán. Átfolyt rajta a zöld kanális. De ez a tavasz már mindent betakart zöld fűszőnyegével. A kerítést is már régen lebontották, csak egy-két rozsdás, göndör drót jelzi, hogy itt valamikor kerítés is volt. De fönt, a töltés tetején nem ásták ki a két oszlopot, meg a kertajtót is fönt felejtették.

Nagyon megörültünk Monikával, amikor először megláttuk. Minden este, amikor haza indultunk, szépen becsuktuk. Másnap, mikor jöttünk, már messziről izgulva találgattuk, hogy ugyan zárva van-e még az ajtónk.

Ugyan jár-e még valaki rajtunk kívül kis töltésünkre?

Egyik este az az ötlete támadt Monikának, hogy kössük be az ajtót hosszúszerű virágokkal — a biztonság kedvéért.

Máskor meg rengeteg virágot szedtünk: békakását, vizirózsát, lila bogáncso, búzavirágot, gyermekláncfűvet, és földiszítettük diadalkapunkat. Úgy hagytuk éjszakára is.

Következő este, kimenünk, elborult előttünk a világ. Az ajtó nem volt sehol.

Valaki leemelte sarokvasáról és elvitte. Dühünkben, bánatunkban le-rogytunk a fűre: a csatorna vizén megpillantottuk a gyerekeket, ahogy virágos kertajtónkon tutajoznak a Duna felé.

A STRANDON

Meseopera lettem: láttam, hogy minden egyes lény végzete a boldogság.

A. Rimbaud

Leharaptam Monika egyik függőjét. Két vércsepp csöppent a fehér-csillámos homokra.

Ijedten néztünk össze.

De elneveltük magunkat, és jóízút hemperegtünk a sütős homokban. A csillámlapocskák rárakódtak Monika barna hátára. Mondtam is neki, hogy csak az angyalok járnak ilyen ruhában, azok is csak a bálba.

Azután új függőket tettem neki.

*

Még az autóbuszban sem vette le kis füleiről a kövér meggyeket, csak egy kicsit elbújtatta őket szép fekete haja alá.

*Te félrehajolsz csak
s könyörögve sügöd:
— Holnap, holnap, holnap...*
H. R. Jémenez

Tegnap Monikával kint voltunk az állatkertben. Éppen hogy csak sétáltunk a ketrecek között. Csak a hattyúkat néztük el egy kicsit tovább.

Leültünk egy hatalmas platánfa alá. Monika kis, színes kosarából süteményt meg a márt vett elő, én meg leterítettem egy újságlapot és meguzsonnáztunk.

Nekem már kettő volt.
Monikának öt.
Nekem kilenc.
Monikának tizenegy...

HAJSZA

Siess, üstökös-fészülő bohócska!
T. Corbiere

Rákiáltottam Monikára:
— Nézd! A nap, ez a nagydarab parázs, ráesett a zöld fűszőnyegre. Biztos lyukat éget rajta!

Monika leszaladt a kisgyerekekhez a csatorna partra. Fölkapta kis, kékvirágos locsolójukat — amiben a halakat tartották —, és lélekszakadva futni kezdett a réten a horizont felé.

Én is mint a nyíl, utána.

De sehogyan sem tudtam utolérni. Egyszer csak valami nagy zsvajjt hallottam a hátunk mögött. Hátrapillantottam.

Mint valami lándzsás hadsereg loholt utánunk a pecabotos gyerekhad.

... tessék, tegnap már nem
birtam magammal;
mint Gábrriel arkangyal,
hallottam szívem szárnycsapá-
sait.

A. Rimbaud

Majdnem minden este kísértünk Monikával a töltésünkre. Mire kiértünk, a kis szalmakalapos gyerekek már szedelőzködtek, készülődtek haza. Még egyszer átszámolták, hány rozsdaszínű pákát törtek a nádasban, a vízből meg kihúzták zsinegre fűzött apró halaikat. Mint valami királyi díszmenet vonultak át a réten a furcsa kalapos gyerekek, a parázsló pákákkal meg sárga pecabotjaikkal. Azu án a nádiverebek csöndesebbek lettek. Kis szorgos bogárraj duruzsolásának tűnt a traktorok zúgása, a Duna fölött a nagy vár ablakai meg sok kis remegő szentjánosbogárnak.

*

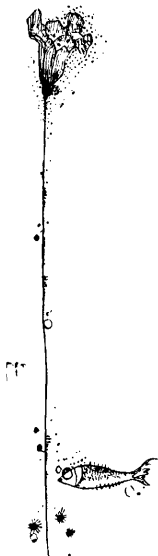
Egy nap észrevettük Monikával, hogy a csatorna kiszélesedő része tele van fehér vizirózsával.

*

Egészen benyúitam egy szép nagy vizirózsáért, s ekkor megpillantottam Monika mosolygó arcát a víz zöld tükrében. Éppen egy kis hal úszott át rajta.

Hirtelen az a gondolatom támadt, bebizonyítom Monikának: *komolyan hiszem, hogy szemci fekete virágok!*

Merészen egyik fekete virág-szeme után kaptam és térdig beleestem a vízbe.

Papp Miklós szövegrajza.

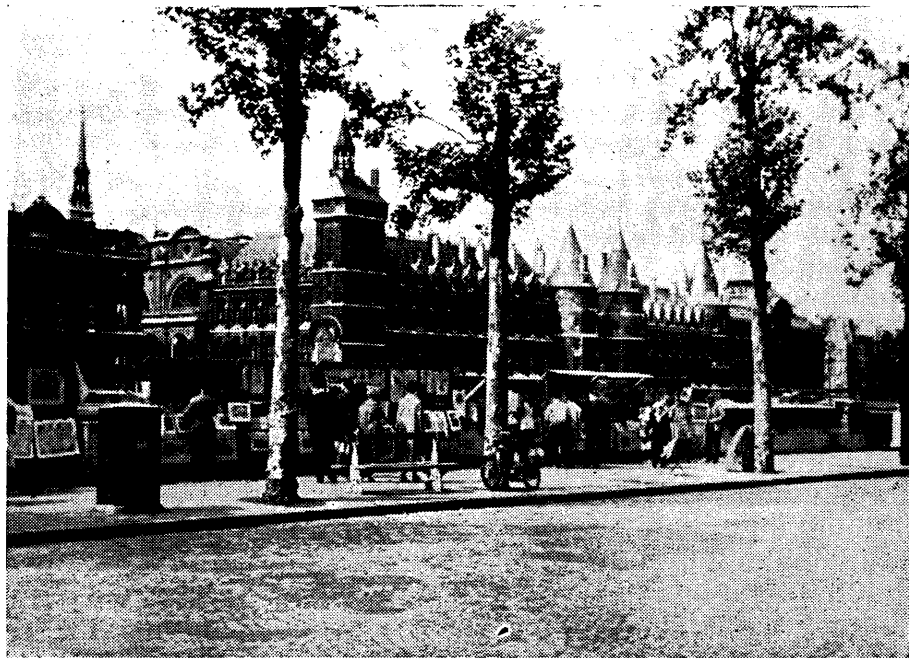
*Agátra hintett sárga aranyda-
 irabok,
 smaragd kupolát tartó mahagó-
 lni oszlopok,
 fehér atlaszesokrok és finom
 rubinrudacsák veszik körül a
 vizirózsát.*

A. Rimbaud

A hányszor csak kimentünk a töltésre, mindig szakítottam egy vizirózsát Monikának. Úgy tartotta kezében, mint egy komoly játékmennyasszony. Ahogy mentünk haza, a szökőkútba dobtuk mindig. De egy este fölültem Monikát egy kilométerköre, én meg melléheveredtem a fűbe, és titokzatos mesébe kezdtem neki.

— Ezután nem fogjuk a szökőkútba dobálni a vizirózsákat. Minden este, amikor hazérsz, szépen hátrasurransz az udvarba, és belecsempészed őket anyukád esővizes medencéjébe. Ezután jó hosszú szárákkal fogom tépni őket. Mire legközelebb nagymosás lesz, anyukád teletalálja a medencét hófehér vizirózsával.

— Még csak az hiányzik — kapta föl fejét Monika —, azután egész nap hordhatnám a vizet a kútról.

Párizs, Szajna-part

Tomán László felvétele

Párizs - London - Párizs

Aleksandar Tišma

Ha nem sorsszerűen utazik az ember, vagyis ha a szokványos ke-
retékből való eltávolodásától nem vár sem
fordulatot, sem megváltást, sem csodát,
akkor számára nem marad más hátra,
mint a szemlélődés. Ez alacsonyabb-
rendű élmény. Állomások maradnak el,
fehér zubbonyos kiszolgálók hol jobb,
hol rosszabb sört kínálnak hangosan ki-
áltozva, utasok szállnak fel, elhelyezik
poggyászukat és testüket ideiglenes
hordszékükben a fülkében, falatoznak,
ásítóznak, szundikálnak, udvarias, vagy
udvariatlan szavakat váltanak, amelyek
többé-kevésbé jelentéktelenek, mert kö-

vetkezményeik megszűnnek a kiszálló
állomáson; tájak, mezők, erdők, telepü-
lések váltakoznak, és az utas felszívja
őket tekintetével, amely — mint a lát-
hatatlan tinta — nem hagy nyomot.
Egy és más fellelkesíti ugyan útközben,
és kiszállhatna ott, ahol lelkesedett,
mert az út megszakítására jogosító és
hatvan napig érvényes nemzetközi me-
nettérti jegye van, ám nem száll ki se-
hol váratlanul. Miért? Hát éppen azért,
mert nem sorsszerűen utazik, mert tudja,
hogy őt sem az új táj, sem az új em-
berek nem változtatják meg, de benne
sem változtatnak semmit. Tehát a leg-

jobb a kiszabott útirányt betartani, amelyet bölcsen és ügyesen úgy terveztek, hogy a legkisebb erőfeszítéssel, a leg-rövidebb idő alatt és a legcsekélyebb költséggel a legtöbbet és leglényegesebbet lehet látni.

Hát amikor sorsszerűen utazunk? Ó, az egészen más. Illetőleg a ténybeli és anyagi eredményeknél fogva ugyanaz. Akkor az ember szintén nem változtatja meg a menetirányt. Célja az volt, hogy elmenjen, hogy elszakadjon, hogy elhagyja a kereteket, amelyekre születésével ítéltetett, és ezért szorongatják, hogy magára maradjon és felszabadultan számadást készítsen önmagával. Ezt a célt pedig elérte, mihelyt vonatra ült.

Ilyen sorsszerű utazásra vállalkoztam én is, három évvel ezelőtt, de az írott, irodalmasított jelentésben, amelyet akkor sem mulasztottam el a türelmes papirosra kényszeríteni, erről a sorsszerűségről nem történt említés. Ez volt első háború utáni külföldi utazásom, ebben sűrűsödött össze minden szomjam a változások után és az olyan ember kíváncsisága, aki — a háborús és háború utáni körülmények miatt — kénytelen volt újtát tizenöt évig halogatni, így hát a pattanásig feszült bennem a várakozás: mi fog történni. De hogyan írjak aztán *erről*, amikor semmi sem történt, amikor ez a sorsszerű utazás is benyomások halmozásában telt el, feszültsége pedig elhalt a jajszóban: már késő! Hát még hogyan írhatok a sorsszerűről — minden utazás igazi témájáról — ebben a beszámolóban második utazásomról, amelyre már azzal a tudattal vállalkoztam, hogy csak pótolok valamit? Tehát újra csak leírások, szemlélődések, következtetések; de hogyan mondhatnék le róluk, amikor mégiscsak — sorrendben második — legvilágosabb pillanatomat jelentik.

Most, június elején is, éppen úgy, mint három évvel ezelőtt, Párizs volt utam célja. Amint akkor is, céloimat kiterjesztettem néhány közben eső, illetőleg közeli állomásra. Három évvel ezelőtt azért, mert a kötelesség egy nemének tekintettem, amelynek teljesítésével érdemlem csak ki azt, amire igazán töreksem. Most azért, hogy a kellemest összeköszsem a haszonnal. Tehát mindkét esetben fukarságból. Akkor keresztül-kasul jártam Svájcot, most betértem Velencébe és Milánóba, elmentem Angliába és visszatérőben ellátogattam az Azur-partra. De akkor is, mint most, azt mondom, Párizsba utaztam.

Itt mégis alkalom nyílik egy sorsszerűen visszhangzó kérdés feltevésére.

Miért éppen Párizsba? — hangzik a kérdés. Miért éppen oda, ahol egyszer már álló másfél hónapig tartózkodtam? Miért nem valamelyik útbaeső vagy közeli városba, ahol szintén ki kellett szállnom, mégpedig most első ízben? Miért nem Velencébe, amely konzervált tarka házainak és csatornáinak és templomainak kiállításával a világ legszebb városa? Miért nem Cannes-ba, amely néhány kilométer hosszú strandfüdőivel a meleg júniusban a legjobban megörvendeztetheti az érzékeket? Miért nem Nizzába, ahol a fényűzés elérte az idillikus háború előtti idők legmagasabbfokú kifinomultságát? Miért nem Londonba, amely kétszerte nagyobb és számomra újabb? Am ezeket a kérdéseket óvatosan kibővítem, hogy csak azután, talán, közvetlenül személyes kérdéseimre szűkítem őket. Tehát miért utazik minden ember a világ minden részéből, éppen Párizsba, valahányszor csak önmagáért és teljes választási lehetőséggel utazik? Miért kíváncsiok mindannyian végigtalálni a Louvre-on, még azok is, akiknek soha eszük ágában sem volt, hogy városuk képtárába vagy múzeumába tegyék a lábukat? Miért égnek a vágytól, hogy végigsétáljanak a Champs Elysées-n azok is, akiknek otthon nincs szemük a szép urbanisztikai megoldások számára? Miért csettintenek elégedetten a Moulin Rouge-ra azok is, akik otthon, színházban és moziban elkerülik a revüt, és miért álmodoznak a Szajnárról, holott egyébként nem törődnek a természettel? És miért térnek vissza mindannyian sugárzó arccal, akár öt, vagy ötszáz napot töltöttek Párizsban, és miért mesélnek még évekig a Rue Lafayette-ről vagy a Place Odéonról a lebensőségebben és a legnagyobb ismerettel, bensőségebben és nagyobb ismerettel, mint a beográdi Car Dušan vagy a zagrebi Preradović utcáról?

Az íev felvetett kérdésekben csúfolkodó kihívás van, és valóban nem nehéz lekicsinylőn válaszolni rájuk. Hát persze, divatból. Sznobizmusból. Másokat utánozva és a tömegpszichózis hatása alatt. Hogy ott járjunk, ahová mindenki kíváncsi. Hogy magasztaljuk, amit a leghívatottabb formából már megdicsérték. Vagyis, mindent egybevetve, hiúságból.

Az éremnek azonban színdarabja is van: az ember a csúcs felé törekszik. Ha valaki képtelen szővet alkotni, sőt arra is, hogy örülnön a szővetnek, vajon nincs-e joga arra, hogy mégis kívánja a szővet? Ha mi valamennyien valamelyik

eldugott pannon fészekben vagy amerikai ipari városban vagy lakatlan tajgán, bizonyos „életformától” szorongatva, gyakran vágyaink és elveink szintje alá merülünk, nincs-e jogunk azt kívánni, hogy olykor a felszínre bukkanjunk és legalább röviden fellélegezzünk? Hogy egy kissé „kipihenjük magunkat hazánktól”, ahogyan Kurt Tucholsky énekelte a Luxembourg parkban ülve. A Luxembourg parkban, vagyis Párizsban, és nem másutt. Miért ne úsznánk el mi is, hogy ott bukkanjunk fel, ahol a víz — azt mondják — tisztább és ihatóbb, a levegő könnyebb? Ha nincs is egészen így, a gyógyulásba vetett hit — fél gyógyulás.

Ennek a hitnek természetét, megokoltóságát és hatásának lehetőségeit nem Párizsban éreztem, hanem akkor, amikor néhány napra elhagytam, és Angliában utazgattam. Magában Párizsban, a csatorna átugrása előtt és után, csak keveset éreztem ebből, mert egyszerűen élveztem. Most már ismertem ezt a várost, és nem kellett felfedeznem, mint annakidején, az első mézes-hetek alatt. A metrón utazva sok kilométert kihagytam változatos felszínéből, és (most már szószerint) azokon a pontjain bukkanok fel, ahová a szerelmes emlékezés a legjobban vonzott. Leggyakrabban a tarka, lármás, kissé közönséges Rivoli utcában, a Louvre-tól felfelé, a Bastille felé eső részében, ahol az áruházakból, hivatalokból, szerkesztőségekből, olcsó konfekciós házakból fáradhatatlanul özönlik a sokaság, elárasztván a járdákat, amelyekre kitétek a bisztrók kerek asztalkáit, hullámaival a diszműárutól, gyümölcstől, fűszerektől és haltól roskadozó utcai pultokat csapkodva, szétárasztva a nehéz, összekeveredett illatokat, a háttér pedig, ahol felfelé kanyarognak az utcák, a Halles épülettömbjét, valamint váltakozó és mindennemű jóllakottságot és éhséget sejtet. Vagy lementem a folyóhoz, végignyúltam valamelyik dokkján, vagy egy hídon üldögéltem, legszívesebben azon, amelynek útteste valakinek hibájából vagy bölcsességéből tíz centiméternyire kiemelkedik, és ezért mentes mindenféle forgalomtól — a szerelmeseket és a festőket kivéve; és lustán, órák hosszat legeltem tekintetemmel a City smaragd folyó-nyakékát, a partokat a szerelmesekkel és a hallgatag rongyosokkal, a bukinisták kettős sorát, akik évről évre ugyanazokat a könyveket, képeket és rajzömböket állítják ki, a templom csipkeszerű körvonalaival, a rajongó magány csendjét, a

nagyvárosi lárma kellős közepén. Vagy az Opera körül ténfergetem, ahol a modern Fin de siècle díszletében az emberek és a járművek forgatagának van valami fáradhatatlanul lebegő mellékzöngéje, majd balra vagy jobbra kanyarodtam a lombos, világos, tarka sugárutakra, amelyek felmérhetetlenek és beláthatatlanok, mint az élet változásai. Este pedig, amikor a levegő elsötétedik, és kigyúlnak a lámpák és a neonfények, átmentem a folyón, hogy fáradt lábaimat tovább koptassam a Saint Michele deltájában, ahol a káprázatos világítás fénye egytől egyig fiatal, felhevült rajongó arcokra esik, vagy valamelyik kávéház előtt pihentem, szalmaszálon „Pschitt” gyári limonádét szürcsölgetve, amelyről mindannyian azt mondják, hogy rémes, de engem gyöngyöző meszterkéltségével lerészegít. A kozmopolita Párizs minden cinikus mesterkéltsége ilyen gyöngyöző, ilyen csapongó még a kabarékban is, ahol fáradt színészek fáradhatatlanul gúnyolják De Gaullet és Debrét, fiatal szépségek pedig rutinosan stripe teas-t mutatnak be; leginkább talán azokban a késő éjszakai órákban, amikor az emberek elpillednek és kettős ágyakba fekszenek, és csak a ki-világított utcák maradnak, csendes patatokkal a járdák mentén, amelyekben a nappal és az éjszaka minden hulladéka úszik, hogy a város reggel vidáman és szépen ébredjen.

De el kellett hagynom Párizst; várt London és a vezeklésül magamra kényszerített feladat. Egy szép reggel beszálltam tehát a majdnem üres Calais-i vonatba, és már délután négy óraker a londoni Victoria állomás kapuján dugtam ki kíváncsi fejemet. Mindaddig minden hirtelenkedés nélkül múlt el az ugrás. Az átkelés a La Manche-on amiről azt hittem, hogy páratlan utazási kaland lesz, jelentéktelen megszakításnak tűnt, az egymást követő járműváltoztatás miatt. Ez a vonal már régóta bejáródott: a Calais-i vasútállomás peronjáról a hajóhídra mész, Doverban a hajóhídról a vámhivatalon keresztül, — ahol úgyszólván fel sem tartóztatnak — az állomás peronjára lépsz, és ha a tenger olyan nyugodt, mint utazásom alatt, odamenet és visszatérőben, az Adria ismerőjeként, még egyszer, csak kissé halványabban átéled a kék messzeséget és a sirályokat. Igaz, a hajón (Cote d'Azur) találkoztam először angol többséggel.

Kezdetben úgyszólván nem is vettem észre. A fedélzet nyelvkeverékében — melyet időről időre a poliglott szpiker

is hangsúlyoz, felszólítva a hangszórón az utasokat, hogy mutassák be útleve-
lükét — nem is tűntek fel a gyakori
angol szótöredékek. Egyébként is halk
beszéd volt, és nem kísérte gesztikulá-
lás — később eszembe jutott, hogy ta-
pasztalatom szerint ez volt az egyetlen
nemzetileg és nyelvilag elkülönített cso-
port, amely nem hatott támadóan — és
félíg elnyúlva a padon, hogy a nap
egész testemet érje, és arcról arcra já-
ratva tekintetemet, csak fokozatosan
fogtam fel, hogy csupa angol van körül-
löttem. Főleg idősebbek, nagyrészt nők
— de az istenért, milyenek! Holmi zöl-
des-sárgás posztófelöltőbe burkolt, ép-
pen olyan határozatlan színű kalappal,
sapkával és sisakkal leborított vén, cson-
tos, bütykös testek, fényképezőgépekkel
vállukon és címkés szalaggal a nyakuk-
ban. A címkéken, amelyek a poggyász
minden darabját is ékesítették, a tulaj-
donos neve és címe, fejlekként pedig a
Cook utazási iroda neve. Az egész utat
kezdettől fogva kupéismerőssémmel,
egy középkorú párizsi nő társaságában
töltöttem. akiről beszélgetés közben ki-
derült, hogy a metró alkalmazottja, és
Londonban dolgozó leányához utazik
látogatóba. Izléses tavaszi kosztümjében
és kis fátalyos kalapjával ez az őszülő
párizsi kalauznő tűnt az egyetlen nagy-
világi hölgynek a svájci és olaszországi
látogatásról visszatérő többihez képest,
— és milyen kecesen mozgatta keskeny,
kesztyűs kezét, elcsodálkozva az utazás
adta keserveken és gyönyörűségeken.

Még egy, mégpedig — mivel az ang-
liai portya kezdetén történt — számom-
ra nagyon jellegzetes élményem volt
Cook növedékeivel. Ugyanis miután
Doverben segítettem a metrónál alkalm-
mazott hölgy csomagjait a londoni vona-
tba vinni, amikor az ablak mellett
elhelyezkedtünk, két vízhatlan doboz
narancsszörpöt rendelt a fehérköpenyes
kiszolgálónőtól, azzal a gáláns szándék-
kal, hogy megvendégeljen. Lovagi joga-
imnak megsértését meggátolandó, ma-
gam is pénztárcámhoz nyúltam, és apró-
pénzt keresve, turkálni kezdtem benne.
Ám mivel csak a hajón váltottam pénzt
és elmulasztottam, hogy azon nyomban
megismerkedjem az új pénzemekekkel,
reménytelenül belegabalyodtam a tenye-
remre rakott pénzkeverékbe, és leg-
nagyobb sajnálatomra — ez bizonyára
arcomon is meglátszott — elkéstem.
Később, miután megittam a narancs-
levet, fokozatosan elfelejtettem kelle-
metlenségemet, és ehhez kétségtelenül
az is hozzájárult, hogy újra élénk be-
szélgetésbe merültem útitársnőmmel a

szép zöldellő kenti mezőkről. Alig vet-
tem észre a többi utast, köztük egy pi-
rosarcú, szemüveges idős nénit, aki fe-
hér papíroslapot és ceruzát vett elő táská-
jából, és valamit írni kezdett. Néhány
perccel később ez az idős hölgy — es-
küdni mernék, hogy vénkisasszony — a
legbájosabb mosollyal az asztal fölött
(mert ülések közé épített előírások asz-
talok is voltak szigetországi vonatunk-
ban) felémnyújtotta a fehér papírlapot,
és ezt mind a mai napig megőriztem.
Olvasható, iskolai szépírással a követ-
kezőket írta rá: „Két felpennys egy
pennys, három pennys egy tripences.
Négy tripences egy shilling. Két tripen-
ces egy sixpences. Két sixpences egy
shilling. Két shilling egy kétszillinges
bankjegy. Egy kétszillinges és egy six-
pences egy félkoronás. Négy félkoronás
bankjegy egy tizszillinges. Két tizszil-
linges bankjegy egy font”. Ismeretlen
útitársnőm szíve megesett tudatlansá-
gomon, és elhatározta, hogy ellát az ang-
ol pénz értéklistájával. Bonyolultsága
miatti félelmemben a listát egyszer sem
vettem igénybe, de a lista figyelmezte-
tett először és úgyszólván előre, hogy
hol keressen egyes angol szokások bo-
nyolultságának, furcsaságának, sőt iz-
léshiányának pozitív ellensúlyát.

Közben számomra az anyagi-admi-
nisztratív szokások — mint a pénz —
szolgálnak legkevésbé okul az idegen-
kedésre. Mint a hossz- és súlymértékek,
amelyeket szintén nem igyekeztem
megtanulni, hanem például banánvásár-
lás közben mindig óvatosan három vagy
öt darabot kértem és a kezembe akadt
legnagyobb pénzzel fizettem, a vissza-
járó aprópénzre várva. Mint a baloldali
— és nem mint nálunk — jobboldali
utcai közlekedés, aminek jóvoltából
tizenkét nap alatt jóval megerősödtek
nyakizmaim. Némi időáldozattal és biz-
tonsággal mindezt el lehetett volna ke-
rültni. De milyen meglepetés várt rám,
amikor a Viktoria állomáson lementem
a földalattira (amelynek bejáratát e-
gyébként alig találtam meg, mert a
tisztviselők hibátlan cockney nyelvjárás-
sal a „tube”-ba, „csőbe” utasítottak,
nyilvánvalóan nem ismervén el a hi-
vatalos és irodalmi „underground” el-
nevezést)! Amikor tehát lebecsátkoz-
tam ebbe a földalatti birodalomba, és a
pénztárák, automaták és lépcsők renge-
tegében körültekintettem a négyszög-
letű csarnokban, egy embert pillantot-
tam meg a régmúlt időkből. Sötétszürke,
szinte fekete ruhát és fehér inget viselt,
fekete nyakkendővel, karjára akasztva
esernyőt hordott és — fekete félcilin-

dert. Mindez nem is lett volna túlságosan furcsa, ha ebből a történelemelőtti öltözékből nem egy huszonötéztendő fiatalember pufók képe nézett volna rám. Erre kimeresztettem szemem, és megnagyobbodott látóugarában még néhány ugyanilyen hóbortos alakot — ugyanígy öltözködő fiatalembert — láttam, viszont nem viselkedtek örültek módjára, hanem megfontoltan sorban álltak a pénztárak előtt. Ugyanabban a pillanatban eszembe jutott, jobb lesz ha autóbuszon utazom, a kilátás kedvéért — de bizonyos, hogy ennek a jó ötletnek születésére a kellemetlen látvány is hatással volt.

Később természetesen megtudtam, hogy a sötétszürke öltöny, az esernyő és a félcilinder az angol hivatalnoki kar egy részének önkéntes egyenruhája, amikor pedig abba a helyzetbe kerültem, hogy — postán, bankban, utazási irodákban — szemtől szembe álljak ugyanezekkel a tisztviselőkkel, beláttam, hogy maradi jelmezük mögött ügyes és agilis előzékenység rejlik. A földalatti vasutat is sokszor kellett igénybe vennem az óriási Londonban, jóllehet sohasem nőtt úgy a szívemhez, mint a párizsi. Hiába gyorsabb a londoni, hiába van több feljárója mozgólépcsővel felszerelve, hiába kényelmesebbek és tágasabbak, jobban szellőztetik párnázott ülésű vagonjai, hiába szabad bennük a dohányzás (mint egyébként kutyák bevezetése is). A párizsi metrónak (persze mértékletes, az egészségre ártalmatlan mennyiségben szedve) pótolhatatlan varázsa van számomra, mint egy óriási, sikerült emberi játék-szernek. Amikor a város valamelyik pontján lemegyek a metrőba, először a fali térképhez lépek, amelyen Párizs csillaga áttekinthetően egybevág a földalatti vonalak csillagával, és megkeresem azt a pontot, ahol éppen vagyok. Azután kiválasztom az útirányt, és olyan elegáns és gondolatársításban olyan gazdag nevet mondva magamban, mint Porte de Versailles, vagy Porte de la Chapelle már önkéntelenül is a szükség valóságából a játék valóságába kerültem. Aztán végigmegyek a lármás folyosókon tágas és levegős peronomig, amely kilátást nyújt a síneken túli ugyanilyen zsúfolt peronra, valóságának tükröképére az ellenirány tükrében. Azután semmivel sem összehasonlítható izgalmat keltő zajjal befut a vonat, és a többiekkel együtt beszállok, és leülök egyik faülésére, amelynek sörbe vonalai századunk elmerült kezdetének vonásait viselik magukon, vagy állva meg-

kapaszkodom a padlót a mennyezettel összekötő egyik acélkopylába, és enyhe rándulással elindulok, miközben — mint a mesében — az ajtó önmagától becsukódik. Azután előveszem térképemet — a bejáratnál megtekintett térkép kicsinyített mását, és miközben a sötét térben haladok, figyelemmel kísérem saját utamat, nem a sötétségben, hanem Párizsban, Párizs hangzatos nevű avenuein és bulvárajain. Azután megérkezem, és nemcsak tudom, hanem érzem is, hova érkeztem, mert tudom, merre és milyen utcákon keresztül utaztam. Büszke vagyok tudományomra, világos helyzetemre, és miközben felkapaszkodom a föld alól, a szemem elé táruló életpillanat résztvevőjének, társulajdonosának érzem magam.

A londoni földalattiban nincs meg a város térképe; vonalhálózatát mértani rajzzal ábrázolják, amely pontosan tájékoztat ugyan arról, hogy hányzori átszállással és hány megálló után érkezzel céloddhoz, de vakságban hagy a földrajzot illetően. Puha üléseden, cigarettával a szádban hiába hajolsz a mértani ábra kicsinyített mása fölé, időd az áhított megálló üres várásában telik el. A peronok, amelyek előtt elhaladsz nagyjából egyoldalúak; csak olyan szélesek, amennyi éppen szükséges, nem ragyognak fényárban, nem monumentálisak, elegendő padjuk sincs; folyosói bonyolultak és szabálytalanok; labirintus a közlekedés megrövidítésére. Itt csak egy vagy a sok felnőtt közül, akiknek az a gondjuk, hogy mielőbb célhoz érjenek.

Hasonlóképpen érzi magát az utas a földfeletti Londonban is. Óriási város, egy egész ország, de ez az ország utcákból áll, amelyek nagyjából csak abban különböznek, hogy az egyik körzetben egyformán magasak, a másikban pedig egyformán alacsonyak a házak. Az Oxford street gazdag, a Picadilly Circus zajos, a Trafalgar Square impozáns, a nagykiterjedésű parkok hiteles természetet varázsolnak oda, de ez a bőség célszerű, hiányzik a párizsi bulvárok vagy az Elysiumi mezők nagyvonalúsága. Azt mondják, ennek az angol demokrácia az oka, amelyben nem iuthatott kifejezésre például egy ozmán prefektus esztétikai önkénye: de vajon nem árad-e minden uralmi formán keresztül egy környezetnek ugyanolyan szelleme? Miért van a londoni utcákon olyan kevés szín? Miért nincs járdám egyetlen kávéházi asztal sem? Miért csinálják itt az egyetlen nyilvános műsikát a koldusok? És az emberek —

férfiak és nők egyaránt — miért mennek olyan megfontoltan, olyan kiegyensúlyozottan és szenvedtlenül céljaik felé, mintha sem az ifjúság, sem a szerelem és a gyűlölet nem tenne különbséget közöttük?

Ezeket a kérdéseket most vetem fel, Angliában nem vetettem fel őket. Magam is céljaim után mentem: eljártam a múzeumokba és képtárakba, egy vagy két napra vidékre utaztam, és a rendelkezésemre álló rövid időnek teljesen megfelelt az érzéki kísértések hiánya. Gyakran esőben járkáltam (az ember itt hamar megszokja és hajadonfótt is jár az esőben, mint olyan sok helybeli): ha megéheztem, betértem a számtalan Lynos önkiszolgáló fióküzlet egyikébe, és többé-kevésbé izetlen étellekkel tisztességesen és o'csón jóllakva, már öt perc múlva továbbmentem; ha megszomjaztam, befordultam az egyik szerény és csendes pub-ba (gyermeknek 18 éves korig tilos a bemenet), aztán pedig figyelmem zavartalanul a British Museum vagy a Természettudományi Múzeum tárgyai felé irányulhatott. Azután még sétálgattam, de együttal akarva, nem akarva, lassan lakásom felé vettem irányt. Mert a londoni étermek már kilenckor zárnak (amikor júniusban itt még világos nappal van), a kávéházak és a kocsmák fél tizenegykor, a Soho és a West End éjjeli lokáljaiban pedig (amelyek a prononszírozott klubokkal együtt szintén nincsenek egynél tovább nyitva) olyan üzleti és fantázia nélküli a szórakozás (az éjszaka, csodák csodáira szép és fiatal tündéreinek meghívó szavai így hangzanak: Buceinnes, Sir?), hogy az efféle élvezeteket nagylelkűen Párizsba való visszatérésemig halasztottam.

Nem nehéz elképzelni, hogy a mindennapi életnek ezek a szűkös és merev formái mennyire ösztönzik azt a másik, irányított közéletet, amely megteremtette a Brit Birodalmat. Ám birodalom nincs többé, és gyakran kérdeztem önmagamtól: hova irányul most az óriási elfojtott energia? Arról léptenyomon meggyőződtem, hogy Anglia gazdag országa: amikor ióltáplált, erőteljes lakóit láttam, amikor aprópénzért kitűnő elnyúlhatetlen árut és a világ minden részéből származó élelmiszert vásároltam, amikor dolgozó kisembereknél laktam, akik havi keresetükből félretelhetik komfortos kertes házuk árának törlesztési részletét. Rendezett, nyugodt gazdagság, hihetőleg az expanzív hóttó évtizedek és századok szákmányára alapozott gazdagság; de a mai örö-

kösök, ha nem is bővítik, a könnyelműség jelét sem mutatják az örökség iránt. Jellemző, hogy majd minden bank homlokzatán (márpedig a bankoknak itt se szeri, se száma) kézmagasságban nyílás van, hogy éjnek idején is be lehessen dobni a betétet (vagyis a bank az egyetlen szolgálat, amely non-stop dolgozik); sőt a poetikus Stratfordban, Shakespeare szülőházától alig százötven méternyire is láttam ilyen éjszakai takarékokot.

Ám lehetséges-e, hogy a takarékoságban, a szerzemény megtartásában és megóvásában kimerül egy ilyen vitális és kalandor nép aktivitása? Gyakran úgy tűnt, hogy valóban úgy van: hogy nincs és nem is lehet semmi képzelet az egyenletesen sorbaállított, mint tojás a tojáshoz hasonló egyforma házak mögött, amelyekben egyforma a kert, egyforma az angol gyepek, egyformák a jól táplált szolid macskák és kutyák; egyformák például a berendezett shoppingcenterek (ellátó központok) minden kerület központjában, mégpedig akár Londonban vagy, mondjuk, Birminghamban. De ekkor lekötötte és bámulatba ejtette figyelmemet valamilyen angol alkotás: egy felvétel, amelyet egy jelentéktelen Norwich-i szerkesztőségi fényképész készített rólam, és amelynél jobbat életemben nem láttam, a gyors és humánus társadalombiztosító szolgálat, amelynek jómagam is védenca lettem, mielőtt angol talajra léptem — és némileg módosítottam szkeptikus megállapításomat. Az emberiség áramlásainak középpontjából kitalított Anglia hihetőleg pillanatnyilag nem alkot semmi nagyot és általános történelmi jelentőségűt; de nem tér el munkájának és berendezésének valószínűleg túlszárnyalhatatlan minőségétől. És ezt talán éppen merev, kissé darabos, gyakran elavult és különös rendiének és szokásainak köszönheti, amelyekhez konokul ragaszkodik. És amelyeket felsőbbrendű, magától értetődó konoksággal mindazokra is rákényszerít, akiket tizenkét napra vagy tizenkét esztendőre megajándékoz vendégszeretetével.

Ebben a túlnyomórészt kereskedő országban, amelltt a szolid prosperitás országában és a Commonwealth anyaországában, természetesen nagyon sok a külföldi; de csodálatosképpen nem ők adják meg a környezet színetét, még Londonban sem, ahol lépten-nyomon láthatod őket. A néger úgy megy végig az utcán, mint egy megelevenedett ébenfa-bálvány, a hindú nő ibolvaszín sárijában, mint az Ezeregyéjszakából oda-

tévedt csillag, egy amerikai társaság, mint egy korszerű vándorszínész társulat, a francia pedig — mint a beszéd és gesztikulálás művészetében versenyző együttes. Még a legforgalmasabb londoni utca sem kozmopolita, mint megannyi utca Párizsban: az elemi tónus és légkör — szürke házak szürke ég alatt, szürkeruhás siető emberekkel — szigorúan angol. És ezt egy pillanattal sem tudja elfelejteni az ember, még akkor sem, ha akarja. A lokált, ahol ül, bezárják abban a pillanatban, amikor az angol úgy véli, hogy nyugodóra kell térni, a kocsmá, ahová családjával együtt be kíván menni, csak a felnőtt családtagokat fogadja be, csak olyan italt szolgáltatnak fel, amit angolok isznak; ha moziba megy, vagy ellátogat bármilyen rendezvényre, fel kell ugrania székéből, ha a gramofonon felhangzik az elmaradhatatlan angol himnusz. Idegenek számára ez idegenség, amelyben nincs ellenkezés, hanem csak alkalmazkodás.

Egyébként kivételesen illedelmes, kivételesen finom idegenség és talán éppen ezekkel a szép tulajdonságaival kényszeríti ki az önkéntes alkalmazkodást. Ami engem illet, egyszer megkíséreltem, hogy megfontoltan kihasználjam, de erénye lekaszált, és elbuktam. Ugyanis, mivel minél többet kívántam látni Angliából, már az elindulásuk megjegyeztem Norwichot, annak a városnak a nevét, amely nemrég óta Coventry és Beograd kapcsolatához hasonló baráti kapcsolatok létesítéséről tárgyal Noviszáddal. Londonba érkezésem után a harmadik vagy negyedik napon elmentem az angol információs irodába (amelynek illetékességéről már Jugoszláviában tájékoztattam), homályos tudatomban egy autóval, amely északkelet felé száguld velem, körülbelül úgy, mint ahogy tudomásom szerint a mi Tájékoztatóügyi Igazgatóságunk gépkocsijai elviszik a kíváncsi külföldieket a jugoszláv városokba. Viszont, amikor már beléptem a Temzeparti Hercules Roadon a modern többemeletes nagy és éppen olyan szürke épületbe, mint a város, amelynek nem válik díszére, és a portástól megtudtam, hogy hányas számú szobába kell fordulnom, aztán ebből a szobából egy tágas szürke szalomba vezettek, és megkértek, hogy várjam meg, míg Cooc úr fogad — kalandor merészségem lelehadt. Eszembe jutott, hogy jugoszláviai vagyok, ez itt pedig Nagy-Britannia, hogy zakom gallérja kissé zsíros, mert megizzadtam az úton, eszembe jutott, hogy érdeklődésemet felajánkozásnak értel-

mezhetnék, történetek jutottak eszembe a szertheágazó kémkedésről és óvatosan a karosszékekbe dőlve tekintetemmel azt kutattam, hová rejthettek magnetofont. Ám közben belépett mister Cooc, szürke tweedbe öltözve, nyugalmazott medvevadász külsővel (öszülő pödört bajusszal — amely, mint már tudtam, a háborús veteránokat jellemzi), és többé nem volt visszakozás. Azt a forró kívánságomat fejeztem ki, hogy szeretném a baráti várost megtekinteni, ő pedig úgy tett, mintha elhinné, és rögtön azt indítványozta, hogy kapcsolatba hoz Sir Ez meg Azzal, a városközi közlekedést szolgáló bizottság elnökével. Feljegyezvén címemet, elment, hogy az ügyet rögtön elintézzze, én pedig ott maradtam várakozva, és folytatva elméleti nyomozásomat a magnetofon után. Mr. Cooc később visszatért, de arcáról (jóllehet hiteltelen angol arc volt) láttam, hogy valami nincs rendben. Valóban nem is volt rendben: Sir Ez meg Az sajnos nem fogadhat. Viszont Cooc úr, azt javasolta, kapcsolatba hozhat közvetlenül Norwich-csal, hogy legyen kihez segítségért fordulnom a város nevezetességeinek megtekintése végett. Ám ebbe a kombinációba az elképzelt autó nem volt beilleszthető, ezért nem is lelkesedhettem érte. Amikor Cooc úr megérkezett, mikor szándékozom indulni, angolos hidegséggel azt válaszoltam, ezt még nem tudom biztosan, mert nem ismerem a közlekedési körülményeket, egyébként is az utazás csak terv, és az információs hivatalba csak azért jöttem, hogy lássam, mennyire lehetnek a segítségemre. Mr. Coocnak ez nyilván csalódást okozott, de kényes helyzetbe is hozta, annyira, hogy egészen a fődzinti kijáratig kísért. Udvariasan megígértem, hogy újra jelentkezem, ha valamit határoztam, és otthagytam, hogy dolgozószobájának magányában kievickéljen a csávából. És valóban meg is tette. Két nappal később levelet kaptam Mr. I. G. Cartlandtól, az információs iroda turisztikai osztályáról, amelyben felajánlotta, hogy az iroda költségén utazzam két napos tartózkodásra Norwichba. Egyben hozzájárulásomat és indulásom napjának pontos meghatározását kérte. Írásban igennel válaszoltam, és megjelöltem a napot. A posta erre „Öfelsége szolgálatában” feliratos nagyobb-faita borítékot hozott. Mr. Cartland kísérőlevele mellett gyönyörű sokszorosító-gép nyomással „A.T. úr norwichi utazásának terve” volt benne, pontosan feltüntetve az indulás helyét és idejét, a norwichi érkezés idejét, a szállodát,

ahol megszállók, az emberek nevét, akikkel érintkezésbe kell lépnem. Első osztályú gyorsvonati menetférti jegyet is mellékeltek, ablak melletti menetirányi helyre szóló rezervációval együtt.

Nem szándékozom kérkedni ennek a fellépésének az eredményével, amelyben, véleményem szerint, ízlésemnek túlságosan nagy adag levantei szélhá-mosság van. Úgy sejttem, hogy ezt a szélhá-mosságot Mr. Cook is érezte, és ha mégis úgy határozott, hogy segítségemre lesz, ezt nem tette a személyem iránti nagy rokonszenvből. Azt hiszem, hogy valaki Anglia iránti érdeklődésének tisztelétéből, ön-maga iránti tisztelétből tette, vagyis mert tisztelte azt a képességet, hogy túleszi magát a személyes gyanakvason. Felté-telezem, hogy ugyanezek az indokok serkentették Norwich polgárait, A. P. Coopert, az egyik legnagyobb angol bizo-sítító társaság elnökét, Stanley Begshawt, négy norfolki újság főszerkesztőjét. hogy rendelkezésemre bocsássák idejüket, megmutassák egy álló napon és éjszaka-n át Norwichot és környékét, és ott-honukba, barátságukba fogadjanak. Ezek már nem Öfelsége tisztelői voltak, sőt valószínűleg ellenzéki párt tagjai (Norwichot már harminc éve laburisták kormányozzák), amelletz pedig — mint meggyőződhettem — átlagos látóköri és érdeklődésű emberek. Mégis megkocsi-káztattak autójukon a nagy forgalom-mal eltorlaszolt utcákon, keresztültörték régi utcáskákon, keskeny mezej utakon kanyarogtak, hogy ezt a templomot és azt a régi házat, nyaralót, yacht klubot, falusi vendéglőt is megmutassák. Mr. Cooper egy ereklyét is megmutatott: azt a parki padot, amelyen megkérték Eli-sabeth Frey norwichi nőt, aki a súlyos börtönkörölmények elleni harcával nagy hírnevet szerzett, és én, tulajdonképpen vezetőmre értve, hangosan megkérdeztem, milyen természetű az angoloknak az a tulajdonsága, hogy kis célokért, mindennapi dolgokért is feláldozzák ma-gukat, hogy misszionáriusok akarnak lenni. Am Mr. Cooper nem értette meg csodálkozásomat. A hatvanesztendő-s úr rámmézett világoskék szemével, és vál-latvonva, a Frey kastély kedves hom-lokzatára terelte figyelmemet. A kör-nyezet nevefje volt, és egyszerűen a környezet szokásai szerint viselkedett.

Egy angol nevelőhelyre, Cambridgeba is szerencsém volt ellátogatni (ezúttal a saját költségemen). Láttam az ősi colle-ge-okat tornyaikkal és fegyverkovács-műhelyeikkel, láttam vastag bástyák között modern villamoskészülékekkel

felszerelt laboratóriumokat, láttam a szerény, de kötelezően egyvágyas diák-szobákat, láttam mögöttük a Cam fo-lyócskát, amelynek lejtős partján az egyetemisták hasmánt fekvé tanulnak, és vacsoráztak száz vagy több száz évvel kokban eveznek, láttam a csarnokokat, ahol nevelőkkel együtt étkeznek, a nemzet nagyjainak, egy Newtonnak vagy Darwinnak a képe alatt, akik ugyanabban a helyiségben és talán ép-pen ugyanannál az asztalnál ebédeltek és vacsoráztak száz vagy több száz évvel ezelőtt, láttam a kápolnákat, ahol fehér karinget öltve istentiszteleten vesznek részt. Mindez furcsábbal furcsább volt számomra, és így, futtában látva, nem egészen egy nap alatt, nem is érthettem meg igazán. Azonban az ezekből az ősi falakból, az alapítók szobraiból, dicső elődök portréiből, az óriási udvarok és kertek csendjéből, a Trinity college kö-zépkori kapujába épített lámpából — amelyet az első világháborút túlélt hall-gatók helyeztek el — áradó hideg lehelet, másrészt a fekete egyenruhás hall-gatók és az éppen olyan pelyhetlen állú asszisztensek számtalan csoportjának derűs látványa arról beszél, hogy az ilyen helyen eltöltött fiatalság képes kormányozni az egész későbbi életet. Hogy kor-tudattal és történelem-tudat-tal és az időben meg a történelemben való feladatainak tudatával töltse el, hogy szárnyat adjon az élethivatásnak, és beteljesülésének igaz irányt szabjon. Hogy valahol itt rejlik a válasz arra a kérdésre, amit hiába tettem fel Mr. Coop-ernek. Természetesen könnyen lehet-séges, hogy Mr. Cooper nem tanult sem Cambridge-ben, sem Oxfordban, sem Etonban, mint ahogy sem tanult ott és nem fog ott tanulni igen sok angol, akikkel véletlenül és mindig csak nagy-on rövid időre találkoztam: azok a megfontolt és minden gesztusukban ren-des férfiak és a szép, de minden kacér-ságtól, sőt kedvességtől is — kivéve az állatok iránti kedvességtől — mentes nők és a sovány, nyakigláb gyerekek, akik a vonatban minden ellenkezés nél-kül ugyanazt a szendvicset eszik, mint apjuk és anyjuk, ugyanazt, mint minden utas és am't egész Anglia eszik: a két vékonyka kenyérszeletből s köztük egy darab sonkából készült egységes szend-vicset. Ők azonban mindannyian ahhoz a környezethez tartoznak, amely tanúsá-got tett és bizonyossággal szolgált akaratá-ról, hogy megteremtse és száradokon át fenntartsa ennek a munkás, szigorú és tiszta ifjúságnak a központjait.

És a legtisztábban, mert ellentéteiben, akkor éreztem Angliát is, amikor elhagytam. Egy meleg délután kiszálltam az autóbusból a Victoria pályaudvaron (a kontinensre induló vonatok állomásán), és az angliai ismerősök jegyzékével megduzzadt poggyászsomatom cipelve eljutottam vonatom peronjáiig. Tekintetem végigfutott a szerelvényen, utasokkal teletüzdelt ablakain és ajtóin — és megálltam. Pillantásom mindenütt furcsa arcokra bukkant. Sovány, sötét arcokra, kiálló arccsontokkal, kócos vagy zilált, izzadságtól csapzott hajjal, sötét szemmel, amelyben valami titkolt bizonytalan, gyanús fénylett. Valaki spárgával átkötött nagy dobozt rakott be nyögve az ablakon. Egy szokatlanul kövér nő csecsemőt rázogatótt az ölében. Két fiatal feketehajú lány szűk fekete nadrágban és magassarkú fehér csizmákában parádézott. Milyen világ volt ez? Keleti, középeurópai, nyugat-európai, mediterrán világ. Ez nem volt a tiszta kék szemek, a tiszta ruha és a tiszta mozdulatok angol világa. Ám én milyen voltam arcommal, ruhámmal, csempész-csomagjaimmal? Lehangoltan beszálltam.

És később, fokozatosan, ahogy lakóhelyemhez közeledve, határt határ után hagytam, hasonló ugrásszerű különbségekre bukkantam, amelyek elmondtak egyet s mászt nem sorsszerű és korábbi sorsszerű utazásomról. Éreztem ezt a különbséget a cannes-nizzai motorosvonatban, amikor a kényelmesen elhelyezkedett esti kirándulók kupéjába két ingujjas arab toppant be, és végigáll-

ták az utat poggyászuk (szőnyegek, kendők vagy valamilyen értékes holmi?) felett örködve, mert még a hálóba sem merték rakni, azután, talán Antibesben, egyszerre csak leugrottak titokzatos küldetésükben. Éreztem, amikor Ventimigliában az olaszok megrohmozták a genovai gyorsított vonatot (kiderült, hogy festa volt: szent Péter és Pál napja), és két asszony parázs civódásba keveredett, mert azzal a kifogással, hogy *mal di testa*-ban szenved, az egyik rágyújtott, holott nemdohányzó kocsiiban ültünk. Éreztem, amikor Szezsana után a vámtisztviselő, tüzetesebb vizsgálat végett, éjfél után kettőkor kiürítette egész fülkénket, és felsorakoztatott bennünket a folyosón a fal mellett, és tetejébe még csodálkozott is, hogy mindannyian sápadtak vagyunk — „mintha betegek volnának”. Megértettem a különbségeket és szükségszerűségüket. Sajnáltam és haragudtam minden finomabb és minden kevésbé finom dolgra. Mindegyik bűnös volt és végzetes.

Am ez később történt. Ott, a londoni állomáson, a párizsi vonatban ülve, csak ennek a két városnak összehasonlításával is ugyanezt éreztem. Éreztem, hogy London inkább Európa, mint Párizs, ha Európa alatt tisztaságot, fegyelmet, az ész uralmát és hasznos vállalkozó szellemet értünk. Mégsem kívántam visszatérni. Bűnösnek, sötétnek, bizonytalannak, lármásnak éreztem magam itt a hasonlók között, de nem kívántam visszatérni, mielőbb Párizsba akartam érni. Talán azért, mert Párizs Európa és a világ fővárosa és szépsége, egyúttal az Európától és a világtól való menekülésnek is a központja

Kollin József fordítása

Havanna: Fidel Castro beszél

Vihar a cukornád ültetvények fölött

Jean Paul Sartre

Castrót Jolginban láttam először — diákköltőzetben. Egy kaszárnyát alakítottak át iskolává¹, s az ünnepségen ő öltötte magára elsőként a diák-formaruhát. Nagy késéssel érkeztünk; amint autónk kiért a városból, a járművek és gyalogosok elképzzelhetetlen kavargásba jutottunk: a magángépkocsik és taxik egyaránt díjmentesen közlekedtek mindkét irányban. A teherautók tömve voltak

gyerekekkel; a járművek — mint mondani szokás — csak „lépésben” haladhattak.

Körülöttünk mindenfelé egész családok voltak, ünnepelőbe öltözve. A férfiak

¹) Castróék feloszlatták a reguláris hadsereget; helyette felfegyverezték a népet, milíciát szerveztek. A kaszárnyákat átalakították iskolákká.

kon könnyű cubai ing, amelyet nadrágon kívül viselnek, s majdnem térdig ér. Nagyok és kicsinyek egyaránt széleskarimájú szalmakalappal védekeztek a tűző nap ellen, s ez a szalmakalap a városi lakosság szemében a sarlónál is sokkal kifejezőbb jelképe a mezei munkának. Mindenki vidám volt, becézgettek, tréfáltak; mindenki várt *valamire*. Mire? Hogy meglássák Castrót, természetesen, hogy esetleg megérinthessék, mint ahogy az asszonyok gyakran meg is szokták érinteni, hogy ily módon részesüljenek rendkívüli érdemeiből és a nagy boldogságból.

GYERMEKEK TÍZEZREI A STADIONBAN

Végre kijutottunk a kavargásból, és Buidunkat egy Paccard és egy Chevrolette között hagytuk. „Erre”, mutatta az utat egy felkelő katona. Ekkor tűnt el a stadion.

A lépcsőzetes lelátókon, alattam, több ezer gyermek, lenn a játéktéren pedig több tízezer. A gyermekeknek ebben a hullámzó tengerében, mint valami roz-zant bárka imbolygott valami tribün-féle: néhány száz deszka volt vékony oszlopokra szegezve, amelyek talán még egy nappal előbb az erdőben álltak.

Castro kívánsága volt ez, aki beszéd közben minél közelebb akart lenni ifjú hallgatóhoz. Egy vékony, meglehetősen ritka, foghíjas kerítés volt az egyetlen védelem a hatalmas gyermekhullámmal szemben, amely állandóan ostromolta a szónoki emelvény tartóoszlopait. Egy magas, erős katona beszélt ennek a hullámzó gyermektömegnek; csak a hátát láthattam; ő volt.

„Erre”. Egy fiatal, egyenruhás katona tört utat előttünk, és vezetett bennünket lefelé a lelátó lépcsőin. Az első sorban áthaladtunk egy gyaloghídon, és máris a felkelők között találtuk magunkat. Castro befejezte üdvözlő beszédét. Gondterhelten látszott; még két beszédet kell tartania a mai nap folyamán. A legfontosabb a legutolsó: a munkások szakszervezetében kell beszélnie Havannában, és rábírnia a munkásokat, hogy mondjanak le keresetük egy részéről az első beruházások javára, s ezzel indítsák el az iparosítást. Érezte azonban, hogy hangja egyre rekedtebb lesz. Ezért igyekezett mindezt minél előbb bevégezni, és sikerült is beszédét néhány perccel előbb befejeznie, mint ahogy ter-

veztek. Úgy látszott, hogy minden befejeződött, de másfelől minden kezdődött előlről. A gyerekek egy teljes negyedórát minden erejükből kiáltoztak, mint a háborodottak.

FIDEL ZAVARBAN VAN

Castro várt, s mintha meglehetősen kényelmetlenül érezte volna magát; tudta, hogy a kubaiak szeretik a hosszú beszédeket, s azt is, hogy ebben neki is része van; tisztában volt vele, hogy ezáltal nem elégítette ki őket.

Ezért a fenti mulasztást azzal igyekezett pótolni, hogy tovább maradt az emelvényen.

Akkor vettem észre, hogy két fiatal hallgatója — nyolc-tíz évesek lehettek, semmi esetre sem nagyobbak — egyszerűen a csizmájához ragadt: a szőkehajú kislány a jobb lábához, a barna kisfiú pedig a bal lábához. Lassan-lassan a gyermeksereg és Fidel között valami különös kapcsolat jött létre. Mintha többet vártak volna, azt, hogy ezt a találkozást valamilyen tettel megpecsételjék.

A tett pedig már itt volt: a béke koszorúval díszített kaszárnya mögöttünk. Ezt a tettet azonban már olyan régen bejelentették és várták, hogy elvesztette az újnak minden varázsát. A diákok tulajdonképpen nem is tudták, mit akarnak, talán csak annyit, hogy egy igazi ünnepi aktsussal fénnyel vessenek arra a múltra is, amely egyre inkább halványodik az ígéretes jövőendő ragyogása mellett.

Fidel pontosan megérezte ezt, és szinte zavartan állt; ő, aki minden forradalmi tettébe egész egyéniségét viszi bele, most meglepetten tapasztalta, hogy olyan helyzetbe került, amelyben csak egyszerűen jelen van, szinte téflienül. Hóna alá nyúlt a kisfiúnak, aki kullancsként tapadt csizmájához, és felemelte; csak ekkor vette észre, hogy a kicsi szakadatlanul kiáltoz valamit.

— Mi baj, mit akarsz? — kérdezte Castro.

— Gyere el hozzánk — kiáltotta — gyere el a mi falunkba!

— Valami baj van nálatok?

A gyermek sovány, ragyogó szeme mélyen ül arcában; látszik rajta, hogy még nehezebben fognak győgyulni a régi rendszer által ejtett sebek, mint azok, amelyeket a nemzet örökölt. Magabiztosan válaszolt:

— Nincs semmi baj, Fidel. Azért még is gyere el hozzánk!

El tudom képzelni, hogy százszor álmódott erről a találkozásról, s most nem tudta, mit tegyen. Megérinteni? Igen. Megérinteni a csizmáját, a kezét; és aztán? Egyszerre erős vágyat érzett, hogy *kihasználja* ezt az embert, aki erős karjában tartotta, hogy valamit kérjen és kapjon tőle. Nem számításból. Ez a kis arc oktanen forró vágytól lángolt, amint a széles fej és szomorkás ajkak fölé hajolt. És úgy tűnt, hogy maga Castro is tudatosan kívánta ezt a kis drámát.

CASTRO, AZ AGITÁTOR

Castro megígérte a gyermeknek, hogy egyszer el fog menni. Ez nem üres ígéret volt. Hova nem megy ő el? Hol nem járt már eddig? Aztán letette a gyermeket a földre.

Tétovázva és kissé komoran szemlélte az egybegyűlteket. Mozdulataiból arra lehetett következtetni, hogy el akarja hagyni az emelvényt. Visszahúzódott a korláttól, de nem szállt le az emelvényről, zavartnak és határozatlannak látszott. Aztán visszatért. A kisfiú reszketett és sírt. Fidel vigasztalta:

— Hát nem mondtam, hogy elmegyek?

Hiába. A gyermekek ismét kiáltozni kezdtek, és olyan erőteljesen ostromolták a tribünt, hogy attól lehetett tartani, csakugyan elsodoriák. A felkelő katonák — mintegy száz férfi és nő, lapáttal és puskával felfegyverkezve —, akiknek el kellett volna vonulniok díszmenetben az emelvény előtt, ahogy sem tudtak utat törni maguknak. Castro csak állt, tanácstalanul, a gáttalan lelkesedés e tengere fölött. Végül elvette az egyik szalmakalapot, amelyet egy gyerek nyújtott felé, és határozott, komoly gesztussal a fejére illesztette. Azért hangsúlyozom ezt, mert igen ritkán esik meg ilyesmi: Castro ugyanis megveti a demagóg gesztusokat és komédiázásokat. Ő tulajdonképpen jelképes tettet vitt véghez a valóságos helyett, mert valóságosra nem volt lehetőség. A szalmakalap azonban hamarosan eltűnt az ő fejről, egy pillanatra Gevara² fején lehetett látni, majd végsőül, nem tudom, hogyan, az én fejemre került. Aztán itt is maradt, mert nem volt hátforságom hozzá, hogy levegyem. Majd teljesen váratlanul valóságos menekülés kezdődött a lehető legnagyobb rendetlenségben. Minden határozottabb ok nélkül, Castro a szó szoros értelmé-

ben szökött, menekült; a felkelés vezetői pedig utána, szintén futva menekültek és kapaszkodtak felfelé a lépcsőzetes lelátókon.

EGYENRUHÁS FIATAL ASSZONY: SELIA, A HÓS FELKELŐ

A karnevál első szombatján végignéztük a nép felvonulását és játékeit.

Reggel ötkor aludtam el. Két óra múlva Franki rázott fel álmomból, és közölte velem, hogy 7.15-kor értünk jön Fidel. Pontosan a jelzett időben értesítettek telefonon, hogy doktor Castro³ vár rám a hallban. Nem voltam még kész. De alig tíz perccel később már siettem lefelé a lépcsőházban.

Castro nem volt a hallban, mintha a márvány és a csillárok fénye megállította volna a küszöbön. Kinn állt az erezs alatt kifeszített vászonponyva előtt, egyik lábát a terasz utolsó lépcsőjén nyugtatva. Tőle jobbra egy egyenruhás asszonyt pillantottam meg — Selia-t, a titkárnőjét. Ő vezette a felkelőket a hegyekbe, miután partraszálltak, aztán ott is maradt, és velük harcolt. Igen híres felkelő.

Sietve odaléptem Castrohoz, hogy bossánatot kérjek. Köszöntött, de komor maradt. A mi késésünknel sokkal inkább bosszantotta, hogy a tolmács nem volt itt. Arkochát, a tolmácsot nem értesítették idejében, és most keresgéltek mindenfelé, mi meg várakoztunk. Kissé kellemetlen érzéssel szemléltem ezt a ráncolt homlokú őriást, aki rám sem nézett. A felkelők egészen egyszerű egyenruháját viselte: inget és szürkészöld nadrágot; a lábán fekete csizma; mindez tiszta, de már viseltes. Hajadonfótt volt; figyeltem kócosan dús, gesztenyebarna haját; bajusza és szakállá már nem olyan dús, s mindez alig változtat valamit jellegzetes külsején. Azt gondolná az ember, hogy mindez pusztá véletlen rajta, s csak egyetlen rendeltetése van: hogy a forradalomnak valamilyen különös jellegzetességet kölcsönözzön.

² Gevara — híres felkelő. Castro legmeghittebb embere, egyébként orvos. A legértékesebbnek ismerik a felkelők közül. Sartre írta róla, hogy a harcok idején egy írtában — míg csapatát keresztül-kasul vezette Cuba vidékén — negyvenöt nap alatt mindössze tizenegyszer étkezett.

³ Fidel Castro egyébként jogász.

Mutattak egy régi fényképét, amelyen még fiatal csupaszkepű volt, de itt is ugyanaz az ember. Amiről mindig és mindenütt megismerném, az a ferde vonalú arcú, a hosszú orr, amely az erős homlok alól ível előre, a széles és lapos arc, a piros és vastag ajak, amelyet gyakran összezár a gond, a harag és az elkeseredés, de amely időnként mosolyra is húzódik. Láttam boldogtalannak és haragosnak, de gőgösnek, erőszakosnak soha. Kissé buja kifejezést talán akkor öltenek ezek az ajkak, ha görcsösen szorítják a vastag szívtart.

A FÜRDŐK LÁTOGATÁSA TOBBÉ NEM TILOS A SZEGÉNYSEGNEK

Miután Arkochának üzenetet hagytunk arra vonatkozóan, hogy hol leszünk, elindultunk; mert minden kellemesebb volt ennél az oktalan és feszült várakozásnál. Az angolul folyó beszélgetés lassú volt, és hosszas szünetek ékelődtek bele.

A tengerparton hajtottunk, halványszínű homokos úton. 1950 előtt a tengerparti fürdőhelyeket az ott épült villákkal vásárolták, s egyetlen cubai szegényember sem léphetett ezekre a homokos partokra. A felszabadulás után a fürdők népi tulajdonba mentek át.

Castro még mindig rosszkedvű volt, de közölte, hogy néhányat megmutat ezekből a fürdőkből, elsősorban Varaderót, a legnevezetesebbet, amely mintegy száz kilométerre van Havannától. Ismét egy félreértés: mit mutatgatják nekem ezeket a fürdőket, gondoltam magamban. Én más dolgokat várok Castrótól.

De Castro — ezt ebben a pillanatban tudnom kellett volna — egyik ellenőrző körútján volt jelen esetben 1957 előtt az idegenforgalom — különösen a téli hónapokban — a sziget egyik legfőbb jövedelmi forrása volt. A háború alatt a látogatók száma csökkent. Cubát több millió dolláros károsodás érte. A forradalmi kormány sokat tett az idegenforgalom fellendítése érdekében; egyelőre eredménytelenül. Az ország azonban nem mondhat le a téli látogatókról.

A továbbiakig a kormány arra törekszik, hogy fejlessze a belső turizmust. Mindenekelőtt azon fáradozik,

hogy a népszerű, a mindenki számára hozzáférhető nyaralási lehetőségeket használják ki. Azzal, hogy ezt a szegény munkások számára lehetővé teszik, akik előtt ez a fajta élvezet eddig ismeretlen volt, egyben a belső piac kiterjesztésére is törekcsenek. Ezen a téren azonban szinte mindent előlről kell kezdeni: szabályos kampányt kell folytatni abból a célból, hogy a népet nyaralásra, a szigeten való utazgatásra serkentsék.

De íme, mi mindent nem tudtam eddig: akármit is csinál Castro, a cubai kormány elnöke, mindig egyszerre több okból is teszi.

Amikor engem meghívott egy séfára a szigeten, felhasználta az alkalmat, hogy felülvizsgáljon bizonyos folyamatban lévő munkálatokat. De így is lehet mondani: amikor úgy határozott, hogy megtekint némely turisztikai létesítményt kihasználta az alkalmat, hogy legszebb oldaláról mutassa be nekem Cubát.

LANGYOS A LIMONÁDÉ

Alig haladtunk tíz kilométert, máris láttam, mennyire komolyan veszi ezt a feladatot, mint egyébként mindent. Autókn megállt. Egész sor új épület és berendezés közt találtuk magunkat, amint leszálltunk a homokra: vasbetongombák emelkedtek a magasba, amelyek a nap ellen is védelmet nyújthatnak, aztán kabinok, elárúsító fülkék betonból.

Az ismert és közkedvelt fürdő hiszen nyúlt el a víz mellett, de üres, kihalt volt. Senkit sem találtunk itt, kivéve a három alkalmazottat: két nőt és egy férfit. Az egyik nő a kabinokra ügyelt fel, a másik a söntésnél ült, a férfi pedig valami gondnok fője lehetett. Mindhármán igyekeztek meggyőzni bennünket — látszott, hogy szilárdan hiszik, amit állítanak —, hogy még aznap érkeznek munkások. „Sokan?” „Néhányan”. Castro ismét ekkor morodott. Mindent saját szemével akart látni: a törülközőket is. Nekünk mutogatta, de tulajdonképpen ez mód volt arra, hogy mindent maga is szemügyre vegyen. Végül limonádéval kínált bennünket.

De alighogy ajkához érintette a poharat, visszatette az asztalra, és ennyit mondott: „Langyos”. Tekintete elkomorlyodott, mintha csak nehezen tartaná

vissza haragját. Megértettem a gondolatát: „Hogy jarjanak ide szívesen az emberek, ha nem nyújtunk nekik megfelelő kényelmet?”

Mintna azonban a két asszonyt ez nem nagyon izgatta volna. Tudomásul veték meitatlankodását, de továbbra is a legtermészetesebben viselkedtek, mintha feddő szavai rájuk egyáltalán nem vonatkoznának.

— Nincs hűtőszekrényük? — kérdezte Castro.

— Hogyne volna, nem is egy — válaszolta a kiszolgálónő. — Csakhogy nem működnek.

— Jelentették ezt a felelős vezetőknek?

— Természetesen, még a múlt héten. S nem is olyan nagy hiba az — folytatta családias hangon. — Egy szerelő mind rendbehozná két óra alatt.

— És nem intézkedett senki a javításról?

Vállat vont:

— Tudja már, hogy megy az ilyesmi.

Ekkor fogtam fel — de elég homályosan — annak az értelmét, amit néhány nappal előbb „közvetlen demokráciá”-nak neveztem.

AKI NEM TESZ MEG MINDENT, AMIRE KÉPES, AZ SEMMIT SEM TESZ

A kiszolgálónő és Castro között egy csapásra kialakult a beszélgetésnek és értekezésnek egy közvetlen módja; a nő hanghordozásával, vállvonogatásával kinyilvánította, hogy egyáltalán mincseinek illúziói, a miniszterelnök pedig — aki egyben a felkelők vezére is volt — minden köntőfalazás nélkül beszélt a kiszolgálónő előtt, és nyíltan arra ösztönözte, hogy tiltakozzék.

„Ez az ember agitátor” — gondoltam az első percben.

— Mutassa csak — mondta.

A nő megmutatta a hűtőszekrényt. Valahol nem volt érintkezés szerinte; ott a bibi. Castro tüzetesen megvizsgálta a szerkezetet, éppen csak hogy nem szedte teljesen szét.

Mikor végezetül a fiatal nő felé fordult, kemény szavakat mondott, de mindnyájan tisztában voltunk vele, hogy ez a szigorúság nem a nőnek szól.

— Az ilyenfajta mulasztás, mint ez is, önmagában nem jelent semmit, mindenkivel megeshet, hogy langyos limonádét iszik, de ez a jelenség a forradalmi öntudat hiányát bizonyítja; ha nem nyújtjuk a népnek minden fürdőhelyen a legtöbbet, amit lehet, azt a nép úgy fogja értelmezni, hogy egyáltalán nem akarjuk, hogy ide jöjjön, s nem is fog

jönni. De ismétlem: aki nem tesz meg mindig és mindenütt mindent, amire képes, sőt még ennél többet is, az tulajdonképpen nem tesz semmit.

Az utolsó mondatot csak úgy elmorogta, én azonban feljegyeztem:

— Mondják meg a munkavezetőknek, hogyha nem néznek utána a maguk dolgának, velem gyűlik meg a bajuk.

Már régen, még a földreformmal kapcsolatban felfogtam e totális gondolatok erejét: Castro, szerintem, igen öntudatos ember, akinek a nézetei mindent felölelnek. Elég volt megfigyelnem, amint azon a kihalt fürdőhelyen szenvedélyesen vizsgálgatta azt a hűtőszekrényt, hogy megértsem: olyan ember ő, aki mindent a legapróbb részletekig alaposan kikutat. Azaz, hogy minden esetben elválaszthatatlanul összekapcsolja az egészet a részletekkel.

Még egy autó állt meg mögöttünk: megérkezett a tolmács és a riporter.

Castro ismét jókedvre hangolódott, de nem azért, mert most már angol helyett spanyolul beszélhetett, hanem azért, mert parasztokkal találkozott.

Egy keresztúton haladtunk. Balra tőlünk, egy magaslaton akadályt pillantottunk meg: cubai-inges emberek egy csoportja figyelt bennünket a szalmakalapok alól. Egy női hajtűhöz hasonló kellemetlen kanyarban az autó lassított, mert közben még emelkedő is volt. Egy férfi azon nyomban felugrott a kocsis elülső részére, a motor tetejére. Meg kellett állnunk, ha nem akartuk elgázolni az embert. A kocsis megállt, és a parasztok azonnal körülvették. Az ajtók kinyíltak: a szalmakalapok és a fekete fejek Castro felé hajoltak. Hosszadalmas magyarázkodás következett: a szövetkezetiek kérték Castrót, hogy látogassa meg őket, ő pedig azzal védekezett, hogy tovább kell mennie. Aztán megmagyarázták, szövetkezetük arra büszke, hogy eléje futottak az időnek: még meg sem kapták az INRA⁴ tervét.

⁴ INRA — országos intézmény, mely a földreformot lebonyolítja. Élén Jimenez áll. A felkelők egy vezére. A földreform éve: héttagú családnak 27 hektár földre van szüksége. A cukornád ültetvényeket azonban nem darabolták fel: szövetkezeteket alakítottak, melyekben a szövetkezetek tagok társuládonosok. Mivel azonban a cukornáddal évente csak négy hónapig tart a munka, az ültetvények körül azelőtt nem volt semmiféle település: idénymunkások dolgoztak itt. Az ország egész területéről. Most tehát Castróéknak falvak egész sorát kell építeniük, vagyis a szövetkezetek tagokat saját ültetvényükre telepíteni. A falvak építését is az INRA vezeti. Itt kell elmondanunk: a híres cubai mulatókat és játékbárlanokat Castróék államosították s a törvény szerint azok jövedelmét a falvak építésére fordítják — az INRA útján.

de már több mint egy hónapja hozzá-
láttak a városi munkásokkal a falu fel-
építéséhez, s egy hónap alatt el is ké-
szülnek.

— Gyere, Fidel, gyere. Gyere, nézd
meg, mit csinálunk!

Castróra esett a tekintetem, amint az
autó mellett állt: homlokát összeráncol-
ta, és arcáról inkább bizalmatlanságot,
mint lelkesedést lehetett leolvasni. Nagy
léptekkel haladt át az úton, az akadályt
csak úgy elhárította maga előtt, mi meg
a nyomában haladtunk; a magas, szá-
las parasztok engem is körülvettek, úgy-
hogy elvesztettem szemem elől Castrót.
Egyszerre elcsattant a hangja: feddés
és elkeseredés szólt belőle:

— Hol a falu? Hol ez a falu?

A parasztok zavarban voltak és visz-
szahőköltek. Mindenki rászégezte tekin-
tetét, ő pedig a vékony vasbeton-falú
viskókat néztek, amelyek a poros út
mentén sorakoztak. Szomorú arccal for-
dult a parasztok felé:

— Hát nézzétek — mutatott a sűrű
épületekre —, nézzétek csak, őket; hisz
nektek kell azokban laknotok, szeren-
csétlenek!

— Ez azt jelenti — mondta sértődött
hangon egy ifjú —, rosszul tettük, hogy
idő előtt elkezdtük a munkát? Te
mondtad mindig, hogy időt kell nyer-
nünk...

— Nem tettétek rosszul — mondta
Castro.

Tétovázott.

— Adjatok egy pálcát.

Hoztak neki egy faágat. Megpróbált
vele valami tervrajzfélét karcolni a por-
ba. Eldobta az ágat:

— Adjatok egy darab papírt és egy
fekete krétát.

Sietve hoztak neki egy darab karton-
papírt és egy darab szemet.

— Jó. Most idenéztek.

Hasrafeküdt a földre; a bal könyöké-
re támaszkodva beszélt, miközben jobb
kezével széles vonalakat húzott a karton
papíron. Lehajoltam, mint mindenki.
Megértettem: nem az INRA tervét raj-
zolta le nekik; ők attól már úgy eltávo-
lottak, hogy nem is tudtak volna hoz-
zá visszatérni, ha csak le nem rombol-
nak mindent, amit eddig építettek.
Castro ezért — azzal a szenvedéllyel,
amit minden helyzetben megfigyeltem
nála — igyekezett a tervét hozzáidomí-
tani az itteni helyzethez. Végül felve-
tette a fejét és átnyújtotta a vázlatot.

— Megértettétek?

Cubai szövetkezeti paraszt

Nagy figyelemmel szemléltem őket.
Hogyan fogadják majd ezt a pót-tervet?
A szemük ragyogott — beláttam, hogy
megértették, mégpedig gyorsabban és
jobban, mint én. Castro megmagyarázta
nekik a körbe építkezés lényegét, de
mindenekelőtt, ahelyett, hogy az INRA
tervre utalta volna őket, talált egy kö-
zéputat az ő számukra, amely csak itt
érvényes, és tekintetbe veszi az eddigi
erőfeszítéseket. Elég sok időt vesztek
ugyan, de ennek ellenében különös fi-
gyelemre tartják magukat érdemesnek;

egyszóval: megértették, hogy az óriás, aki ott feküdt a porban, szereti őket.

Még azon a délutánon eltávolodtunk a tengertől. Akkor, s éppen a kölcsönös követelések tükrében fedeztem fel az államfő és a földművesek közötti emberi viszony lényegét.

Castro jelt adott, és az autó lekanyarodott az útról a szántóföldre. Úgy dobált bennünket jobbra-balra, mint egy bárka, amely a barázdák és kövek mozdulatlan fekete hullámain úszik. A messzeségben, mint valami fenyegetés, túskebokrok látszottak, amelyek, ha nem vigyáznak, ismét elburjánozhatnak az egész szigeten; mintha pókok készüléneek előzőlni a földet: látszik a mozdulatlan fekete lábuk, s csak az időt várják.

Egy hét-nyolc tagú munkáscsoportnál álltunk meg. Mögöttük valamilyen mezőgazdasági gép, jobbra a szövetkezet autója. Látták, hogy jövőnk, s egy pillanatra sem gondolták, hogy más valaki lehet, mint Castro.

Nyomban magával ragadott mindenkit a lelkesedés: üdvözlő beszédekkel kezdődött. Érdekes azonban, hogy ő csak az üdvözlés szívélyességét hangoztatta. Ezek az emberek még nem ismerték egymást, sohasem fogtak kezét, a megismerkedéshez mégsem volt sok formáságra szükség, mert valamennyien egy családhoz tartoznak, és azonosak az érdekeik.

A TRAKTORSZAKÉRTŐ ELÉGEDETLEN

Castro komoly hangon üdvözölte őket, azok pedig így: „Jó napot, Fidel!” Aztán mindjárt kérdezgetni kezdett:

„Mennyit? Mikor? Mért nem dolgoznak többet? Miért nem haladnak gyorsabban?” Köntörfalazás nélkül válaszoltak: azért, mert a feladatokat helytelenül osztották fel, vagy azért, mert egyes fontos és nehéz munkákat illetéktelenekre bízta. A legöregebb köztük, egy negyven év körüli ember, akinek a halántékán már szürkéllett a haj, a többiekre hivatkozott, mint tanúkra: ő ért mindnyájuk közül legjobban a traktorhoz, javítani is tudja; ezt már bizonyította a felelős vezetőnek is, az mégis egy olyan embert állított erre a fontos helyre, aki alkalmatlan.

— Bizzák csak rám azt a traktort, majd én megmutatom neked, mit tudok — mondta Fidelnek.

Castro ilyen esetekben két tűz között érzi magát: a közvetlen megoldások iránti hajlamtól és a hierarchia mindenmú megnyilatkozása elleni természetes lázadástól vezetettve, olyan helyzetekbe kerül, ahol elkerülhetlenül vetődik fel a hibák helyszínen való orvoslásának szükségessége; könnyen el tudom képzelni, amint így szól: „Menj a traktorra!” De az a hierarchia, amelyet ezenmód törne le, tulajdonképpen a földreform végrehajtására létrehozott Nemzeti Intézet hierarchiája, azé az INRA-é, amelyet ő maga alakított, s amelynek munkájával lényegében igen elégedett.

Érdekes, ő tisztában van azzal, hogy a nézeteltérések állandó tényezője éppen ő maga. Valóban, mert állandóan járja az egész szigetet, mert az emberek lépten-nyomon találkoznak vele, s az összes munkáscsoportok egész természetesen elvárják tőle, hogy személyesen oldja meg problémáikat; mert miért is keressék az első vagy másodfokú hatóságokat, ha itt van kéznél a legfelső. Természetes, nincs ellenére, hogy minden cubai mint saját felkelői büszkeségét és személyes hatalmának megnyilatkozását hordja szívében azt a lehetőséget, hogy ügyes-bajos dolgait a kormányfővel szemtől szemben intézheti el. Ugyanakkor azonban, mivel képtelen eleget tenni a rengeteg követelménynek, nem áll módjában az országépítés minden részletét személyesen ellenőrizni, hivatalokat és intézményeket hoz létre, és azért akarja, hogy a hierarchia megmaradjon.

A TE ÉLETED A MIENK, NEM A TIED!

Láttam, amint Castro titkárnője, Selia jegyzett valamit a noteszébe. Tudtam, hogy Castro érdeklődni fog a helyzet felől: nem fogja tovább tűrni, hogy a munkaerő helytelen elosztása gátolja a folyamatban lévő harcot.

De ugyanakkor azt is láttam: ez nem fogja arra ösztönözni, hogy elítélje a felelős vezetőket, akiket egyébként nem is ismer.

— Forduljanak közvetlen előljáróikhoz!

Egy fiatalabb ember mindjárt tiltakozott:

— Éppen ők azok, akik a hibát elkövették, elképzelhetetlen, hogy azt elismerjék.

— Menjete el vele a területi vezetőhöz — felelte türelemmel Castro.

Mindjárt megéreztem, hogy most már menne innen: elhatározta, hogy vizsgálatot indít, értesíti majd Jimenezt (az INRA igazgatója), de nem akart nyíltan a bírálók mellé állni s bárki felett is ítélni. Hirtelen felugrott az autóra, otthagya a meglepetéstől elnémult munkásokat. Amint én is felmásztam a kocsira, láttam, hogy elsuhant mellettünk egy teherautó, és aztán eltűnt a porfelhőben.

Hátra arc! Mögöttünk az előbbi parasztek hadonásztak a kezükkel. Kátyuból kátyuba ugrált a kocsink vagy három kilométeres szakaszon. Egyszerre csak elzárták előttünk az utat: asszonyok, gyerekek, öregek áthatolhatatlan tömör falat alkotva, szilárdan elhatározták, hogy nem engednek bennünket tovább.

Ugyanaz a szövetkezet volt, amelyhez a méltatlankodó traktorszakértő és társai is tartoztak. Kiáltoztak: Fidel, Fidel, állj meg!

Kénytelenek voltunk ismét megállni: kezdtem megérteni a taktikát. Amint megállt a kocsi, azonnal körülvették. Nagy hőség volt, alig kaptunk levegőt; láttam a kezeket és a kocsi fölé hajló arccokat, szinte éreztem forró leheletüket.

Fidel morgott. Arkocha elmondta, hogy jövetelünk hírért az a teherautó hozta meg. Majd gondterhelt arccal hozzátette: „Ez így lesz most egész úton, ráfizettünk”.

NEM TUDTUNK ELMENEKÜLNI

Az asszonyok a kocsi fölé hajoltak, kezüket előre nyújtották: egyesek csak meg akarták érinteni, mások viszont igyekeztek kihívni a kocsiból.

— A népnek az a kívánsága, hogy jöjj, és nézd meg a mi falunkat — mondta egy idős asszony méltóságáteljes hanghordozással.

Fidel engedett. Mellesleg, más válasza nem is volt. Kiszállt, mi pedig követtük. Láttam, amint magas természetű, széles vállával kiemelkedik a tömegből, bár szorosan körülvették. Ismét rosszkedvűnek, határozatlannak, sőt tanácstalannak látszott.

— Elmegy a falu széléig — tájékoztatt bennünket Selia —, aztán majd megkísérli elvágni a dolgot és megszökni: legyenek a kocsi közelében, hogy mindjárt felugorhassanak rá, ha kell.

De bizony nem volt alkalmunk a szökésre. Az úton, amelyen jöttünk, hatalmas porfelhő kerekedett, közeledett felénk, majd leszállt, és akkor kibontakozott belőle egy kopott autó, amely a mienk mögött állt meg. Mindjárt megismertük a hét embert, akik a kocsiban összepréselődtek: az előbbi parasztek voltak, akikkel Castro vitatkozott. Ők is látták a mellettünk elrobogó teherautót, s ebből tudták, hogy asszonyaik időben értesültek Castro jöveteléről, fel fogják tartóztatni, tehát utolérhetik. Készek voltak folytatni az abbahagyott beszélgetést.

CASTRO TÚLJÁRT AZ IFJAK ESZÉN

És folytatták. Castro — bár nem szívesen, de nem is haraggal — felvette újra a beszéd fonalát. Mondhatom, csakhamar úgy éreztem magam, mint aki alól kilövik a lovát: Arkocha nem volt mellettem.

A beszélgetésbe fiatalabb emberek is bekapcsolódtak, meg néhány öreg is. A hangnem mindig ugyanaz: barátságosan feszült, minden engedékenység nélkül. Akkor valaki olyan megjegyzést tett, ami zavarba hozta Castrót. Egy pillanatra gondterhelt kifejezést láttam arcán. Aztán igen hangosan, de nem haragosan beszélt. Az idősebbek az ő partjára álltak, s az úgy ilyenformán lezárult. Tapsoltak neki, és hagyták, hogy megszökjék.

Arkocha a kocsiban ezt mondta:

— Mindent egybevetve, szó volt sok mindenről, meg semmiről.

Castro felénk fordult, és azt mondta:

— Túljártam az eszükön.

— Hogyan? — kérdeztem.

— Hát íme. A beszélgetésben szóba került a rizs is. Előírtuk, hogy mennyit kell termelni egy kabalerián, egy fiatal pedig rámtámadt, hogy az ő apja idejében kétszer ennyit termeltek.

Nevetett.

— Jimenez és munkatársai bizonyára tudják, miért korlátozták a termelést: én nem tudtam. De teljes bizalommal vagyok az INRA iránt. Ha ők a rizs termelését száz százalékkal csökkentették, bizonyos, hogy a korábbi tapasztalatok erre intették őket. A fiataloknak azzal jártam túl az eszükön, hogy az öregekhez fordultam:

— No és?

— Nekik aztán eszükbe jutott: ha az általunk előírt mennyiségnél többet termelnek, a rizs vízenyős lesz és élvezhetetlen.

CSAK HADD SZÓRAKOZZANAK

Selia az elülső ablak fölötti tükörbe nézett: „Még mindig követnek bennünke”, mondta. És csakugyan, mikor visszaneéztem, láttam azt a hét parasztot az autóban.

— Ez egy kicsit olyan nekik, mint a vadászat, szórakoztatja őket — mondta Castro. — Mindenesetre, ma vasárnap van...

Abban a pillanatban kocsink ismét leállt, fogságba esett. Újabb falu, újabb szövetkezet. Ezek nem követeltek semmit: néztek és tapsoltak. Valamit mégis: utat nyitottak és előre tuszkoltak. egészen az autó ajtajáig, egy hosszú, fehér reverendás papot. Nagy zavarban volt.

— Mire vár most? — biztatták. — Most beszéljen, itt az alkalom, ne szalassza el...

A lelkész ugyanúgy szólította, mint mindenki: Fidel, s nagyon gyorsan beszélt. Élete legfőbb gondolatát kellett elmondania, az idő pedig sürgetett. Igazi paraszt profilja volt, nagyon hasonlított nyájához. Kellemes zengésű, kissé fáradt hangja igazi mély kultúrára engedett következtetni. Ezen a környéken már vagy húsz éve folytatott kutatásokat német geológusokkal és más szakemberekkel, akiket nagy tekintélyeknek tartott, és a nevüket is megemlítette. Szilárd meggyőződése, hogy itt a talaj igen sok nyersolajat rejtget, s ennek feltárásához azonnal hozzá lehetne látni, annál is inkább, mert ő tökéletesített és az itteni körülményekhez alkalmazott bizonyos modern eszközöket. Megjegyeztem utolsó szavait:

— Fidel, én biztos vagyok abban, amit mondok. Ha hiszel nekem, adjál egy milliót. Ha két éven belül nem keresi meg Cuba ennek a kétszerezését, lövess agyon!

Castro elmosolyodott. Már megfigyeltem, hogy sohasem vállal kötelezettséget, de Selia jegyez. Az a hét paraszt kiszállt kocsijából, hogy folytassa a már kétszer abbahagyott beszélgetést. A falut azonban jobban érdekelte a papja, mint az ő problémáik. Vissza is vonultak, mert nyilván látták, hogy nem nyújtanak nekik támaszt az itteniek. Visszatértek oda, ahonnan jöttek, mikor mi tovább indultunk. De itt meg kell jegyeznem valamit, ami igen meglepett: Castro egyetlen alkalommal sem tiltotta meg nekik, hogy kövessék.

Elmaradásukat nem is valami nagy megkönnyebbüléssel vettük tudomásul: az a lelketlen teherautós ugyanis riadóztta az egész útszakaszt.

Miután elváltunk a falusi lelkésztől, megkérdeztem Castrót:

— Mi a véleménye arról, amit ez mondott?

— A nyersolajról? — kérdezte. — Mért ne. Komoly kutatások már régen kimutattak földgáz-rétegeket ezen a vidéken.

Még folytatni akarta, de valaki ismét leállított bennünket. Ezúttal csak egyetlen ember volt, egy néger: hatalmas, dühös ember. Szinte kiugrott egy fal mellől egyik kisvárosban, és egyenesen a kocsink felé tartott.

Tenyérével nagyot ütött a motorházra:

— Nagyon elővigyázatlan vagy — kiabált dühösen Castróra. — Vigyázz az életedre, mert az nem a tied, hanem a miénk! Mit ülsz itt az első ülésen? Nem gondolod, hogy így rádlőhetnek vagy beleszaladhatsz egy teherautóba? És mi lesz akkor mivelünk? Szépen leszünk, bizony. Hanem ülj te szépen hátra Seliliával, ezeket pedig, akik itt elvesztették magukat a hátsó ülésen, ültessd előre, tedd ezt meg nekem⁵.

— Ezek az én vendégeim — mondta mosolyogva Castro.

A néger vállat vont.

— Mit bánom én, sétáltasd őket kedvedre, de ha valakinek meg kell halnia, inkább ők legyenek azok.

Közben már gyerekek rohantak felénk kiáltozva. A néger észrevette ezt, és hihetetlenül udvarias mozdulattal kitért az utunkból.

— Eredj — mondta —, siess, nem akarlak tartóztatni.

Fidel szívből elmosolyodott, a néger szintén mosollyal válaszolt, de újjával fenyegetett. Az autó megugrott, újabb kalandok, erőszakos feltartóztatások, viták, tárgyalások és barátságos búcsúzások elé indultunk.

Hússzor fojtogató gyűrűben szorongatva, hússzor megmenekülve, szinte csodálatos módon, Simone de Beauvoire és én szorongva néztük a napot, ezt a hatalmas véres paradicsomot, amint a paradicsom sorok mögött lebukni készült.

(Folytatása a következő számunkban)

⁵ Cubán a négernek teljes emancipációját is Castróék mozgalma hozta. Castro felkelő seregeinek főparancsnoka is néger.

A líra és a próza között

Bori Imre

URBÁN JÁNOS: KOLDUSJÁTÉK,
FORUM KÖNYVKIADÓ, NOVI-
SZÁD, 1960.

Ha a líra válságát szeretnénk dokumentálni, egyik bizonyító adatunk lehetne az a jellemzőnek mutatkozó tény, hogy mind több, eddig csak a lírai kifejezés formái között mozgó írónk fordul az epika felé. A kifejezés-váltás természetesen nemcsak „divat” eredménye, hanem felszínre törése azoknak az élményeknek is, amelyek természetüknél fogva nem férnek bele a mai lírára jellemző keretekbe, de amelyek kifejezést keresnek. A múlt században még a lírai költő, ha epikus formát kereső mondanivalóját ki akarta fejezni, bátran nyúlt a vershez, amelynek széles skáláján Vörösmarty époszai, Petőfi életképei és elbeszélő költeményei, Arany balladái és költői elbeszélései, sőt verses regényei szólaltak meg. De már Ady igen értékes epikus, prózai elbeszélő teremtést hagyott hátra s ez a témák gyö-

keres megváltozását mutatják a formák váltása mellett.

A vers vagy próza dilemmáját, amely szükségszerűen megjelent irodalmunkban is, a költők is mind jobban a próza javára döntik el egyéni alkotó munkájuk keretében. Mintha a költő tiszta típusa veszőfélben lenne: alig van költőnk, aki nem próbálkozott volna meg a nagyobb lélegzetű epikus formák felhasználásával is, és nem egy költőnk van, aki, úgy látszik, végleg lemondott a költészetéről.

Urbán János testes elbeszéléskötete megjelentével kellett a fentiekre gondolnunk, Urbán, akit eddig csak költőként tartottunk számon, három verseskötetével tarsolyában prózaíróként jelentkezett és azóta is szaporodó prózatermése azt mutatja, hogy nála sem a véletlennel, hanem tudatos és mind határozottabb útkereséssel találkozunk.

Első elbeszéléskötetén azonban még a lírikus színeit, magatartását vehetjük észre: legtöbb írása harmadik személyben elmondott (nyilván az epikai hitel és távlat kedvéért) éntörténet. A személyes pecsét, a témához viszonyulás szubjektívitése, a hangulatok részletes

kidolgozása a történet rovására, a lírai elemek olyan hevítését mutatja, hogy joggal tarthatjuk ezeket az írásokat ambícióval a kísérletezés örömeiben elbeszélővé fejlesztett lírai miniatűröknek.

A spontánitás azonban nemcsak a lírai fogantatásra, de az újságíró-munka benyomulására is mutat. Ami epikai Urbán elbeszéléseiben, az legnagyobb részt az újságíró riporter munkájának egy irodalmibb változata. Az írásokon megcsillan az életből kiragadott téma frissesége és ennek folytán a jelenbe rögzített időszerűsége. Tárca-novelláknak szokták az ilyeneket nevezni — nem egészen joggal. S ha Urbán is áldoz ennek a műfajnak, nem azért teszi, mert ezt látja céljának, hanem mert szükségszerűen innen indult ki a próza felé tartó útjában.

Köteje széles skálában mutatja fejlődési ívét: gyűjteménye első ciklusában (*Két part között*) a prózában elmondott lírai versekkel találkozunk, második ciklusát az újságíró tárcá-énekei foglalják el (*Zátonyon*), míg a harmadik ciklus írásai (*Találkozások*) állnak legközelebb ahhoz az epikus formához, amit elbeszélésnek szokott tartani a közvélemény.

A lírikus és az elbeszélő találkozása azonban nem hozza szükségszerűen magával a „tárca-novellát”. Ha Urbán kísérleteiben nem is mindig jutott el a törőlmetszett epikához, amelyben a történet valamelyik formája jut előtérbe, mégis értékes tapasztalatok szerzését tette lehetővé: megmutatta az írónak azt az utat, amelyen legközvetlenebbül eljuthat a maga egyéniségének megfelelő kifejezési formáihoz, amely sem a *Fa és víz* oldott líráját, sem a *Zátonyon* című ciklus írásainak szentimentálisbahajló vonalvezetését nem jelenti. Urbán igazi írói egyénisége azokban az elbeszélésekben nyilatkozik meg, amelyben a szemérmes szatíra, a gunyor megcsillanhat; ahol egyénisége, írói magatartása is szóhoz juthat. Ilyeneket találunk a *Találkozások* írásai között. Ezekben az anekdota, amely az ő elbeszéléseinek is behálózza gyökerét, elveszti eredeti jellegét, eltűnik, helyette pedig a mozgalmasabb történet jelenik meg, míg a szatirikus jelleg ezeknek a történeteknek a kis emberi komédiák véletlenjeinek hatását kölcsönzik. Élére áll ilyen elbeszéléseiben a történet és egyszerre mintha a lineáris vonal távlatot és dimenziókat kapna. Gondoljunk a *Valaki elmegy* című írásának következő soraira, amelyben

egyszerre találkozunk egy fonáknak mutatkozó helyzettel („Hiszen valaki elmegy, valakinek az üzembem ez az utolsó napja... Miért is mindez? Hiszen azért hát a taps, hogy elmegy, hogy kiöregedett...”) és egy intim emberi drámával. Ugyanezt látjuk a *Cimborák* nőülési történetében vagy a *Haláleset miatt zárva* mesteremberének történetében, a *Régi történetben*, amikor a csavargók tanítják a hatóság emberét malmozni, vagy a szatirikus elemekben gazdag *Koporsós* históriájában.

Nem véletlenül jelentik éppen ezek a novellák (amelyek már túlmutatnak a tárca-novella keretein és nem őrzik a lírikus és újságíró természet nyomait) a kötet valódi értékeit és legkiegyensúlyozottabbnak Urbán írói egyéniségét. A környezetükben lévő többi írás: *Ünnepi ebéd*, *Találkozás*, *Gyufa sercent*, *A megfagyott füttyszó* egy-egy törése mégjobban kihangsúlyozza, emezek formásságát. Ezekben az író még küzd anyagával, nem tudja kellően megformálni mondanóját, amazokban az író és témája szerencsés találkozásának lehetünk tanúi. Az *ünnepi ebéd*ben a szatirikusnak indult történet elhajlik és tragikus vonásai mellett szentimentális jeleget ölt a befejezéssel, a *Találkozás* két hőst szentimentális színekkel festi meg, a *Gyufa sercent*ben az éjjeli ór története elsikkasztja a mondanivalót, míg *A megfagyott füttyszó* ismét csak az érzélgősség húrján játszik. De ezek is, a megformálás hibássága ellenére, őrzik Urbán egyik írói erényét: valódi anyagának szuverén ismeretét, és a *Találkozások* írásai együttesen azt is mutatják, hogy Urbán nemcsak ismeri a tért, amelyben íróiásával mozoghat, de legtöbb esetben ki is tudja az tölteni.

Urbán köteje érdekes dokumentuma, éppen a fentiek miatt, fejlődésének. Erényeit éppen úgy megcsillantja, mint útkeresését. Egyfelől azt látjuk, hogy Urbán valóban rendelkezik olyan élményekkel, amelyek kifejezésére az elbeszélés formája a legalkalmasabb, de azt is látjuk másfelől, hogy sok buktatón kell átjutnia, hogy maradéktalanul birtokába vegye ezt a formát. Tud atmoszférát idézni, de igen sokszor hangulatok festésében merül ez ki nála; a természet a lírai költő hevével ecseteli, sokszor túlrajzolva ezek vonásait; az epikai magjelzésen túl sokszor nem tud jutni; tud történetet vezetni, bár gyakran a vonalvezetés kicsúszik a kezéből, legyőzi anyaga. De legtöbb írásában már az igazi prózaíró mozdulatára ismerünk: ez a legnagyobb erénye.

Költő élete képekben

Bori Imre

A Petőfi Irodalmi Múzeum kiadványainak negyedik köteteként Baróti Lajos szerkesztésében képekönnyv jelent meg Radnóti Miklós 1909—1944 címen (Bp. 1959). Több szempontból figyelemreméltó vállalkozás ez, mint ahogy a sorozat többi kötete: az Arany Jánosról, Ady Endréről és József Attiláról szóló is hézagpótló szerepet játszik az írók jobb megértésében.

A szélesebb olvasóközönség előtt Radnóti élete, testi habitusa és költői egyénisége volt a legismeretlenebb. Mindenki tudott róla, de ez a tudás csak a költő élete utolsó esztendeire korlátozódott, s ez vajmi kevés ahhoz, hogy mélyebben bepillantassunk a versek mögé is. Mártír-költőként szokták számon tartani, „az erőltetett menetelések” áldozatának, a bóri tábor lakójának és az abdai tömegsír halottjának. De a verseit olvasó többet sejtetett meg, mint a mind magasabbra emelkedő költői hangvétel és művészi eredmény megmutatott. Radnótinál is a paradoxon jelentkezett, mint a legtöbb költőnél általában: ugyanis a közhiedelem szerint a vers és a költő élete szoros kapcsolatban áll egymással, a vers kitérülködés, ha a költő megszólal, legintimebb önmagát adja. Így általában elvárnánk, hogy a verse-

ken túl, a költemények mögött már nem találunk kutatni valót, s amikor egy-egy lelkes bűvár nyomán bejárjuk a költő életének „ismeretlen” területeit, nem tudjuk, csodálkozásunk vagy meglepett örömünk nagyobb-e. Így vagyunk Petőfivel, akinek alakja, emberi mivolta még ma is izgató ismeretlenség, így vagyunk Arany Jánossal és Ady Endrével, József Attilával is. És ezt az izgalmas találkozás feletti örömet érezzük Radnóti Miklós képes élettörténetét lapozgatva, annál is inkább, mert a képeket szellemesen megválogatott versidézetek, kézirat-facsimilék, költői szövegek sietnek magyarázni és a képek mondanivalóját teljesebbé tenni.

Radnóti életútja lezárt mű, maga is költemény, amely elemeiben egy regény lehetőségét hordozza. Jellemző például, hogy az életút prózába kívánczságát maga a költő is megérezte, amikor az *Ikrek hava* remek prózájában fikatív naplóként mondta el emlékezéseit gyerekkorára. Sőt, szinte minden olyan elemet is megtalálunk benne, amely akár nagy, tragikus hőssé avathatta volna, s azt a titkot is nyomozhatnánk, amely ott sejtik utolsó esztendeiben, amikor nem menekült, de nem is szállt szembe a meghalással, hanem áldozati

báránként haladt végig a tarkólövés-
sektől hangos modern Golgotán. Ezekre
a kérdésekre természetesen nem vár-
hatunk feleletet ebben a képes kiad-
ványban: de annál többet, ami a ma-
gánélete és költészete között van, azo-
kat a dokumentumokat várjuk, amelyek
egyszerre mutatnak az emberre és a
költőre. Ezt e kiadványban legtöbbször
meg is találjuk.

A Kádár utcai bérkaszárnya fényképe
mellett lévő szöveg, ahogy pergetni
kezdjük élete képeit, rögtön a költői
tragikum egyik sajtó és sokat felpana-
szolt eseményét idézi: „Budapestben szü-
lettem ezelőtt 29 évvel. Ikergyerek va-
gyok, öcsém és édesanyám meghaltak
születésemkor. Anyámat az ikerszülés
ölte meg, nem bírta a szíve, öcsém gyön-
ge volt, elszívtam tőle az életerőt.
11 éves voltam, meghalt apám is. Az
anyámat nem ismertem, az apámra va-
lójában alig emlékszem, néhány éves, de
összefüggéstelen képet, emléket becé-
zek róla magamban” (önéletrajzi rész-
let — Radnóti kiadatlan naplójából).
Az itt leütött akkord zeng végig az élet-
úton, erre kell gondolnunk, amikor
édesapja fényképével találkozunk, erre
a sok fodru ruhában paravánra támasz-
kodó, sosem látott édesanyját látva,
vagy a doboló hároméves kisfiút, aki a
becsapottság boldog állapotában él, mert
azt hiszi mostohaanyjáról és féltestvé-
réről, hogy azok vérbeli igazi hozzá-
tartozói. Az életpályára lendülő Radnóti
első emlékei után a diákkor képei kö-
vetkeznek: elemi iskolájának képe, is-
kolai bizonyítványa, első versének kéz-
irata, amelyben ilyen sorokat olvasha-
tunk:

*a nap után süt és játszi kis
angyalkák pucér köldökkel
szórakoznak a szél fogamarta
vén ház falán...*

A kamasz-szerelem és az érett férfi
szenvedélyét egyaránt Fanni lobogtatta.
A fényképről kamaszlány képe néz
ránk s mellette a vers:

*Te még nem tudod, hogy ki is vagyok.
Hogy kiék ezek a fáradt szemek
Melyekben életfény sosem ragyog.*

Ezt őrizi Liberec is, a csehországi kis-
város képes emlékezete, ahol iskolába
járt; az érett fiatalember pedig a sze-
gedi egyetem képeiből lép elénk. Indexe,
Kedves tanára, Sík Sándor aláírásaival;
egyetemi jegyzetei. Amelyekben Baudel-
aire, Rimbaud, Schlägel neveit olvas-
hatjuk, és közben a színekről, ízekről

jegyez fel elméletet. Falukutató út, ki-
rándulások, Lenin *Allam és forradalom*
című könyve, valamint a *Kommunista*
című illegális újság facsimiléje idézi a
társadalmi étellel ismerkedő Radnótit,
az *Újmódi pásztorok éneke* című köteté-
nek hasonmása, valamint a cigarettázó ez
időben készült fényképe a társadalom-
ból való kivonulásának, „pogánykodá-
sának” emlékére hívja fel a figyelmet.

Azután Párizs: a Notre Dame előtt
áll. A Gyarmati Kiállítás emlékei —
faragott néger szobor, fényképek és az
Ének a négerről aki a városba ment fac-
similéje hozza párizsi élményeinek első
rétegét. A második a modern festészet-
tel történt megismerkedéséből ered. Ezt
Leger, Matisse, Picasso, Chagallé képei
idézik. De ehhez kapcsolódik a harmadik
is, amely a spanyol polgárháborúhoz,
Garcia Lorca sorsához és költészetéhez
vitte közel. A szerkesztő itt minden
hangulatos emléket a könyvet forgató
kezére játszott, és szépen idézi fel azt a
szellemi légkört, amely a mindinkább
erő költőt körülvette. De ezek a jelek
együttal üzenetek is: belőlük a közelgő
halál képeit lehet kiolvasni, mint ahogy
a költő is ezt olvasta ki. Nem hiába
énekelte már a harmincas években:
Járkálj csak, halálraitélt.

A szerkesztő segítő kezét érezzük azo-
kon a lapokon is, amikor egy-egy vers
hangulatát, tárgyi emléket idézi fel. Ezt
szolgálja a *Fából faragott királyfi* dísz-
letének képe, amely a *Hajnál* című
verse fogantatásába játszott bele; az
istenhegyi vincellérházé, amelyben ny-
rait töltötte és amelynek képe mellett
ott a facsimile is, az istenhegyi kert.
Síkírándulásának emlékét a *Téli vásár-
nap* című verse idézi, az *Első ecloga*
kéziratának társa a könyvben Vergilius
egyik eclogájának illusztrációja egy XIV.
századi kéziratból, ugyanígy az *Orpheus*
nyomában című műfordításgyűjteményét
egy római mozaik képe villantja fel s
egy La Fontaine-mese fordítás-kézirata.

Ami az életútból még hátra van, az
már a háború jegyében keletkezett.
Fényképe a negyvenes évekből, Bóbits
a halottas ágyon, a németek messzállják
Párizst; levél a munkára vitt Radnótitól
1943-ból, tüntetés a Petőfi szobor előtt
1942. március 15-én; barátjának, Bá-
lint Györgynek a képe; budapesti vá-
rosrész a szőnyegbombázás után és az
utolsó fénykép, amelyen már a halál
árnyéka van és végtelen fájdalom, a ha-
lál sűrűsödő kódéből bukkan elő a költő
élete tanújaként.

Az utolsó hónapokat az *Avala 5* no-
tesz hasonmása és egy rajz a bőri-lá-

gerekről vezeti be. Vers-facsimilék és illusztrációk váltogatják egymást. Sajnálatos, hogy éppen ezt az életszakaszt nem tudta a különben szellemes szerkesztő vizuálisan is olyan mértékben felidézni, mint ahogy az ekkor keletkezett versek értéke, rangja, a modern magyar irodalomban elfoglalt helye megkívánta volna. A halál helyének fényképe, a fiatal fák sűrűje, a füves térség a borongós, szomorkás őszi kép a halál suhanását őrzi, ahogy az utolsó fényképen is látjuk.

Tudjuk, a költőt sok emlék fűzte házánkhoz is, élete legszomorúbb hónap-

jait Bórbán töltötte, a harmincas években járt Crna Gorában és Piranban, a mi tájunkon haladt végig a halálba vivő úton. A megmaradt „razglednicákat” ki kell egészíteni még nem egy adattal és fényképpel. S ez a mi munkánk, a mi feladatunk is.

Amikor a költőre emlékezünk a kötetet lapozva, egyúttal a mi adósságunkra is emlékeznünk kell. De erre figyelmeztet Ortutay Gyula bevezetője is e kötethez, mert nem tartalmazza az életmű teljességének az igényét, s nem lép túl az alkalmi megemlékezés baráti emlék-idézésén.

Irók vallomása

Tomán László

GROZDANA OLUJIĆ: PISCI O SEBI. MLADO POKOLENJE KIIDÁS, BEOGRÁD, 1959.

1931-ben Branimir Ćosić, a *Pokošeno polje* (magyar fordításban *Szedett fa*) szerzője *Deset pisaca — deset razgovora* címen közétette tíz jugoszláv íróval folytatott beszélgetését. A tíz közül ma már csak négyet találunk az élők sorában, halott maga Ćosić is, de a könyv fontos, értékes dokumentuma maradt a jugoszláv irodalomnak.

Talán Ćosić könyvének jelentőségén felbuzdulva készített Grozdana Olujić beográdi író, a *Narodna prosvjeta* regénypályázatán néhány évvel ezelőtt díjat nyert *Izlet u nebo* c. regény szerzője huszonhét interjút huszonhét jugoszláv íróval. Közöttük van az azóta elhunyt Isidora Sekulić, s a Grozdana Olujić-csal folytatott beszélgetése valószínűleg utolsó nyilvános szereplése volt a halhatatlan írónőnek.

Egy író helyet kapott mindkét könyvben: Veljko Petrović. A két interjú között huszonegy év telt el, s ez az idő Petrović életébe is sok változást hozott. Meglátszik ez abból is, amit

mond. Ćosićnak összegező, felmérő, hely-meghatározó nyilatkozatot adott, amely duzzad az életerőtől, hittől. Olujić egy idős, higgadt, elmélázó és filozófáló múzeumigazgatót talált Veljko Petrovićban — a fiatal író az azonban még látja rajta azt az „elegáns szépséget, melyért egykor Beográdtól Pestig bolondultak a nők” —, aki a múlt tapasztalatait adja át mai és jövő nemzedékeknek, aki már hajlamos arra, hogy csak a temetőben keresse az élet értelmét.

Grozdana Olujić könyvében felvonultatja a mai délszláv irodalom színéjavát. Hogy csak a legjelentősebb alkotókat említsük: Josip Vidmar szlovén esszéíró és kritikus, Vladan Desnica, a *Proleća Ivana Galeba* szerzője, Dragan M. Jeremić, a rövidéletű „neoszimbolista” mozgalom vezető egyénisége, Mihailo Lalić regényíró, Vasko Popa költő, Risto Tošović, Branko Ćopić, Dobrica Ćosić vallomása került a könyvbe.

Az íróknak ritkán van alkalmuk, hogy a társadalomról és irodalomról alkotott nézeteiket papírra vessék. Azok a műfajok, amelyek ezt lehetővé teszik, sőt megkövetelik — naplók, esszék, tanulmányok — túlságosan kö-

töttek, korlátozottak, sokszor a megjelenés helyétől s az alkalomtól is függ az, amit az író elmondhat. De egy kötetlen, négy szemközt folytatott beszélgetés lehetőséget ad, hogy az alkotó egészen szabadon, műfaji és más korlátoktól mentesen közölje véleményét az irodalomról, a korról és társadalomról. Hisz az olyan interjúknak, amilyeneket Grozdana Olujic készített, alighanem épp az a céljuk, hogy elmondassák az írókkal mindazt, ami valamilyen okból kimaradt műveikből — magukról és a világról. A legtöbb író, akivel Olujic beszélgetett, ki is használta az alkalmat, és valóban meglepő nyilatkozatot tett.

Nem mindegyik íróval volt szerencséje a szerzőnek. Egyesek, mint Vjekoslav Kaleb, röviden, felületesen válaszoltak a kérdésekre. Blaže Koneski például fútólag felelt, minden alaposág nélkül. Ellenben Josip Vidmar, Vladan Desnica, Juš Kozak, Vesna Parun, Isidora Sekulic, Dragan M. Jeremic nyilatkozatai kimerítőek, érezni, hogy meggondolták és felelősségük tudatában közölték véleményüket.

Érdekes Josip Vidmar nyilatkozata. A szlovén irodalomnak ez a nagy alakja, aki az utóbbi években nem egy irodalmi csatát vívott hazai és külföldi ellenfeleivel, ez alkalommal is kifejtette nézeteit a művészetről, irodalomról, s a társadalom kérdéseivel is őszintén, megalkuvást nem ismerő hangon foglalkozott. Vladan Desnica meghatározta a művészet célját: a világ sajtáságos úton és módon való megismerése. Dragan M. Jeremic úgy beszélt, mintha esszé írna: nyilatkozatát művészi hitvallásnak vehetjük. Az idős Juš Kozak, Vidmarhoz hasonlóan, elégedetlenségének adott kifejezést. Szerinte az irodalmunkban fennálló viszonyok egészségtelenek. Kíméletlenül vágott a dolgok eleveire. Az íróktól több önbírálatot és több fenntartást követel. Ellenzi a kritikátlan optimizmust, kifogásolja a számokkal és eredményekkel való kérkedést. Elítéli a felületes munkát, a lelkiismeretlenséget és a pénzhajhászást. „Irodalmunkban nem él a mi időnk”, mondta. „Az emberek nem mernek írni róla. Az írók még nem szokták meg, hogy igazat mondjanak.”

Akik ismerik Desanka Maksimovic költészetét, azok meglepődve olvashatják Grozdana Olujicnak tett nyilatko-

zatát. Valahogy nehéz összeegyeztetnünk a költőnek verseit és azokat a nézeteket, amelyekkel a nyilatkozatban találkozunk.

Vlatko Pavletic szinte esszéi mondot tollba Grozdana Olujicnak, Vesna Parun, a zágrebi költőnő pedig egy hallatlanul intím vallomást tett, amely felfedi egész költészetének hátterét, okait, lényegét. Kozakhoz hasonlóan, Vesna Parun is elítéli az írók soraiban jelentkező karrierizmust.

Külön kell megemlítenünk azt az interjút, amelyet a könyv szerzője Isidora Sekulic-csal készített. Közismert dolog, milyen magányban, remeteségben élt a nagy szerb író. Azt mondhatnánk, hogy az emberektől, a közvéleménytől és a nyilvánosságtól való félelme egyfajta mizantropiát fejlesztett ki benne. Lehetetlen volt áttörni azokat a falakat, melyek közé zárkózott, hogy megvédje utolsó napjait a kíváncsi szemektől. Grozdana Olujicnak mégis sikerült bejutni hozzá, s amit az író mondott fiatal kolleganőjének, az egy hosszú és nehéz, lemondással teli élet, az emberi szellem és sors tanulmányozásának szentelt és a tudásnak feláldozott élet tapasztalatait, egy askéta és filozófus bölcsességét, egy hatalmas szellem megnyilatkozását tartalmazza. Isidora Sekulic szinte aforizmákban beszélt, és szavai mögül egy nagy magányos asszony alakja jelenik meg.

Branimir Cusic előszóban vázolta fel legtöbb interjújának történetét, Grozdana Olujic könyvének végén egy „autointerjú”-t közöl, amelyben ugyanerről beszél. Cusic szinte teljesen személytelenül jegyezte le, amit az írók mondtak, Grozdana Olujic azonban minden beszélgetésébe beleszötte a maga benyomásait, érzéseit — egyéniségét. Az ő interjúi néha sematikusakká váltak, mert többször azonos szempontok szerint hasonló módon írta le a környezetet, az író életét, a hangulatot, melyben a beszélgetés folyt.

A *Pisci o sebi* nagyon érdekes, olvasmányos és tanulságos könyv, amely megköveteli vagy szerzőjétől vagy valaki mástól, hogy folytassa az elkezdett sorozatot. Talán nem kell közel három évtizedet várni, hogy a következő nemzedék íróit megszólaltassa Branimir Cusic és Grozdana Olujic példájának követője.

Pszichológiai realizmus

Tomán László

MOMČILO MILANKOV: CRVENI KROVOVI, ELBESZÉLÉSEK, PROGRES KÖNYVKIADÓ, NOVISZÁD, 1960.

Momčilo Milankovot ma a jugoszláv elbeszélőirodalom jelentős egyéniségeként tartják számon. Első kötete, az *Odlomci traganja za Majom* (Omladina kiadás, 1957.) néhány egészen érett alkotást tartalmaz, a *Crveni krovovi* pedig igazolta mindazokat, akik bizalmat előlegeztek annak idején Milankovnak. Egyedül álló, különös hangú író ő, s a *Crveni krovovi* tizenhárom elbeszélése belülről megvilágított, sajátos világba vezet el bennünket.

A problémák, melyekkel Milankov foglalkozik, különbözők. Az ember odisszeája, az elmúlás, szenvedélyek, a lelkiismeret, szerelem, az érzések mulandósága, emberi gyengeségek, az action gratuite-féle tett, az összetartozás, ragaszkodás, kötelességtudás — ezek a témák foglalkoztatják. Milankov elbeszéléseiben elsősorban az ember lelki dimenzióit adja meg, felvá-

zolja alakjainak lelki struktúráját, majd, a történet folyamán, a pszichikai reakciókat s a végén a befejezés, a megoldás következményeit tárja fel. Egykettő kivételével, a kötetben lévő írások szándéka, célja a lélekábrázolás, módszere pedig kétféle: a cselekmény bemutatása párbeszéddel vagy leírással (*Zaboravljeni ključevi*), de gyakrabban a lelki konfliktus közvetlen megrajzolása, belső monológ segítségével (*Crveni krovovi*, *Pasijans*, *Julski dan bez neba*, *Zid*).

Milankov nem áll meg soha a felvetett problémánál, az elbeszéléseiben megjelenő kérdések nem maradnak felelet nélkül. Mivel legtöbbször az emberre nehezedő súlyos teherről van szó, elbeszéléseinek szerkezete a feloldódás, megkönnyebbülés felé vezet. A befejezés megoldást jelent a szereplőknek és olvasóknak egyaránt (*S one strane tišine*, *Zaboravljeni ključevi*, *Julski dan bez neba*). Érdekes, hogy a történet hőisében végbemenő lelki változások megteszik a maguk hatását, és az olvasóban egészen hasonló reakciót idéznek elő. Ez a tény Milankov elbeszéléseinek rendkívüli szuggesztív erejéről tanúskodik, és több írásán ellenőrizhető.

A helyzet bonyolítása, a drámaiság fokozása mindig magával hozza a katarzist, mert Milankov sohasem hagyja kilátástalan, kétségbeejtő helyzetben alakjait, s ez egyúttal a mű szerkezeti befejezését, kikerekítését is szolgálja. Néhol, kissé könnyelműen, felületes az ilyen kompozíciós megoldás, de — el kell ismernünk — nagyon reális.

S ha már leírtuk ezt a szót, tegyük hozzá, hogy Milankov következetes realista. Sohasem hagyja el a valóság határait, nem szeret kirándulni a képzelet szférájába, s nem is kacérkodik az ir-reálissal, mint a kordivatot követő sok

prózaíró. Mivel azonban mélyen beletekint az emberek lelkébe, a reális kereteken belül megadja azt, ami az ember egyéniségében elszakadhat a valóságtól.

A *Crveni krovovi* tehát a jugoszláv prózának ahhoz az irányzatához tartozik, szerzőjét azokhoz az elbeszélőkhöz kell sorolnunk, akik a realista ábrázolás új lehetőségeit kutatják és használják fel. Mint ilyen, Milankov legújabb könyve fontos állomás mind az ő fejlődésében, mind pedig a mai jugoszláv elbeszélőirodalom szerteágazó, változatos, kitérőkben gazdag útján.

A gyermekkor

Danilo Kecić

**AUGUSTE CORNU: KARL MARX I
FRIEDRICH ENGELS, GODINE DJE-
ČAŠTVA I MLADOSTI, NAPRIJED,
ZAGREB, 1958.**

Auguste Cornu *Karl Marx és Friedrich Engels* című művének dr. Milivoj Mezulić fordításában 1958 végén a zágrebi *Naprijed* kiadásában megjelent első kötete, amely Marx és Engels gyermekkorát és ifjúságát, vagyis az 1818/1820-tól 1844-ig terjedő időszakot dolgozza fel, tulajdonképpen az író helyesbített és kibővített doktori disszertációja, amely *Karl Marx ifjúsága* címmel még 1934-ben jelent meg először német nyelven.

Művének előkészítésében az író felhasználta Mehring monográfiáját Karl Marxról, Gustav Mayer művét Friedrich Engelsről és néhány, addig felfedezett új dokumentumot. Azonban az újabb indíciumpok, dokumentumok és Marx és Engels életére vonatkozó más forrásművek mellett, dr. Auguste Cornu, a berlini Humboldt egyetem rendkívüli tanára még igen sokat fáradozott, több éven keresztül egyes újabb dokumentumok után kutatva. Kutató munkája

ritka eredménnyel járt. Sikertült egy csomó dokumentumot felkutatnia Marx iskolai dolgozataitól, magánleveleitől, első irodalmi kísérleteitől, a marxizmus csíráitól, akkori tudományos publikációinak töredékeiktől kezdve egészen a titkosrendőrség jelentéséig a „szubverzív” elemek tevékenységéről.

Ebben a kutató és feldolgozó munkásságban Cornu igazi mozaiktechnikát fejlesztett ki, és sikerült a múlt század e két legnagyobb tudós óriásának életéről és munkásságáról az eddig legtökéletesebb életrajzi művet megírnia.

A történelmi-materialista módszerrel készült első kötet Karl Marx ifjúsága mellett — ahogyan a mű eredeti címe hangzott — párhuzamosan Friedrich Engels ifjúságát is feldolgozza, mert az egyik élete és műve, gondolata és munkássága nem választható el és nem tanulmányozható a másik életétől és munkásságától különválasztva.

Az első fejezetben — *Egy korszak képe* — Auguste Cornu elég részletesen leírja mind Poroszországnak, mind Marx és Engels szülőföldjének a Rajnai Tartománynak társadalmi-gazdasági és politikai körülményeit. A *Gyermekkor és ifjúság* című második fejezetben nagyon részletesen leírja Karl Marx családját, a család genealógiáját és fejlőd-

dését Marx születéséig. A sok új adat, dokumentum valamint Marx kora ifjúságában írt és most megtalált versei, Eleonora Marx és mások feljegyzett visszaemlékezései jóvoltából Cornunak sikerült — és ez teljesen érthető — jóval részletesebben és teljesebben rekonstruálnia és megkomponálnia Marx ifjúkorát, mint elődjének, Mehringnek. A harmadik fejezetben Cornu páratlan hévvel és óriási erudícióval, nagyon szakavatottan és részletesen, plasztikusan és szuggesztív erővel bemutatta és megvilágította Marx és Engels korszakát, minden akkori politikai és filozófiai áramlatot, gondolati és eszmei érlelődésüknek fokozatait, abban az időben, amikor részt vettek az ifjúhegelianusok, illetőleg a hegeli baloldali mozgalmában. Auguste Cornu igen részletesen leírja és feldolgozza a hegeli filozófia korszakát, amely annak idején Németország szellemi életében uralkodott és amelynek Marx és Engels sok időt szenteltek, hogy hamarosan aktívan részt vegyenek a hegeli baloldali mozgalmában és legfigyelemreméltóbb tagjai legyenek. A legapróbb részletekig leírja a hegeli baloldali fejlődését, megvilágítván a berlini fakultás minden tényezőjét és körülményeit, amelyek hatással voltak kialakulására, változván minden egyes személyiséget egyéni és csoportos tevékenységüktől, filozófiai hovatartozásuktól és elhajlásuktól, illetőleg eltávolodásuktól kezdve egészen addig, amíg az ifjúhegelianusok erőteljes mozgalmát megalakítva külváltak.

Igy Marx eddig legteljesebb életrajza révén felmérhetjük az akkori filozófiai erjedést, és teljes megvilágításban láthatjuk a hegeli iskola kettéhasadását jobbszárnyra, amely megmaradt Hegel tanainak pozícióin és balszárnyra, amely sok álláspontjánál fogva az elsőnek ellentéte volt.

Ennek a problémának további leírásával és kimunkálásával az író megokolja az említett filozófiának a jellegét és lényegét, hangsúlyozván, hogy politikai és filozófiai szempontból egyaránt az volt a célja, hogy támogassa az 1830. évi forradalom után rohamosan fejlődő német liberális burzsoázia követelményeit, és igazolja irányvonalát.

Filozófiai tekintetben a hegeli bal-szárny, a jobbszárnyal ellentétben elvetette Hegel reakciós rendszerét, amely a keresztény vallást és a török államot tekintette az abszolút szellem végleges és tökéletes formájának, és ebből a tan-

ból csak racionális magvát tartotta meg, illetőleg forradalmi felfogását a világ dialektikus fejlődéséé', amelynek értelmetlen és lehetetlen megszabni határát és végét.

A negyedik fejezetben — *Politikai radikalizmus* — a szerző feldolgozza, hogyan vált el Marx és Engels bizonyos álláspontjával a hegeli balszárny által képviselt pozícióktól és álláspontoktól. leírja, hogy az ifjúhegelianusokkal ellenétben, nem elégedvén meg az egyszerű liberalizmussal, hogyan haladtak a radikális demokratizmus felé, és hogyan törekedtek arra, hogy az egész nép érdekében védelmezői legyenek. A hegeli balszárnytól való eltávolodásuk — mint ahogyan Cornu leírja — már első írásaikban megfigyelhető; Engelsnél már a *Deutsches Telegraphen* 1839 márciusában és áprilisában megjelent *Wuppertahli levelekben* és valamivel később (1840/41-ben) az *Utazás Bremerhavenba* című írásban is.

Ezekben az érdekes levelekben Engels leírja a környezetet, amelyben felnövekedett, és politikai meg szociális szempontból egyaránt érdekesek. Először — írja Cornu — az ájtatosságot vette tollára, amely fojtott légkörével „gyermekkorát és ifjúságát...” fojtogatta. Ezekben az írásaiban erőteljesen leleplezte a munkások kizsákmányolását a wuppertahli gyárakban, elítélvén a gyári rendszert, amely szétrombolta a munkaerőt, a gyárak munkakörülményeiben pedig meglátta a sötétség és a miszticizmus gyökereit.

Az *Utazás Bremerhavenba* című írásában — írja Cornu — képet fest a kivándorlók sorsáról, akiket a nyomor elűdözött, és hazájuk elhagyására kényszerített; „de ezt nem Freiligrath édeskés, szentimentális tónusában írta le, hanem érződik, hogy szíve már a proletariátusért dobog, és hogy elkeseredett lázadó lesz a proletariátus szenvedéseinek láttán.”

Ezekben a levelekben kifejett gondolatait Engels hamarosan *Egy est* című költeményében poétikusan is kifejezte. Költeményében a szabadság hajnaláról ábrándozik, amely gyönyörű kerté változtatja az egész világot. Ez az új szabadság egyenlőséget és boldogságot is hoz az embereknek, mert a földi javak majd egyenlően oszlanak meg (284. old).

„Ebben az ábrándban — állapítja meg az író — világosan kirajzolódnak előttünk minden ember egyenlőségének, a minden ember iránti igazságnak, minden ember boldogságának eszméi, ame-

lyek összhangban voltak Friedrich Engels mély törekvéseivel. Ezek az eszmék, előbb, mint Marxot, elvezetik a kommunizmusba" (285. oldal).

A szerző a továbbiakban megismertet bennünket a Marx állásfoglalásában 1842-ben bekövetkezett fordulattal. Ez kristálytisztán kiviláglik a *Rheinische Zeitungban* annak idején megjelent cikkeiből. Azo'k'ből a cikkekből, amelyeket a *Landtagban* a sa'j'ószabadságról folytatott vitával kapcsolatban írt, főleg pedig az „erdőlopásc'k” körüli vitának szentelt második cikksorozatából.

A szerző részletesen foglalkozik ezekkel a cikke'kkel, és hangsúlyozza, hogy Marx szembeszállt az érdeke'tek nem tárgyilagos vitájával a *Landtagban*, illetőleg a Mosel-menti szegényparaszto'k védelmére kelt, akik az elsődleges tőkeha'mozás folyamatában, illetőleg a községi tulajdonban lévő erdő'knek a nagybirtokosok általi elvétele folyamán nem használhatták legálisan, ezért „lopva” használták az erdő'ket. Ám ezzel kapcsolatban Marx eljutott ahhoz a következtetéshez is, hogy a kíméle'tlen paraszttelenes porosz törvényeket nem lehet a hegeli jogi filozófia ismerete alapján megmagyarázni, és ezért hozzálátott a gazdasági kérdések elemzéséhez és az angol politikai gazdaságtan tanulmányozásához.

Ezért a demokratikus liberalizmus érdekeiért folytatott harc rövid idő-

szaka után Marx is, Engels is, egymástól külön és függetlenül felismerték nemcsak a hegeli 'balszárny'nak, hanem a német burzsoáziának tehetetlenségét is, amelynek fontosabb volt a megegyezés, mint a harc — ezért abbahagyták érdekeinek védelmét és harcot kezdtek a munkásosztály érdekeinek védelmében.

„Törekvéseik — fejezi be művét Auguste Cornu — most már nem voltak egyszerűen liberálisak, hanem már demokratikusság hatotta át, és ez elvezette őket oda, hogy akaratauk koruk politikai és szociális intézményeinek igazi és mély átalakítására irányult, hogy minél jobban összhangban legyenek a nép kívánságaival és szükségleteivel, és mindezek miatt egyenesen politikai harcba szálltak. A demokratikus liberalizmus érdekeiért folytatott harc rövid időszaka után, amelyben nemcsak a hegeli 'balszárny'nak, hanem a harc helyett inkább megegyezésre törekvő német burzsoáziának tehetetlensége is megmutatkozott, megszűntek védelmezni a burzsoázia érdekeit, és a proletariátus érdekeinek védelmét vették át, ezzel hátat fordítottak a demokratikus liberalizmusnak, és áttértek a kommunizmusra.”

Ezzel fejeződik be Karl Marx és Friedrich Engels páratlan és rendkívül jelentős és az első kötetből ítélve egyik legrészletesebb é'trajzának számunkra eddig hozzáférhető első kötete.

Revizionista érvelés

Torma Dénes

Furcsa bukfeneknek voltunk szemtanúi nemrégiben. Ilyen bukfeneket, persze, garmadával lát manapság az ember, ezért hát csak megmosolyogja, jóhiszeműen remélve, hogy a művelet után — ha ugyan nyakát nem szegte — mégiscsak talpraáll majd az illető. Ha azonban bukfenezés közben ügyetlenül felénk sújt az akrobata, hát elkapjuk a fejünket és felkérjük, maradjon csak a saját porondján, vagyis a saját portáján, s ott aztán bukfenezhet tőlünk amennyit csak akar, ha már éppen ez a szám válik egészségére.

Így kell tennünk Diószegi Andrással, aki a *Kortárs* című budapesti folyóirat ez évi 6. számában *Fiatal novellistáink útja* címmel írt a fiatal magyarországi novellistákról. Hogy s mint értékelte útjukat, abba természetesen nem bocsátkozunk, szívesebben söprünk a saját portánkon. Diószegi András azonban, miután megállapítja, hogy a fiatal magyarországi novellisták műveinek egyik jellemző jegye a modernizmus, „melyben... prózánk fejlődésének legfontosabb akadályát látjuk”, majd megállapítja, hogy „a modernizmus manapság... fiatal novellistáink (s költőink) világnézeti elbizonytalanodásának fő formája”, felteszi a kérdést, mi a háttere ennek az elbizonytalanodásnak, s itt aztán megtisztel bennünket azzal, hogy idéz folyóiratunkból.

Előbb azonban megállapítja a következőket:

A mi mai, szocialista valóságunk, még ha — a realista szemlélet jegyében — hozzászámítjuk is, hogy benne, elsősorban az emberi tudatban meg-

örizve, erősen él a múlt számos nyoma: *gyökeresen más valóság*, mint az, amelynek a nyugati prózairodalom „objektív” tükre kíván lenni. A probléma ott van, hogy ez szóbanforgó fiataljainknak sem életérzésében, sem pedig világnézetében nem vert gyökeret, nem tudatosult elég mélyen. S ehhez a múltbeli, elsősorban az ellenforradalommal kapcsolatos társadalmi megrázkódtatásokon kívül határozottan hozzájárult az a felfogás, amelyet a revizionista politikai és esztétikai nézetek a mi (tehát magyarországi — kiemelés tőlünk) szocialista valóságunk helyzetével, jellegével kapcsolatban kialakítottak.”

Tehát holmi „revizionista politikai és esztétikai nézetek”, úgy látszik, kialakítottak valamiféle „felfogást” a magyarországi szocialista valósággal kapcsolatban, s ez a „felfogás” bizonyára fellelhető a fiatal magyarországi novellistáknál, mert hiszen Diószegi András róluk beszél, velük kapcsolatban mondja, s ő csak tudja, hogy mit állít. A tanulságra felkészülve, várjuk is, hogy állítását bizonyítandó, példákkal hozakodjék elő, mint ahogy cikkében végesvégig sehol sem fukarkodik példákkal. Ezúttal azonban adósnak maradt: egyetlen fiatal magyarországi novellistát sem nevezett meg. Ezután, persze, már azt gyanítottuk tehát, hogy talán valami nagyhatású esztéta, tanulmányíró, tanár vagy ideológus működik (valami csoda folytán) Magyarországon, aki, lám, megkötyagosította, megmételtyezte ezeket a fiatal írókat „revizionista” tanaival. Azonban ismét hoppon maradtunk: Diószegi egyetlen ilyen ember nevét sem közölte. Végül már nem volt másra gondolnunk, mint hogy Diószegi el akarja hitetni velünk, hogy a „revizionista politikai és esztétikai nézetek” csak úgy a földből nőnek ki Magyarországon, a fákön rü gyeznek, az esővel hullanak alá s kialakítanak valamiféle „felfogást” a magyarországi szocialista valóságról, s már éppen kételkedni kezdtünk Diószegi állításának hitelességében, gondolván, hogy Magyarországon nincsenek is efféle revizionisták, mert Diószegi bizonyára buzgón megnevezné őket, ha volnának, amikor váratlanul, hajánál fogva előráncigálva, folyóiratunk, a Híd nevére bukkanunk szövegében. Egyszerre világos lett előttünk: ja persze, hát igen, ki is lehetne a világ — ez esetben épp a fiatal magyarországi novellisták — megrentője, ugyan ki más, mint a jugoszláv revizionizmus, mely lám, furcsa csápjáival — valami csoda folytán — mindenütt jelen van kerek e világon, s mindenkit megkötyagosít.

Diószegi tehát közvetlenül a fentebb idézett rész alatt, tehát folyamatosan, ezt írja:

„A revizionista érvelésnek épp az epikai ábrázolás szempontjából legfontosabb 'tétele', hogy az emberi viszonylatokat a kapitalista társadalom oly végzetesen és tartósan deformálta, hogy ezek a torz viszonyok még a szocializmusban, a mi hétköznapjainkban is uralkodnak. Ennek a felfogásnak esztétikai következménye, hogy még a szocializmusban is, a jelen viszonyok között, az átmeneti időszakban, a kritikai realizmusnak valamilyen adaptált formája az időszerű, s az epikának az a legfontosabb funkciója, hogy a torzulásokat ábrázolja, 'tudatosításukkal' járuljon hozzá a leküzdésükhöz. Mint a modern, huszadik századi életérzés foglatatát, a kapitalizmusra és a szocializmusra egyként jellemző életjelenséget tárgyalja ez az esztétika az 'elidegenülés jelenségét', amely az embert 'absztrakt' lényvé degradálja. Újabban a *Híd* című jugoszláviai magyar folyóirat adott pregnáns kifejezést ennek a felfogásnak, arra a következtetésre jutva, hogy ma a szocialista próza legfontosabb törekvése, hogy az 'elidegenülés problémáját' ragadja meg írói eszközökkel. 'Az absztraktká vált embert absztrakt eszközökkel, a filozófiával megragadni, ez lett az írók céljává, ez lett módszerré. . . '”.

Buzgóságában persze Diószegi elfelejti megmondani, hogy ezeket a „revizionista” nézeteket — melyeket, melleleg, mint alább kitűnik majd, rosszul interpretált — nem a Híd egy elvi cikkéből vagy egy esztétikai kérdést boncolgató tanulmányból vette, hanem egy konkrét könyvismertetésből, ne-

vezetesen Major Nándor *Vereség* című könyvének ismertetéséből, melyet Bori Imre írt. Hozzátecsszük még, hogy Bori Imre szóbanforgó írásában minden félreértés elkerülése végett, természetesen, külön is hangoztatta, mire vonatkoznak fejtegetései. Megállapításai (de persze, nem azok, melyeket Diószegi Bori tollának tulajdoní.) tehát a mi (vajdasági magyar, jugoszláviai) íróinkra, s persze a mi (jugoszláviai) valóságunkra vonatkoznak, konkrétan Major könyvéből kiindulva, s ha Diószegi vitába kíván szállni Bori tényleges állításaival, akkor a mi valóságunk vizsgálatából kell kiindulnia, vagyis konkrétan épp abból, amit Bori vizsgál, s nem engedheti meg magának, hogy általánosítva, elvonatkozta, va és meghamisítva olyan merőben más színben, gyökeresen más vonatkozásban, s olyan ügy tárgyalása közben hivatkozson rájuk, amihez ezeknek a nézeteknek semmi közik. Erről megfelelően annyit jelent, mint semmibe venni a történelmiség marxista elvé, semmibe venni azt a körülményt, hogy a jugoszláviai valóság egészen más, mint a magyar valóság, pedig épp Diószegi inzisztált oly nagyon egy bekezdéssel feljebb a magyar valóság *sajátos* voltán, összevetve azt a nyugati valósággal. Mert éppen erről van szó: ha Diószegi megállapítja, hogy a magyarországi fiatal elbeszélőkben nem tudatosult eléggé, hogy a magyar valóság *gyökeresen más valóság*, mint a nyugati, s ehhez hozzájárult az a felfogás, amelyet a revizionista politikai és esztétikai nézetek a *magyarországi* szocialista valóság helyzetével, jellegével kapcsolatban kialakítottak — akkor nem ráncíghat elő hajánál fogva büntetlenül olyan „jugoszláviai revizionista nézeteket”, kiforgatva, meghamisítva őket, s elhallgatva, hogy egyáltalán nem vonatkoznak a magyarországi valóságra, sőt, egész határozottan másra vonatkoznak, s mivel pedig a fiatal magyarországi novellisták világnézeti elbizonytalanodásának hátterét boncolgatva épp *ezen a helyen* említi a *Hidat*, talán csak nem akarja azt a benyomást kelteni az olvasóban, mintha a *Hidnak* — épp a *Hidnak!* — perdöntő szerepe volna a „revizionista nézetek” terjesztésében a fiatal magyarországi írók körében, akik — legnagyobb sajnálkozásunkra — nem is olvassák folyóiratunkat. Mert hát, persze, nem olvassák. S ha Diószegi ennek ellenére olyan nagyszerű képességet tulajdonít nekünk, hogy befolyásolni tudjuk őket nézeteikben, elismerését köszönettel nyugtázzuk, de ezzel aztán egyben kifejezte igen lesújtó véleményét egy egész sereg intéció hatóerejéről, nevelőképességéről, mely intéciók ott a helyszínen, Magyarországon *nevelik* a fiatal írókat. Magyarán: minket túlbecsült, saját magukat pedig igen lebecsülte. Ez, persze, mégsem lehetett a szándéka. Ezért kell feltennünk a kérdést: talán csak nem folyamadott Diószegi András ahhoz a különben igen divatos, bár rendkívül olcsó módszerhez, mely szerint minden hazai „bajt” vagy legalábbis a „baj” jórészt *határozottan* rá kell kenni a külföldi mumusra, mármint épp a jugoszláv „revizionizmus”-ra, okkal vagy ok nélkül. Akár még a szövegek kiforgatása árán is.

Mert végtére, el kell mondanunk: nemcsak hogy Bori Imre nem azt írta, s nem úgy írta, ahogy Diószegi nagystílusúan interpretálta, hanem a Diószegi által neki (mármint a személytelen „revizionista érvelőnek”) tulajdonított nézetek—kérdések egy részéről nem is írt. Az kétségtelen, hogy Diószegi a „revizionista érvelésről” szóló egész gondolatmenetét Bori szóbanforgó írásából vette, de persze eltűlözva, kiforgatva és „kiegészítve” azt, gondosan elkerülve, hogy forrását pontosan megjelölje, s ezzel igyekezett azt a benyomást kelteni, mintha valami közismert, de lám, le nem ellenőrizhető, vagyis megfoghatatlan „revizionista érvelésről” beszélne, s később megjegyzi, hogy csak ennek a felfogásnak adott *újabb* pregnáns kifejezést a *Hid*. Elmondhatjuk, hogy nem *újabb* adott ennek kifejezést a *Hid*, mert semmiféle *ilyen régebbi* „revizionista érvelés” nem ismeretes előttünk, s persze Diószegi előtt sem, aki nyilván nem mulasztotta volna el megnevezni forrását, ha már az közismerten revizionista, s csak *újabb* adott kifejezést

neki a *Híd*. Tehát nem *újabb*an. Diószegi épp Bori szóbanforgó írásából vette a „revizionista érvelésről” szóló gondolatmenetét, túlozva, hamisítva és a saját feje szerint „kiegészítve”. Ha Borit akarnánk igazolni, ezt a kifecamodott gondolatmenetet egyszerűen és kategorikusan el kellene vetnünk. Hajlandók vagyunk azonban Diószegi gondolatmenetét követve, forrásához igazodva kijavítani a szöveget, sőt hajlandók vagyunk azt is kijavítani, amiről Bori nem is írt, s csak Diószegi találmánya, aminek azonban állítólag a *Híd* mégis kifejezést adott *újabb*an. De persze, nem adott kifejezést. Bori szerint tehát: a kapitalista társadalom *egyáltalán* nem oly *végzetesen és tartósan* deformálta az emberi viszonylatokat, hanem *egyszerűen csak* deformálta őket — amint azt már Marx is megállapította —, s ezek a torz viszonyok még a szocializmusban is, a mi (jugoszláviai) hétköznapjainkban is (csupán) *fellelhetők*, de semmi esetre sem *uralkodnak*. És ez persze nem a *legfontosabb* „tételünk”, az epikai ábrázolás szempontjából, hanem csak egy megállapításunk, aminek következményei vannak. De e megállapításnak esztétikai következménye még Bori Imre szerint *sem* az (hát még a jugoszláv kritika szerint), hogy még a szocializmusban is, jelen viszonyaink között, az átmeneti időszakban, a kritikai realizmusnak valamilyen adaptált formája az *időszerű*; vagyis hát: *az is* időszzerű, és még sok más irányzat is, de ez egyáltalán nem a fenti megállapítás következménye. Továbbá: az epikának sem az a *legfontosabb* funkciója, hogy a torzulásokat ábrázolja, s hogy „tudatosításukkal” járuljon hozzá leküzdésükhöz, hanem csak *egy* funkciója ez. Az „elidegenülés jelenségét”, amely az embert „absztrakt” lényé degradálja, *nem tárgyalja* ez az esztétika a modern huszadik századi éle érzés fogalataként, mely a kapitalizmusra és a szocializmusra *egyként* jellemző életjelenség, hanem csak megállapítja, hogy az „elidegenülés jelensége” fellelhető a kapitalizmusban is, de *még* a szocializmusban is, az elsőben többé, a másodikban kevésbé, vagyis éppen úgy, ahogy Bori Imre szóbanforgó könyvismertetésében írta: „Egész társadalmi életünkkel hadat üzentünk az elidegenült, tehát embertelen emberi viszonyoknak, a szocialista társadalom építése az elidegenülés okainak megszüntetését is jelenti.” És természetesen, Bori nem jutott arra a következtetésre se, hogy ma a szocialista próza *legfontosabb* törekvése, hogy az „elidegenülés problémáját” ragadja meg írói eszközökkel, hanem csak megállapítja, hogy a szocialista prózának az „elidegenülés problémáját” is meg kell ragadnia írói eszközökkel...

Ennyi az egész, s ebből már kitűnik, hogy „a revizionista érvelés” és Diószegi interpretálása ég és föld, még akkor is, ha ebből a helyreigazítás egyáltalán nem világít rá, hogy esztétikai nézeteinkben — vagyis a revizionista érvelők” nézetei szerint — mik a perdöntők és lényegesek, mert ezúttal itt azokról nem volt alkalmunk szólni, s az csak bizonyos, hogy csakis azok fényében, száz más „problémával” egyetemben kapja meg relációs jelentőségét az „elidegenülés problémája” is, mely így, egymagában állva, természetesen, az esztétikán kívül rekedő kategória.

Diószegi írásának hitele ennél fogva szer'efoszlott, hamisítása még világosabb, ha elolvassuk Bori szóbanforgó cikkét (*Híd*, 1960. április, 316. oldal). Alapos okunk van jóhiszeműségében kételkedni, s célzatos hamisítását nem elhallgatni.

IVO ANDRIĆ ÚJ KÖNYVE

Több évi szünet után új könyve jelent meg Ivo Andrićnak. *Lica* címen az író elbeszéléseit és krónikáit adta ki a zágrábi Mladost könyvkiadó. Az irodalmi kritika egy része arra az álláspontra helyezkedett, hogy a *Lica* nem éri el Andrić eddigi elbeszéléseinek és két nagy regényének művészi színvonalát.

A *Politikában* Petar Džadžić, egy nagyon jó Andrić-mono-gráfia írója mutatja be a könyvet. „Ez nem az az Andrić, az *Átkozott udvar*, a *Híd a Drinán*, a *Híd a Zsepán*, az *Anika* idejének szerzője...” — kezdi írását Džadžić, majd így folytatja: „Egy kis merészséggel azt állíthatnánk, hogy az az ember, aki az *Átkozott udvart* és a *Híd a Zsepánt* írta, az ilyen szövegeken (ti. a *Licában* közöltek) pihenteti szellemét, s írásukkal tölti el szabadidejét... Egy nagy írónak természetesen joga van egy ilyen könyvet is átnyújtani az olvasónak, de az olvasónak is joga van a maga véleményére, amely nem veszi tekintetbe Andrić többi művét.” Džadžić felteszi a kérdést, mi marad Andrićból, illetve mi vé lesz Andrić, ha lemond látónki szeméről, mellyel a múltba tekintett, ha nem figyel már az ősi legendák hangjára, ha elhagyja hídjainak szimbolikus építményét, és elveti a realista lélekboncolás eszközeit. A választ ez a könyv adja meg: marad az író humanizmusa, gazdag tapasztalatainak tárháza, megmarad Andrić megfigyelési szenvedélye, amellyel az emberek intim történetét, sorsát kutatja, s megmarad „az egyszerűen elegáns, kissé Vuk-szerűn racionális, kimért... a tartalomhoz szabott, kevés dísszel ellátott és a metaforától majdnem teljesen mentes” mondat. „Ez azonban nem az az Andrić, akit egyhangúlag irodalmi Olympuszunkra helyeztünk.” Džadžić szerint „Eltűnt az alkotó szenvedélyének és a tartalommal fennálló mély kapcsolatának titkos tüze, amely az alkotói alkémia láthatatlan útjain igazi értelmet ad a műnek és a kifejezésnek.” Az egész könyvben az egyetlen igazi, nagy írás a *Letovanje na jugu* c. elbeszélés, amely a tökéletesség nagy, ragyogó pecsétje ezen a könyvön.”

A *Književne novine*ban Predrag Palavestra ír a kötetről. „Ivo Andrić elbeszéléseinek legújabb kötete nem fogja kielégíteni se az olvasókat, se a kritikusokat” — ezzel az egyetértelmű megállapítással kezdi bírálatát Palavestra. A sikertelenségnek bizonyos előjeleit szerinte már régebben észre lehetett venni, például a *Kisasszony* c. regényében. Palavestra abban látja Andrić leg-

nagyobb hibáját, hogy az életet leegyszerűsítve, sematikusan másolja, habár az ő egyéniségének nem felel meg és nem is méltó hozzá ez az írói módszer. Andrić eltávolodott a realista ábrázolás sajátos változatától, amely régebbi műveiben megjelenik, s új könyve féltreérthetetlenül mutatja realizmusának kettősségét. Ez a kettősség az összhang hiányát bizonyítja Andrić művében, ennek a hiánynak pedig Andrić következetlensége és határozatlansága az oka. „A nagyok végzetes kötelezettsége, hogy sohasem szabad sem megállniok, sem visszakoziok; számukra nem érvényes a kicsiknek az a kiváltsága, hogy a bukást és vereséget megbocsátják nekik. Akármennyire durva is a maga igazságosságában ez a jelenség, az olvasó Andrić legújabb könyvét elégedetlenül teszi le, és kissé becsapottan is, de hiszi, hogy az író nemsokára úgy tér vissza hozzá, ahogy szereti, tiszteli és mint saját értékét elfogadja” — fejezi be írását Palavestra.

A *Deloban* Milosav Mirković azt írja, hogy a *Lica* elbeszélései felett „a hasonlatokon felülemelkedő tapasztalat és a szolidaritásnak az aprólékosan felfogott, gyarmatias realizmuson kívül álló lírája” lebeg. A kritikus ebben a kötetben is megtalálja az emberekben élő félelmet, amely Andrić többi művét is jellemzi. Andrić személyei pedig „hősök önmagukban, a maguk képzeletében, amely sokszor beteg és terhelt”. Mirković nem tartja a *Licat* az író munkája forgácsának, de megállapítja, hogy a könyvnek vannak gyenge oldalai, amelyeket a *Híd a Zsepán szerzője* nem engedhetett volna meg magának. A kötet legjobb darabjának, akárcsak Džadžić, a *Letovanje na jugu* c. elbeszélést tartja. Andrić írói nyelvét a legszebb jelzőkkel illeti Mirković.

TORTÉNELMI TALAJON ÉPÜL AZ ÚJ BEOGRÁDI KÖNYVTÁR

Kis újsághírek közölték, hogy végre kijelölték a Nemzeti Könyvtár új épületének helyét. A Karadjordje park közelében van, az úgynevezett, „Szent Száva platón” Beogradban. Ez érdekes véletlen, mert ezáltal a könyvtár helye asszociatív módon kapcsolatba kerül a SzentSzáva néven ismert Rastko Nemanjić-csal, Karadjordjeval és az első szerb felkeléssel.

Nagyon valószínű, hogy Stevan Nemanja (1114—1200) szerb feudális uralkodó udvarán volt első könyvtárunk. Feltételezhető, hogy a Rastko nevet is Ciril Konstantin szláv népművelő életrajzából vették. Mindenesetre ennek a műnek a fordításában maga Szent Száva a „vivliotekar” szó helyett az új „knjigohranitelj” szót vezette be, vagyis a görög szót szláv szóval helyettesítette. Bizonyos, hogy Szent Száva a XII. század végén a görögországi Sveta Gorában, Hilandar kolostorban, és később szerb földön, Studenica kolostorban is, megalapította az első szerb egyházi könyvtárat. Az akkori időkből származó kéziratok óriási részét maguk a szerzetesek égették el, hogy ne kerüljenek török kézre.

A szerb felkelésekkel azért vannak kapcsolatban a könyvtárak, mert a felkelések hozták meg az ország felszabadulását, és lehetőséget teremtettek arra, hogy a szerbek nyíltan foglalkozhassanak a tudományokkal és az irodalommal. A beográdi Nemzeti Könyvtár — első nevén „Beograd város újonnan létesített könyvtára” 1832-ben létesült mindössze 800 könyvvel. A Nemzeti Könyv-

tár nevet 1859-ben kapta. Könyvtárosai között olyan személyek nevével is találkozunk, akik óriási jelentőségűek a szerb kultúra és irodalom fejlődésére: Djura Daničić, Janko Šafarik, Milan Dj. Milicević és Milovan Glišić.

Az első világháború alatt a könyvtárat Nišbe költöztették és ott a bolgár-osztrák megszállás alatt néhány régi és pótolhatatlan mű tönkrement. A második világháború első napján teljesen megsemmisült ez a könyvtár; a bombázás alatt porrá égett. Akkor 500 000 kötete volt, köztük több mint 1 400 kéziratoss mű a XIII. századból, mégpedig száznál több pergament, továbbá 1 800 példány a legrégebb nyomtatott könyvek közül, többek között egy 1482-ből származó incunabula, más XV. századbeli könyvek, régi levelezőlap- és levélgyűjtemény, az első délszláv nyelvű folyóiratok és újságok példányai. A háború előtt 58 milliárd háború előtti dinárra becsülték a könyvtár értékét.

A könyvvállomány, melyet a mostani ideiglenes épületből átvisznek a Szent Száva nevéhez és a harcos Szerbiához fűződő új helyre, számbelileg nagyobb, mint a háború előtti, de sok kulturális érték pótolhatatlanul veszendőbe ment. Majd hat évszázad alatt sok-sok szerb könyv hamvadt el a különféle megszállók alatt, de ez csak hozzájárult ahhoz, hogy a könyv még kedvesebb és megbecsültebb legyen nálunk.

LENNI VAGY NEM LENNI?

A modern amerikai irodalom egy érdekes személyisége — William Styron — a szenzációkeresés sebes és bizonytalan vizei után az elismerés csendes révébe érkezett. Styronról és 1951-ben megjelent *Lie Down in Darkness* című regényéről sok tanulmányt írtak, sok dicséretet zengtek, és Styront Faulkner legtehetségesebb követőjének mondták. Mivel azonban a *Lie Down in Darkness* szerzője a következő kilenc év alatt mindössze egyetlen egy elbeszélést írt — csak irodalmi ígéret maradt.

Most hagyta el a sajtót Styron második könyve. *Set This House on Fire* (Gyűjtés a ház) a címe, és az amerikai kritikusok egybehangzóan azt írják szerzőjéről, hogy ezzel a könyvvel teljes mértékben beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Styron most már csak annyiban faulknerista, amennyiben „céltudatosan törekszik a lehető legerőteljesebb érzések fölkeltesére — nemcsak az egész regénnyel, hanem minden egyes jelenettel”. Egyéni hangú író, akinek megvan a maga jelentősége — írják róla a kritikusok.

A *Set This House on Fire* (Styron a címet John Donne egyik költői fohászából kölcsönözte) bűnügyi regény — dosztojevszkiji értelemben. Három szereplője van: Mason Flagg — az áldozat, Cass Kinsolwing — a gyilkos és Peter Loverett — az elbeszélő. Loverett — saját véleménye szerint — „hétköznapi ember”, jogász. A bűnüggyel olaszországi útján, Samboccoban kerül kapcsolatba. Itt él Mason Flagg, hajdani osztálytársa, egy gazdag család elkényeztetett sarja, aki időközben érzéki és cinikus emberré torzult. A regény első része ezzel a káros és kóros átalakulással foglalkozik (a metamorfózishoz hozzájárultak Flagg Jugoszláviában szerzett háborús élményei is), s egy átderbézolt éjszaka után — amelyben Cass Kinsolwingnak megalázó szerep jut —, egy fiatal olasz parasztlány elrablásával és Mason Flagg rejtélyes meggyilkolásával végződik. A második fejezet két évvel később történik. Peter Loverett — Cass Kinsolwinggal beszélgetve —, rájön a gyilkosság okára. Kinsolwing azok közé az amerikaiak közé tartozik, akiknek

egyénisége a szabadabb európai földön keres kielézési lehetőséget. Tehetséges festő, feleségével és négy gyermekével Párizsba költözik, de inni kezd, mert nem hisz a maga művészetében. Olaszországba megy, találkozik Mason Flaggal. Barátja anyagilag támogatja, de fölhasználja szégyenteljes szórkozásaiban — Kinsolwing obszcén képeket fest számára. A festő azonban még nem mondott le minden életideijéről: szerelmes Francescába, a fiatal parasztlányba, és amikor Flagg elrabolja, megöli hajdani osztálytársát.

Grenwille Hicks a *Saturday Review*-ben hangsúlyozza, hogy Styrón regényének bűnügyi színezetű fabulája ősi filozófiai témát boncol — a lenni vagy nem lenni kérdését feszegeti, amit Cass Kinsolwing a lenni javára döntött el — furcsa — még gyilkosság árán is.

AZ V. STERIJA-FESZTIVÁL

A májusban Noviszádon megtartott V. jugoszláv színházi játékokról a hazai irodalmi lapok és folyóiratok legnagyobb része bírálatot vagy méltatást közölt. Különösen érdekes az *Izraz* július-augusztusi számában megjelent kritika, melyet Vučk Krnjević írt. Úgy látszik, hogy a szarajevói költőt különösképp érdekli a színház, mert az utóbbi időben írásaiban mind többet foglalkozik a színművészet problémáival. Folyóiratunk 7-8. számában ezen a helyen ismertettük Krnjević beszámolóját a kamaraszínházak szemléléről.

Krnjević mindenekelőtt azt kifogásolja, hogy az elmúlt év néhány figyelemreméltó jugoszláv drámai alkotását, mint például Diklić *Üdvözet a sheriffnek*, Misailović *A szerencse és a tolvajok*, Belović és Ćirilov *Csendes otthon*, Ivanec *Miért sírsz, apuka?* c. műveit nem vették fel a Sterija Játékok repertoárjába. Másik megjegyzése, hogy Laza Kostić drámái közül nem a *Pera Segedinacot* hanem a *Maksim Crnojevićet* kellett volna bemutatni. Krleža *Areusáról* megállapítja, hogy vitatható mű, színpadlag nem meggyőző, szövege pedig egyenlőten értékű. Bojan Stupica rendezői munkájával csak kihangsúlyozta a színmű fogyatékoságait. Krnjević dicséri a noviszádi Szerb Népszínház együttesét, amely Davičo *Költeményét* vitte színre. Maga a dramatizálás (Djurković munkája) nem sikerült, az előadás annál inkább. „A *Költeményt* rendkívül korszerűen rendezték és játszották” állapítja meg a kritikus. A fesztivál legjobb előadásának Matej Bor *A csillagok örökké ragyognak* c. darabjának bemutatását tekinti. Egyébként a ljubljanei Szlovén Népszínház együttese ezért az előadásért jutalmat kapott — a szemle legjobb előadásáért járó díjat. Magát a darabot bizonyos fenntartással fogadja Krnjević, de a rendezést (Slavko Jan) és a színészeket (Stane Potokar, Lojze Potokar, Boris Kralj, Stane Sever, Bert Sotlar) elhalmozza dicséreteivel. Mirko Božić *Selyemcipő* c. darabját, melyet a Záhrebi Drámai Színház adott elő, minden kritikán alulnak tartja. Lelkesedéssel ír azonban Aleksandar Obrenović *Változatok* c. színpadi játékáról, mely a szemlén külön elismerést kapott. Csupán a darab rendezését és a színészek játékát kifogásolja.

Naplószerű beszámolójának végén Krnjević megállapítja, hogy az, amit az idei Sterija Játékok nyújtottak, egyáltalán nem kielégítő. Krónikus bajnak tekinti, hogy íróink nem foglalkoznak a legidősebb, mai témákkal. Bevallja, hogy maga sem tudja, hogyan

lehetne ezen a helyzeten változtatni. A szemlén fellépő színházakkal kapcsolatban megállapítja, hogy a Szlovén Népszínház és a Szerb Népszínház kivételével egyetlen együttes sem hozott eredeti, kidolgozott, sajátos játéktípust a fesztiválra, márpedig a korszerű színjátszás megköveteli a tiszta és egységes játéktípust. Az idejügoszláv színházi fesztivál hű képet nyújtott színházaink állapotról, s megmutatta, hogy az elmúlt idény elég szegényes és terméktelen volt. Jelentős tény azonban, hogy ezt a helyzetet az egész országból összegyűlt színházi emberek is megállapíthatták.

A HÁBORÚNAK IS AZ ÉLET A LÉNYEGE

Joyce Cary ismert angol regényíró műve összefonódik a jugoszláv közelmúlt történetével — erről szerzünk tudomást Cary nemrégiben megjelent, *Memoir of the Bobotes* című, posthumus művének méltatásából. A cím utolsó szava nem egészen világos számunkra, talán a Durmitor szóval helyettesíthetnének, mert Cary az első Balkán-háborúban, Crnagorában szerzett élményeit írja le könyvében.

Cary ebben az időben oxfordi diák volt. Szobájában, amelyet egy másik jövőendő íróval, John Middleton Murryval osztott meg, verseket költött, amelyeket sohasem jelentetett meg, és regényt írt, ami — akár csak a versek — sohasem látott napvilágot. Amikor Crnagora háborút kezdett Törökországgal, Cary önként jelentkezett az angol vöröskereszt egységeibe, ezek voltak hivatottak pótolni a crnagorai hadsereg nemlétező egészségügyi csapatait.

„Bele akartam kóstolni a háborúba” — így ír elhatározásáról Cary a *Memoir of the Bobotes*-ban. — „Meg voltam róla győződve ugyanis, hogy ez az utolsó háború. Ezenfelül némi regényes lelkesedés is volt bennem a crnagoraiak ügye iránt — röviden: ifjú voltam és kalandvágyó”.

A kaland nem is volt érdektelen, sőt céltalan sem. Cary sok ütközetnek volt szemtanúja, végigcsinálta Skadar ostromát, aranyéremmel tüntették ki, és megírta a 154 oldalas *Memoir*-t. Mielőtt azonban erre sor került volna, Cary kinőtt már ifjonti lelkesedéséből. Tapasztalatainak lényegét abban látja — így írja a könyvben is —, hogy a háború leglényegesebb lényege az élet és nem a halál, s az élet leglényegesebb lényege a háborúban — az ennivaló. „Ez a tény” — írja Cary — „egy történelmi mű szempontjából jelentéktelennek látszik, végeredményben azonban — noha rendszerint megfedkeznek róla — a történelem legfontosabb része. Senkinek sem jut eszébe, „történelmet csinálni”, ha étvágytalansággal küzd, vagy éppen éheznek.”

Donald Barr, a *New York Times Book Review* kritikusa, föl-hívja az olvasó figyelmét arra a hasonlatosságra, ami Cary megállapítása és Bernard Shaw *Arms and the Man* című színdarabjának mondanivalója között van. A darab színhelye is a Balkán-félsziget. A két írás között azonban — szögezi le a kritikus — lényeges különbség van, ami a nagy színdarabíró és a nagy regényíró közötti különbségből ered.

Shaw nem vett részt a Balkán-háborúban, és színdarabjának kiinduló pontjául egy elvont megismerést — a történelem materialista elméletét Marxtól vette kölcsön — válaszott, s Marxtól morálistának igyekezett beállítani. A gúnyolódás nagymestere remekül föl tudta használni a romantikus sablonokat, és a színpadi hatás kedvéért ki is gúnyolta őket, Cary viszont alaposan nekigyürkőzött.

hogy tapasztalatokból szűrje le az igazságot, s egyéni följegyzéseket írt egy idegen országról és korról.

Érdekes, hogy Cary regényírás közben fölhasználta Írországban és Afrikában szerzett élményeit, crnogorai tapasztalatait azonban tartogatta. „Talán azért — írja Barr —, mert elégedetlen volt azzal, amit tapasztalt”. A könyv azonban, amelyet a szerző pompás rajzai gazdagítanak, noha keletkezése után 47 évvel jelent meg — az angolszász kritika véleménye szerint —, nem múlta idejét, ma is megvan a maga helye.

Érdekes és érdemes volna hazánkban is kiadni.

AZ IGAZSÁG FÖLVILLANÁSA

Malcolm Cowley kiváló amerikai kritikus, a *The London Magazine*-ban mesteri módon egyetlen sajátosságra vezeti vissza Sherwood Anderson művészi tevékenységének lényegét. Ez a tulajdonság a „megjelenítés” képessége James Joyce-i értelemben: ha egy személy, egy táj vagy egy kapcsolat a maga természetességében, „minőségében”, múltjával, jövődjével teljes fényben fölvillan. Anderson mint irodalmi jelenség teli van ilyen villanásokkal. Nagy mértékben hatott a későbbi írónemzedékre, Hemingwayre, Faulknerre, Woolfira, Steinbeckre, Caldwellra, Saylorra és Henry Millerre, de csak ösztönözte őket, megvilágította mindegyikük számára a problémát, amelyben meg kell kapaszkodniuk, s utána magukra hagyta őket. Ez a hajlam, a pillanatnyi megvilágítás szokása, Anderson életének legfontosabb pillanataiban is megnyilvánult, például akkor, amikor — mint sikeres üzletember, festékgyáros, nős ember, három gyermek apja — egy napon, egy levél diktálása közben, fölkelte asztalától és mindörökké kísértelt irodájából, hogy az írásnak éljen.

Ezt a gesztust később gyakran írták le, legtöbbször elferdítve. Cowley azt állítja, hogy nem éppen ilyen egyszerűen történt, mégis követendő példaként szolgált egy seregnyi amerikai író számára, akik Anderson pályafordulását buzdításnak vették: szálljanak szemben a polgári élet gúzsbakötöttségével. Anderson munkásságában is sok a fölvillanás. Cowley szerint minden ilyen pillanat kész elbeszélést jelentett az író számára. Hiányzott belőle azonban az a képesség, hogy ezeket a pillanatokot összefogja, és az okszerűség keretébe szorítsa, s ahhoz sem volt érzéke, hogy bemutassa az idő múlását. Egyetlen egyszer sikerült neki — *Winesburg, Ohio* című könyvével — megteremtenie ezt az egységet. Negyvenéves volt 1915-ben, sok balsiker volt már mögötte, amikor egy antológián és Gertrude Stein: *Three Lives* című könyvével fölbuzdulva, arra az ötletre jutott, hogy az átélte világ képeit az ohioi Clide városka élete és lakói köré csoportosítsa. (Ebben a városban nevelkedett föl).

A könyvben foglalt elbeszéléseket közös bonyodalom fűzi össze. A bonyodalom azonban nem a személyek közös tulajdonságaiban, nem abban a szándékukban rejlik, hogy érvényt szerezzenek igazságuknak — mindenki a maga igazságának —, hanem abban, hogy képtelenek kifejezésre juttatni az igazságot. Képtelenek — de szeretnék, és a maguk igazát átruházzák George Villard-ra, a könyv főszereplőjére az író fiatalkori alteregójára, bizakodva, hogy George Villard majd híven és mindenki számára érthetően közli a világgal igazságukat. Az igazság pillanataiban fordultak hozzá bizalommal, s Anderson ezeket a pillanatokot szerette a legjobban, ezeket tudta leírni a legszebben, s így úgy szólván egyszuszra írta meg legmaradandóbb művét.

GÁL LÁSZLÓ VERSEI

A világművelő úton lévő költő Kínából küldte szerkesztőségünknek az itt közölt verseket.

BÜNTETÉS

Ez az elbeszélés, Major néhány újabb írásával egyetemben, tulajdonképpen *Vereség* című elbeszélés-kötetéhez tartozik, mintegy annak a kiegészítése.

SZAZ ÉV SZERB-HORVÁT KÖLTÉSZE

A fenti címet adta Ács Károly sajtó alatt lévő antológiájának, melyben fellelhető a szerb-horvát költészetet Branko Radičevićől napjainkig. A könyvben a szerző fordítói tevékenységének keresztmetszetét kapjuk. Az itt közölt verseket a kötetből vettük, ezúttal jelennek meg első ízben.

A PÉCSIEK

A vajdasági irodalom múltjáról alig tud valamit az olvasóközönség: ez készítette Majtényi Mihályt arra, hogy könyvet írjon, melyben közli visszaemlékezéseit. Ezúttal a készülő könyv egy fejezetét közöljük.

VIHAR A CUKORNÁD ÜLTETVÉNYEK FELETT

Sartre az idén tavasszal járt Cubán — s útjának gyümölcse egy igen érdekes riport, melyet nálunk a beográdi *Večernje novosti* közölt folytatásokban. Ebből a nagy feltűnést keltő riportból közlünk egy részletet — folytatása, befejezése következő számunkban lát napvilágot.

KÖLTŐ ÉLETE KÉPEKBE

Radnóti Miklóst, a neves magyar költőt, a bóri internáltakkal együtt Vajdaságon át hajszolták Magyarország felé a fasiszták. Bori Imre érdekes dokumentumokra bukkant, melyek fényt derítenek erre az útra és adatokat szolgáltatnak a munkaszolgálatosok szenvedéseiről. Bori Imre és Major Nándor azt tervezik, hogy a dokumentumok nyomán végigjárják ezt az utat és kutatásaik eredményéről folyóiratunk hátsólapján képekkel illusztrált írásban számolniak be.

PSZICHOLÓGIAI REALIZMUS

Momčilo Milankov *Piros háztetők* című elbeszélését, Fehér Ferenc fordításában, folyóiratunk ez évi 6. számában közzeltük. Az elbeszélést a szerzőnek abból a kötetéből vettük, amelyet Tomán László ezúttal ismertet.

TARTALOMMUTATÓ

Gál László / Kínai versek	743
Major Nándor / Büntetés	748
SZÁZ ÉV SZERB-HORVÁT KÖLTÉSZE	764
Herceg János / Hétköznapi történetek	773
Majtényi Mihály / A pécsiek	786
Tolnai Ottó / A Felhőkupec meséiből	792
Aleksandar Tišma / Párizs—London—Párizs	797
Jean Paul Sartre / Vihar a cukornád ültetvények felett	806
Bori Imre / A líra és a próza között	815
Bori Imre / Költő élete képekben	817
Tomán László / Irok vallomása	820
Tomán László / Pszichológiai realizmus	822
Danilo Kecić / A gyermekkor	824
Torma Dénes / Revizionista érvelés	827
KRONIKA	831
JEGYZETEK	837

Sáfrány Imre rajzait a 750, 758, 763, 774, 776, 777, 779, 780, 782, 783 és a 785. oldalon.

Papp Miklós rajzait a 793, 794 és 795. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVESZETI TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT.
1960. OKTÓBER. KIADJA A FORUM LAPKIADÓ VÁLLALAT — SZER-
KESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVISZÁD, VOJVODE MIŠICA 1.
— SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10—12-IG, —
KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA —
ELŐFIZETÉSI DIJ: EGY ÉVRE 1000, FÉLÉVRE 500, EGYES SZÁM ÁRA
100 DINÁR. — KÉSZÜLT A FORUM NYOMDÁBAN NOVISZÁDON.

111

szet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom